

Badania diagnozujące potencjały i ograniczenia  
dla wdrażania Programu wsparcia i rozwoju  
edukacji kulturalnej w Łodzi

Raport z drugiego etapu badań. Desk research

Marek Krajewski/ Instytut Socjologii UAM w Poznaniu  
(kontakt: [krajewski@post.com](mailto:krajewski@post.com))

## Spis treści

Wstęp .....	3
Pytania badawcze .....	3
Etapy badań .....	3
Edukacja kulturalna – próba operacjonalizacji .....	4
Sposób prowadzenia analiz w ramach desk research .....	6
Zawartość oraz struktura raportu .....	7
Najważniejsze ustalenia badawcze .....	8
Edukacja kulturalna w Łodzi jako zajęcie egalitarne .....	8
Zróżnicowanie sposobów rozumienia, form uprawiania i obecności edukacji kulturalnej (oraz wynikające stąd niebezpieczeństwa) .....	8
Silna obecność edukacji kulturalnej w łódzkich szkołach (kiedyś, ale co dziś?) .....	12
Wielość (i niedostatki) form współpracy oraz propozycje ich udoskonalania .....	13
Główne bariery dla rozwijania edukacji kulturalnej w Łodzi .....	15
Dyspozycje do kolejnych faz badań diagnostycznych .....	17
Podstawowe informacje na temat Łodzi .....	18
Kultura i oświata w Łodzi – podstawowe informacje .....	19
Zarządzenie kulturą w Łodzi .....	21
Wydatki samorządu na kulturę i edukację kulturalną .....	23
Edukacja kulturalna w Łodzi .....	27
Edukacja kulturalna w świetle danych statystycznych .....	27
Edukacja kulturalna w łódzkich instytucjach kultury .....	27
Edukacja kulturalna w łódzkich placówkach oświatowych .....	39
Edukacja kulturalna w Łodzi poza statystykami kultury .....	42
Cele i sposoby rozumienia edukacji kulturalnej .....	42
Formy edukacji kulturalnej w instytucjach kultury oraz placówkach oświatowych .....	43
Współpraca pomiędzy instytucjami kultury a instytucjami oświatowymi w zakresie edukacji kulturalnej .....	49
Bariery w rozwijaniu edukacji kulturalnej .....	50
Sugestie zmian dotyczących edukacji kulturalnej w Łodzi .....	52
Skąd czerpie się wiedzę o potrzebach związanych z edukacją kulturalną .....	54
Dobre praktyki z zakresu edukacji kulturalnej w Łodzi .....	55
Spis tabel, wykresów i rysunków .....	60
Bibliografia .....	61
Opracowania, raporty, artykuły .....	61
Bazy danych, portale i strony internetowe .....	62

# Wstęp

W ramach Programu wsparcia i rozwoju edukacji kulturalnej w Łodzi, w 2019 oraz w 2020 roku zaplanowano prowadzenie badań diagnostycznych. Ich podstawowym celem ma być określenie stanu edukacji kulturalnej w Łodzi oraz przetestowanie narzędzi badawczych, które w przyszłości mogłyby być wykorzystywane podczas monitorowania Programu, przynosząc informacje pozwalające doskonalić to przedsięwzięcie. Poniżej przedstawiono pokrótce problematykę i sposób organizacji badań oraz określono, w jaki sposób w ich ramach rozumiana jest kategoria edukacji kulturalnej. Wyjaśniono też precyzyjnie, na czym polegała ta część badań, której dotyczy niniejszy raport, a więc desk research. Wstęp zawiera też prezentację struktury niniejszego raportu.

## Pytania badawcze

W trakcie projektowania badań diagnostycznych sformułowano dwa główne problemy badawcze: (1) *Jaki jest stan edukacji kulturalnej w Łodzi?* oraz (2) *Co sprzyja, a co przeszkadza w rozwijaniu edukacji kulturalnej w Łodzi?*

Pierwsze z tych pytań rozpisano na cały szereg pytań szczegółowych: (1.1) *Kto zajmuje się edukacją kulturalną w Łodzi?*; (1.2) *Jakie formy przyjmują działania z zakresu edukacji kulturalnej w Łodzi?*; (1.3) *W jakich warunkach pracują osoby zajmujące się edukacją kulturalną w Łodzi?*; (1.4) *Jak rozumiana jest edukacja kulturalna przez osoby zajmujące się nią w Łodzi?*; (1.5) *Jakiego rodzaju modele działań edukacyjnych praktykowane są przez osoby, które się nimi zajmują w Łodzi?*; (1.6) *Jakie jest miejsce edukacji kulturalnej w instytucjach kultury działających w Łodzi?*; (1.7) *Jakie jest miejsce edukacji kulturalnej w placówkach oświatowych działających w Łodzi?*; (1.8) *Czy łódzkie organizacje pozarządowe zajmują się edukacją kulturalną?*; (1.9) *Czy w Łodzi istnieją jakieś formy współpracy zawiązywane na rzecz wzmocnienia, rozwoju edukacji kulturalnej?*; (1.10) *Co o edukacji kulturalnej wiedzą rodzice i prawni opiekunowie dzieci oraz młodzieży?*; (1.11) *Jakiego rodzaju kategorie społeczne korzystają z działań z zakresu edukacji kulturalnej w Łodzi?*

Drugie z głównych pytań rozpisano z kolei na następujące szczegółowe problemy badawcze: (2.1) *Jakiego rodzaju zasoby mogą zostać uruchomione, by wspierać rozwój edukacji kulturalnej w Łodzi?*; (2.2) *Jakiego rodzaju działania są potrzebne do tego, by uruchamiać istniejące w Łodzi zasoby mogące wspierać rozwój edukacji kulturalnej?*; (2.3) *Na jakiego rodzaju przeszkody natrafia rozwijanie edukacji kulturalnej w Łodzi?*; (2.4) *W jaki sposób można eliminować przeszkody utrudniające rozwijanie edukacji kulturalnej w Łodzi?*

## Etapy badań

Rozwiązania przyjętych problemów badawczych ze względu na ich złożoność i rozległość wymagają użycia różnorodnych narzędzi badawczych (poczynając od desk research, przez różne formy wywiadów, a na dzienniczkach oraz warsztatach diagnostycznych kończąc), pojawiających się w kolejnych etapach analiz. Wielość wykorzystywanych w jej ramach metod wynika z przyjęcia, iż diagnozowanie stanu edukacji kulturalnej w Łodzi nie może opierać się wyłącznie na badaniu

postaw oraz opinii, ale powinno też czynić swoim przedmiotem działania oraz praktyki. Dodatkowo założono, iż badania nie powinny być tylko środkiem do zdobywania informacji na temat stanu edukacji kulturalnej w Łodzi, ale też narzędziem jego poprawiania. Dlatego też za niewystarczające uznano sięgnięcie po różne techniki wywiadów, a za konieczne również po te sposoby pozyskiwania informacji, które opierają się na analizie materiałów zastanych oraz dają wgląd w podejmowane przez jednostki i zbiorowości działania. Dodatkowo przyjęto, iż poszczególne techniki badawcze nie powinny być używane w oderwaniu od siebie, ale raczej tworzyć system wzajemnie zazębiających się działań nakierowanych na rozwiązanie wskazanych powyżej problemów badawczych. Przyjęty tryb postępowania w trakcie badań przedstawić można w postaci następujących etapów:

- **Etap 1:** Zdefiniowanie podstawowych pojęć wykorzystywanych w trakcie badań (edukacja kulturalna; działanie z zakresu edukacji kulturalnej; edukator; animator itd.).
- **Etap 2:** Analiza desk research dotycząca (i) istniejących badań na temat edukacji kulturalnej w Łodzi oraz (ii) nakierowana na identyfikację podmiotów zajmujących się edukacją kulturalną w Łodzi.
- **Etap 3:** Sporządzenie mikroraportu z analizy desk research (i) oraz zmodyfikowanie na jego podstawie problematyki badań oraz planu badań.
- **Etap 4:** (i) Dokonanie doboru próby respondentów spośród nauczycieli, edukatorów i animatorów do badań CAWI na podstawie rejestru sporządzonego w etapie 3 i uwzględniającego zróżnicowanie podmiotów zajmujących się edukacją kulturalną w Łodzi oraz (ii) dokonanie doboru próby respondentów spośród rodziców i prawnych opiekunów dzieci i młodzieży objętych powszechnym obowiązkiem nauczania.
- **Etap 5:** (i) Przeprowadzenie badań CAWI na trzech grupach respondentów: nauczycieli, animatorów oraz edukatorów i rodziców oraz prawnych opiekunów dzieci i młodzieży oraz (ii) analiza informacji pozyskanych w trakcie badań CAWI oraz sporządzanie raportu z tych badań i (iii) doprecyzowanie problematyki badań.
- **Etap 6:** (i) Przeprowadzenie analizy materiałów zastanych – analiza stron internetowych podmiotów zidentyfikowanych w drugim etapie badania oraz (ii) sporządzenie raportu z badań zawartości strony internetowej i (iii) doprecyzowanie problematyki badawczej.
- **Etap 7:** (i) Wybór respondentów wypełniających dzienniczki i biorących udział w wywiadach wspomaganym fotografią. Powinny to być osoby reprezentujące różne formy i modele edukacji kulturalnej w Łodzi: nauczyciele, animatorzy i edukatorzy zatrudnieni w instytucjach kultury, niezależni animatorzy i edukatorzy oraz (ii) przeprowadzenie badań dzienniczkowych oraz wywiadów wspomaganym fotografią i (iii) sporządzenie raportu z badań dzienniczkowych i wywiadów wspomaganym fotografią.
- **Etap 8:** (i) Rekrutacja uczestników warsztatu diagnostycznego. Powinny być to osoby wybrane spośród tych, którzy uczestniczyli w 6 etapie badań oraz (ii) przeprowadzenie warsztatu diagnostycznego i (iii) sporządzenie raportu z przeprowadzonego warsztatu diagnostycznego.
- **Etap 9:** (i) Sporządzenie raportu końcowego oraz (ii) upowszechnianie raportu końcowego.

## Edukacja kulturalna – próba operacjonalizacji

Wyjaśnienia wymaga to, jak w trakcie badań rozumiana jest edukacja kulturalna. Zgodnie z ustaleniami poczynionymi w trakcie ich pierwszego etapu, a więc w ramach operacjonalizacji,

procesu definiowania podstawowych pojęć<sup>1</sup>, przyjęto, iż edukacja to tyle, co ogół działań umożliwiających jednostkom rozwój, udział w życiu społecznym, samorealizację. Oznacza to, iż określenie edukacja kulturalna może być rozumiana jako:

- Po pierwsze, wszelkie działania dające jednostce możliwość korzystania z różnorodnych dóbr, narzędzi, reguł, wartości składających się na kulturę określonej zbiorowości. Korzystania, a więc: rozpoznawania i właściwego kategoryzowania tych zasobów, ich rozumienia oraz używania dla realizacji różnorodnych celów, w tym również do tworzenia nowych dóbr kultury. Edukacja kulturalna zgodnie z tym sposobem rozumienia, to wszelkie działania uczące jednostkę kultury, wyposażające ją w wiedzę, kompetencje oraz umiejętności pozwalające w niej uczestniczyć, a więc **edukacja do kultury**.
- Po drugie, wszelkie działania, w których kultura i tworzące je zasoby stają się narzędziami umożliwiającymi edukację jednostki, a więc jej rozwój prowadzący do pełnego uczestnictwa w życiu społecznym. W tym drugim wypadku edukacja kulturalna to tyle, co posługiwanie się różnorodnymi dobrami kulturowymi jako narzędziami procesu edukacyjnego. Można ją więc określać mianem **edukacji przez kulturę**.
- Po trzecie w końcu, wszelkie działania edukacyjne, które realizowane są przez instytucje kultury oraz w obrębie sektora kultury (lub w odniesieniu do niego) i to niezależnie od tego, czy ich celem jest edukowanie do kultury, czy też edukowanie do jakiejś innej sfery życia. Edukacja kulturalna w tym trzecim rozumieniu to tyle, co wszelkie formy działań edukacyjnych, które dzieją się w instytucjach kultury oraz poza nimi, ale w odniesieniu do nich, z wykorzystaniem ich modusów działania, konwencji, reguł. W tym trzecim wypadku można mówić o **edukacji w kulturze**<sup>2</sup>.

Założono dodatkowo, że ponieważ żyjemy w zbiorowościach, których cechą charakterystyczną jest daleko posunięty podział pracy oraz silna instytucjonalizacja działań związanych z różnorodnymi sferami życia, to zasadne wydaje się, by na potrzeby badań próbować wyodrębnić aktywności uznawane za edukację kulturalną, zakładając, iż będą nas interesować głównie te formy edukacji, które podejmowane są w obrębie instytucji kultury lub w jej sektorze, traktując jednocześnie to „w” w sposób szeroki<sup>3</sup>, oznaczający również działania realizowane poza nim, ale świadome jego istnienia, obowiązujących w nim reguł, potrzeb, jakie on zaspokaja oraz wykorzystujące obecne w nich modele praktyk edukacyjnych czy ich narzędzia. Taki punkt wyjścia wydaje się być trafny w sytuacji, gdy jednym z celów badań diagnostycznych jest identyfikacja podmiotów zajmujących się edukacją kulturalną w Łodzi.

---

<sup>1</sup> Ustalenia te zostały zawarte w dokumencie: Krajewski M., *Pierwszy etap badań diagnostycznych realizowanych na potrzeby Programu wsparcia i rozwoju edukacji kulturalnej w Łodzi. Zdefiniowanie podstawowych pojęć wykorzystywanych w trakcie badań*, Łódź 2019.

<sup>2</sup> Warto zaznaczyć również, iż rodzajem edukacji kulturalnej jest edukacja artystyczna (a więc edukacja przez sztukę/do sztuki/w sztuce), ale jednocześnie z badań powinny zostać wyłączone te jej formy, które realizowane są w obrębie szkolnictwa artystycznego, ponieważ mamy tu do czynienia z przygotowaniem profesjonalnych twórców, nie zaś z przygotowaniem jednostek do pełnego uczestnictwa w życiu swojej własnej zbiorowości.

<sup>3</sup> W tym sensie edukacją kulturalną będą działania podejmowane przez klubokawiarnię czy parafię, o ile będą one działały tak, jak działają instytucje kultury (np. organizując koncerty, spotkania z autorami, warsztaty uczące określonych form tworzenia). W tym sensie edukacją kulturalną będą działania realizowane przez placówkę oświatową, ale odwołujące się tematycznie, formą, konwencją działania do tych, które prowadzi instytucje kultury (np. warsztaty artystyczne, koła zainteresowań dotyczące sztuki, zespoły teatralne czy muzyczne itd.).

## Sposób prowadzenia analiz w ramach desk research

Raport ten prezentuje wyniki drugiego etapu badań diagnozujących potencjały i zagrożenia dla wprowadzania *Programu wsparcia i rozwoju edukacji kulturalnej w Łodzi*. Etap ten to, jak wspomnieliśmy desk research, a więc analiza istniejących (i stworzonych na inne potrzeby niż ta diagnoza) materiałów zawierających informacje o edukacji kulturalnej w Łodzi. Założono więc, iż rozpoczęcie właściwych analiz wymaga określenia tego, co już wiemy na temat edukacji kulturalnej w tym mieście, usystematyzowania oraz krytycznego przeglądu tego typu informacji. Dodatkowo przyjęto, iż wyniki desk research pozwolą na doprecyzowanie wstępnej problematyki badawczej oraz dookreślą, które z zaplanowanych dziewięciu etapów postępowania badawczego oraz czynności analitycznych są konieczne, a które zbędne, bo istnieją już odpowiedzi na stawiane w nich pytania.

Celem desk research było udzielenie wstępnych<sup>4</sup> odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- Kto zajmuje się edukacją kulturalną w Łodzi?
- Jakie formy przyjmują działania z zakresu edukacji kulturalnej w Łodzi?
- Jakie jest miejsce edukacji kulturalnej w instytucjach kultury działających w Łodzi?
- Jakie jest miejsce edukacji kulturalnej w placówkach oświatowych działających w Łodzi?
- Czy łódzkie organizacje pozarządowe zajmują się edukacją kulturalną?

Podstawowymi źródłami informacji w przypadku desk research były wszelkiego rodzaju opracowania, raporty, statystyki, zestawienia, artykuły i pozostałe publikacje, które powstały dla innych celów, niż prowadzona aktualnie diagnoza potencjałów i ograniczeń dla wdrażania *Programu wsparcia i rozwoju edukacji kulturalnej w Łodzi*<sup>5</sup>. Tego rodzaju źródło informacji ma swoje oczywiste zalety (podstawową jest brak wpływu badacza na badanych, możliwość zestawiania i konfrontowania ze sobą różnorodnych rodzajów informacji i punktów widzenia), ale stwarza również liczne trudności. Najważniejszą z nich jest konieczność porównywania i syntetyzowania informacji pochodzących z różnych źródeł, zbieranych w odmienny sposób, w oparciu o nie do końca zgodne ze sobą sposoby rozumienia tych samych kategorii analitycznych i osobne metodologie. Aby uniknąć błędów, które mogłyby wynikać z porównywania tego, co nieporównywalne, w trakcie desk research rozdzielono analizę danych pochodzących ze statystyk publicznych oraz tych pozyskanych z innych źródeł.

Po drugie, dla lepszego zrozumienia przywoływanych informacji statystycznych, za pomocą których opisywana jest sytuacja edukacji kulturalnej w Łodzi, dokonano ich kontekstualizacji poprzez porównywanie ich z analogicznymi rodzajami danych, ale dotyczącymi całego kraju, albo/i dla trzech polskich miast uznanych za (głównie ze względu na podobną liczbę mieszkańców) porównywalne z Łodzią, a więc z Poznaniem, Wrocławiem oraz Krakowem.

Po trzecie, podstawowym źródłem informacji w drugiej, zasadniczej części raportu, a więc *Edukacja kulturalna poza statystykami kultury*, były te pozyskane dzięki badaniom sondażowym zrealizowanym w 2016 roku z inicjatywy Wydziału Kultury Urzędu Miasta Łodzi. Przygotowany wówczas rozległy kwestionariusz ankiety został wysłany do wszystkich placówek oświatowych oraz instytucji kultury, dla których organizatorem jest miasto, a także do tych łódzkich organizacji

<sup>4</sup> Wstępnych, ponieważ na pytania te będziemy poszukiwać odpowiedzi również w kolejnych etapach procesu badawczego.

<sup>5</sup> Ich pełen spis znajduje się w bibliografii niniejszego raportu.

pozarządowych, które zajmują się kulturą. Choć w niniejszym opracowaniu wykorzystano informacje pozyskane dzięki temu narzędziu, to jednocześnie: (i) pominięto informacje z ankiet skierowanych do łódzkich NGO, ponieważ liczba zwrotów wypełnionych kwestionariuszy była zbyt mała, by można było na ich podstawie wnioskować o działaniach z zakresu edukacji kulturalnej łódzkich organizacji pozarządowych; (ii) dokonano rekodowania ankiet skierowanych do instytucji kultury tak, aby możliwe było dokonywanie obliczeń statystycznych; (iii) rekodowano kategorie wyodrębnione przez pierwotnie analizujących informacje pozyskane dzięki ankietom oraz wyodrębniono cały szereg nowych kategorii kodowych; (iv) dokonano zestawień, porównań i syntez informacji pozyskanych z ankiet kierowanych do poszczególnych rodzajów podmiotów.

Po czwarte, wszędzie tam, gdzie było to możliwe, starano się konfrontować informacje pochodzące z różnych źródeł i wyjaśniać istniejące pomiędzy nimi niezgodności.

Główną trudnością desk research poświęconego edukacji kulturalnej w Łodzi była też konieczność rozstrzygnięcia, co uznać za informację dotyczącą tej formy działań. Choć na pierwszy rzut oka nie powinien być to poważny problem, to niestety w trakcie analiz okazywało się, że: (i) o ile prowadzi się badania poświęcone kulturze, to w zasadzie nie prowadzi się tych poświęconych edukacji w kulturze; (ii) kategoria edukacja kulturalna nie istnieje w publicznych statystykach kultury, co wymusza przyjęcie, iż jej formami są imprezy oświatowe w muzeach; grupy artystyczne, koła, kluby, sekcje oraz kursy prowadzone w domach i ośrodkach kultury, na temat których GUS gromadzi informacje; (iii) istnieją spore rozbieżności w sposobach rozumienia tej kategorii, co powodowało, iż osoby wypełniające w 2016 roku ankietę w imieniu instytucji kultury i tych oświatowych, za formę edukacji kulturalnej uznawały nieco inne działania. Problemy te wymuszały (po części arbitralne, ale konsekwentnie stosowane) rozstrzygnięcia przez sporządzającego ten raport o uznaniu czegoś za przejaw edukacji kulturalnej, jak i o uznaniu czegoś za wskaźnik poszczególnych jej aspektów.

## Zawartość oraz struktura raportu

Niniejszy raport zawiera prezentację podstawowych ustaleń poczynionych w trakcie desk research. Jego czytelnik lub czytelniczka po *Wstępie* znajdzie część – *Najważniejsze ustalenia badawcze*. Zawiera on syntetyczne przedstawienie najważniejszych ustaleń poczynionych w trakcie desk research oraz wskazanie, jakie konsekwencje dla rozwijania edukacji kulturalnej w Łodzi mogą mieć uchwycone prawidłowości. Właściwe opracowanie rozpoczynają z kolei dwa fragmenty. Pierwszy z nich – *Podstawowe informacje na temat Łodzi* – jest próbą zarysowania kontekstu dla rozważań prowadzonych w raporcie, drugi zaś – *Kultura i edukacja kulturalna w Łodzi – podstawowe informacje* – kontekstualizację tę zawęży do kultury i edukacji kulturalnej. Główna część opracowania, a więc *Edukacja kulturalna w Łodzi*, składa się z dwu podstawowych fragmentów: *Edukacja kulturalna w świetle danych statystycznych* oraz *Edukacja kulturalna w Łodzi poza statystykami kultury*. Pierwszy z nich jest próbą przedstawienia tego, jak edukacja kulturalna w Łodzi jawi się w publicznych statystykach kultury, gromadzonych przede wszystkim przez GUS. Drugi fragment z kolei próbuje odpowiadać na postawione pytania badawcze w oparciu o inne niż statystyki publiczne źródła informacji. Opracowanie zamykają części techniczne – spisy tabel, wykresów i rysunków oraz bibliografia.

## Najważniejsze ustalenia badawcze

Poniżej prezentujemy najważniejsze ustalenia badawcze, zachęcając jednocześnie do zapoznania się z tymi o charakterze bardziej szczegółowym, prezentowanymi w kolejnych partiach raportu. Jak można zauważyć, wnioski z badań daleko wykraczają poza postawione w tej części pytania. Stało się tak dlatego, iż bogactwo zidentyfikowanych materiałów zastanych pozwoliło na dotarcie do dużo bogatszego i bardziej złożonego zbioru informacji, niż pierwotnie zakładano.

### Edukacja kulturalna w Łodzi jako zajęcie egalitarne

Analiza różnorodnych materiałów, zwłaszcza tych, które wykraczają poza proste zestawienia statystyczne i towarzyszą działaniom edukacyjnym, są ich narzędziem lub dokumentacją, a także tych pozyskanych od podmiotów sprawujących opiekę nad edukacją kulturalną w Łodzi w sferze kultury i oświaty (ale też działań społecznych, jak ma to miejsce w przypadku programów rewitalizacyjnych) pozwala dostrzec, iż interesująca nas forma aktywności jest realizowana przez praktycznie każdy rodzaj z podmiotów obecnych w tym mieście. Zajmują się nią publiczne, społeczne i prywatne instytucje kultury, organizacje pozarządowe, placówki oświatowe i opiekuńczo-wychowawcze, niezależni animatorzy, edukatorzy, artyści. Rejestr tego typu podmiotów stworzony dzięki analizie dokumentów, przeglądowi stron internetowych zawiera mapa umieszczona w internecie (<http://tiny.cc/khc8dz>). Ma ona bardzo wstępny charakter i będzie stale uzupełniana i doskonalona. Dużo ważniejsze jednak od tej wielości podmiotów zaangażowanych w edukację kulturalną w Łodzi jest to, iż kreują one przedsięwzięcia innowacyjne i oryginalne oraz, co istotne, iż czynią to razem, w ramach różnorodnych form współpracy i często w bardzo złożonych partnerstwach. Tego rodzaju wartościowe i godne upowszechniania formy edukacji kulturalnej, które zainicjowano w ostatnich latach w Łodzi, opisano w ostatniej części tego raportu, zatytułowanej: [Dobre praktyki z zakresu edukacji kulturalnej w Łodzi](#), tu zaś warto podkreślić, iż ta forma aktywności jest w tym mieście nie tylko silnie (co nie oznacza wystarczająco) rozwinięta, momentami bardzo progresywna (artystycznie, społecznie, ideowo). Jej egalitaryzm polega też na tym, że bardzo często celem łódzkich przedsięwzięć edukacyjnych staje się walka o bardziej sprawiedliwe społeczeństwo, o wyrównywanie szans i eliminację wszelkich rodzajów wykluczenia. Jest ona egalitarna również dlatego, że wiele wysiłków podejmuje się po to, by docierać z nią do każdej kategorii społecznej, również do tych, których kontakt z kulturą (i edukacją) jest bardzo utrudniony przez ich sytuację życiową, miejsce zamieszkania, środowisko.

### Zróżnicowanie sposobów rozumienia, form uprawiania i obecności edukacji kulturalnej (oraz wynikające stąd niebezpieczeństwa)

#### *Wielość sposobów rozumienia tego, czym jest edukacja w kulturze*

W trakcie analizy materiałów zastanych zidentyfikowano ogromne różnice w sposobach rozumienia tego, czym jest edukacja kulturalna (pełen ich przegląd można znaleźć w podrozdziale Cele i sposoby



rozumienia edukacji kulturalnej). Uporządkowanie tej wielości pozwoliło na wyodrębnienie następujących sposobów ujmowania tego rodzaju działań:

- Najczęściej wskazywanym jest ten, w którym edukację w kulturze utożsamia się z *przygotowaniem do uczestnictwa w kulturze* (rozbudzaniem go; wzmacnianiem kompetencji, które je umożliwiają; tworzeniem nawyków korzystania z kultury; inicjowaniem kontaktu z nią; stwarzaniem warunków dla jego zaistnienia).
- W drugiej kolejności najczęściej utożsamiano edukację kulturalną z *promowaniem jakiejś konkretnej dziedziny kultury, udziału w niej, ze stwarzaniem możliwości uczestnictwa w niej* (rozbudzanie czytelnictwa/ kultury filmowej/ edukacja historyczna/ artystyczna/ patriotyczna).
- Po trzecie, interesujący nas rodzaj edukacji był traktowany jako *proces wpajania określonych postaw i wartości* (takich jak tolerancja, szacunek, umiejętność współpracy z innymi, empatia) albo jako *środek urzeczywistniania pewnego ideału życia społecznego* (wzmacnianie integracji społecznej/ solidarności/ walka z nierównościami społecznymi i wykluczeniem).
- Jako czwarte w kolejności, najczęściej wymieniane było takie rozumienie edukacji kulturalnej, w którym jest ona utożsamiana z *dawaniem możliwości rozwoju* (a więc jej efektem jest rozwój osobisty, samorealizacja, uzupełnianie wiedzy, uczenie przez doświadczenie).
- Wskazywano też, że edukacja kulturalna to *uzupełnienie edukacji szkolnej* oraz utożsamiono ją z *organizowaniem uczestnictwa w kulturze*, stwarzaniem dla niego warunków.

Trudno oczywiście uznać któryś z powyższych sposobów rozumienia edukacji kulturalnej za błędny. Przeciwnie, każda z powyższych kategorii porządkujących je zwraca uwagę na jakiś istotny wymiar tego rodzaju działań, a traktowane jako zbiór ujęcia te pokrywają w zasadzie wszelkie znane sposoby definiowania edukacji kulturalnej. Ta różnorodność może też być szansą na wzajemne inspirowanie się, konfrontowanie własnych wyobrażeń na temat edukacji kulturalnej, na ożywczą dyskusję na jej temat, która wszystkim uczestnikom pozwala dowiedzieć się czegoś, czego wcześniej nie wiedzieli. Tym, co może niepokoić w tej wielości, to symptomy dwu zjawisk, które mogą stanowić barierę dla rozwijania edukacji kulturalnej w Łodzi, a które silnie obecne są w dwu pierwszych i najczęściej wymienianych sposobach rozumienia tego rodzaju praktyk. Pierwsze polega na pewnej wsobności celów stawianych edukacji kulturalnej – wskazywaniu przez instytucje kultury, iż ma ona służyć rozbudzenia uczestnictwa w kulturze albo wzmacnianiu jakiejś jej sfery. Dostrzegając samoistną wartość kultury, jej dóbr i samego tworzenia, należy jednak pamiętać o tym, iż można również rozumieć je jako istotne narzędzia jednostkowego rozwoju i pozytywnych zmian społecznych i to niekoniecznie skrajnie je instrumentalizując. Po drugie, w tych odpowiedziach, których autorzy utożsamiają edukację kulturalną z promowaniem określonej sfery kultury pojawia się problem odwrotny do tego pierwszego, a mianowicie skrajnej instrumentalizacji tej formy aktywności. Dlatego też optymalne wydaje się być poszukiwanie takich form rozumienia i uprawiania edukacji kulturalnej, które jej nie instrumentalizują (odbiera to jej bowiem autentyczność oraz grozi przeobrażeniem w narzędzie manipulacji i indoktrynacji), ale też takich, które są świadome, czemu może służyć przygotowanie do uczestnictwa w kulturze, dlaczego to ostatnie jest takie istotne i że nie warto wspierać każdego jego rodzaju, ponieważ przyjmuje ono często mało wartościowe czy wręcz szkodliwe społecznie formy.

## Wielość form realizacji edukacji kulturalnej i wyzwania, jakie to stwarza

Szeroki przegląd form realizacji działań z zakresu edukacji kulturalnej obecnych w łódzkich placówkach oświatowych, dokonany dzięki ankietom z 2016 roku, prowadzi do wniosku, iż aktywności te są nie tylko zróżnicowane dziedzinowo, ale również, iż każdy z rodzajów twórczości pociąga za sobą nieco inny sposób uprawiania edukacji kulturalnej z nim związanej lub w jego obrębie realizowanej. Poniższa tabela prezentuje najważniejsze wnioski z analizy odpowiedzi na pytanie o formy, w jakich w odniesieniu się do poszczególnych rodzajów tworzenia realizują się zajęcia zakresu edukacji kulturalnej w łódzkich przedszkolach, szkołach podstawowych i ponadgimnazjalnych<sup>6</sup>:

Tabela 1. Formy edukacji kulturalnej w łódzkich placówkach oświatowych (synteza)

<b>Film</b>	Raczej bierne formy edukacji kulturalnej. Aktywny charakter obecny dopiero w szkołach ponadpodstawowych. Formy autoteliczne, raczej nieinstrumentalizowane jako narzędzie realizacji innych celów (wyjątkiem jest korzystanie z filmu jako narzędzia dydaktycznego w czasie lekcji). Stałe formy edukacji tego typu obecne wyłącznie w szkołach ponadpodstawowych.
<b>Teatr</b>	Przewaga form biernych, ale obecne na każdym poziomie nauczania są też te aktywne. Różnorodność sposobów i celów wykorzystywania edukacji teatralnej. Towarzyszący charakter, obecność w procesach edukacyjnych i życiu placówki oświatowej. Obecność stałych form (teatry szkolne/grupy teatralne) w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych.
<b>Taniec</b>	Aktywny charakter na każdym poziomie nauczania, ale za to bardzo znikoma obecność biernego (oglądanie przedstawień baletowych, pokazów tańca). Wysoka obecność infiltracji przez podmioty komercyjne (szkoły tańca). Towarzyszący charakter, silna instrumentalizacja (święta, uroczystości, zdrowie i fitness) oraz obecność aspektów rywalizacyjnych (konkursy, turnieje).
<b>Sztuki plastyczne</b>	Bierny i aktywny charakter na każdym poziomie nauczania. Silna obecność aspektu rywalizacyjnego (konkursy jako istotna forma edukacyjna). Wysoki poziom instrumentalizacji (głównie przez konkursy). Pomocniczość wobec innych form działań. Silna obecność stałych form aktywności oraz współpracy między instytucjami.
<b>Fotografia</b>	Raczej aktywny charakter (bierny pojawia się wyłącznie na poziomie szkół ponadpodstawowych). Wysoki stopień konkurowania (konkursy). Pomocniczość wobec innych form działań. Obecność stałych form działania. Brak współpracy między instytucjami.
<b>Muzyka</b>	Bierny i aktywny charakter. Silnie pomocniczy charakter (uroczystości, święta, występy). Wysoki poziom konkurowania (liczne konkursy). Wiele stałych form działań (zespoły, chóry). Silna obecność współpracy pomiędzy instytucjami.
<b>Edukacja regionalna</b>	Aktywny i bierny charakter. Realizacja często poza szkołą. Integrowanie wielu innych dziedzin edukacji (zdrowotnej, sportowej, artystycznej). Obecność stałych form działania i silna współpraca między instytucjami.

Ta wielość form uprawiania edukacji kulturalnej nie tylko pozwala dostrzec, iż każdy z jej rodzajów wymaga innych narzędzi, metod pracy, umiejętności prowadzących czy infrastruktury oraz sprzętu. Pozwala też zauważyć bardziej znaczące różnice pomiędzy nimi: (i) w tym, czy edukowanie opiera się na metodach biernych (oglądanie, zwiedzanie, słuchanie, uczestnictwo w wykładach), czy też na tych aktywnych (warsztaty, przygotowywanie pokazów, spektakli, wystaw, tworzenie, współpraca z innymi); (ii) w zakresie samodzielności poszczególnych rodzajów edukacji (niektóre z nich pełnią jawnie instrumentalne funkcje wobec potrzeb szkoły związanych z oprawą uroczystości i świąt, reprezentowaniem placówki poza nią); (iii) pod względem tego, czy podkreśla się w nich konkurowanie z innymi, czy też raczej współpracę i współdziałanie; (iv) w tym, czy stają się one podstawami międzyinstytucjonalnej współpracy, czy też nie.

Równie zróżnicowane są formy edukacji kulturalnej obecne w łódzkich instytucjach kultury (zob.: Tabela 6. Podstawowe formy zajęć z zakresu edukacji kulturalnej prowadzone w miejskich instytucjach kultury w Łodzi). Najczęściej wskazywane są tu okazjonalne warsztaty dla dzieci i okazjonalne

<sup>6</sup> Pełniejsze zestawienie form edukacji obecnych w łódzkich placówkach oświatowych czytelnik znajdzie w innym miejscu tego dokumentu: [Formy edukacji kulturalnej w instytucjach kultury oraz placówkach oświatowych](#).

warsztaty tematyczne dla dorosłych, a więc takie formy działań, które nie mają charakteru stałego, ale raczej sporadyczny. Analiza pokazuje, iż te stałe stanowią zaś około 1/3 form, w jakich dokonuje się edukacja kulturalna (należą do nich głównie sekcje, koła i kluby, grupy artystyczne, DKF-y, cykle warsztatowe, pracownie i kursy). Pozostałe 2/3 to okazjonalne i pojedyncze zajęcia, które chociaż mogą odgrywać istotną rolę w budzeniu zainteresowania kulturą, określoną formą tworzenia czy też samą instytucją, to są niewystarczające, by to zainteresowanie rozwijać. Podobnie rzecz ma się z innymi, poza warsztatami, rodzajami działań edukacyjnych, których popularność jest również bardzo wysoka, a więc z lekcjami muzealnymi, wykładami i prelekcjami, oprowadzeniem czy zwiedzaniem. Są one niewątpliwie istotnym uzupełnieniem edukacji formalnej, ważnym narzędziem inicjacji zainteresowania kulturą, ale jako główna forma edukacji kulturalnej są z pewnością niewystarczające.

Jeżeli chodzi o kategorie wiekowe, do których kierowane są działania edukacyjne miejskich instytucji kultury w Łodzi, to najwięcej warsztatów i ich cykli dedykowanych jest dzieciom, w dalszej kolejności dorosłym (głównie osobom starszym), a na końcu – młodzieży. Takie proporcje zgodne są z innymi ustaleniami tego raportu i z utożsamianiem edukacji kulturalnej z działaniami przeznaczonymi przede wszystkim dla dzieci oraz dorosłych (w tym głównie seniorów). Jak się wydaje, takie rozłożenie akcentów stereotypizuje edukację kulturalną jako zajęcie dla tych, którzy dysponują czasem wolnym i zasadniczo potrzebne we wczesnej młodości (rozwój i kształtowanie dziecka) oraz na starość (wypełnianie czasu wolnego, aktywizacja). Tym samym zmniejsza się potrzebę edukowania dorosłych, w tym rodziców oraz nauczycieli, opiekunów dzieci, którzy z kolei odpowiadają za uczestnictwo najmłodszych w różnych formach edukacji kulturalnej.

Te wymiary zróżnicowań form edukacji kulturalnej nie tylko pokazują jej złożoność, a co za tym idzie trudność jej rozwijania, ale przede wszystkim uwrażliwiają na konieczność uwzględniania ich specyfiki tam, gdzie próbuje się uzyskiwać za ich pomocą określone cele. Mówiąc jeszcze inaczej, trudno będzie integrować społecznie i uczyć współpracy, sięgając po rywalizacyjne formy edukacji kulturalnej, pobudzać kreatywność, opierając ten proces na biernych metodach edukacji czy też zachęcać instytucje do współpracy, próbując budować mosty pomiędzy nimi, zmuszając je do rywalizacji o ograniczone środki. Absurdem byłaby więc próba określenia, który z powyższych wskazanych rodzajów tworzenia jest podstawą bardziej wartościowych form edukacji kulturalnej. Można to określić bowiem wtedy, gdy wiemy, jakiego rodzaju cele zamierzamy osiągnąć – poszczególne formy kreacji będą bowiem mniej lub bardziej pomocne w ich realizacji.

Wielość form, sposobów rozumienia i realizacji edukacji kulturalnej w Łodzi jest niewątpliwie ważnym lokalnym zasobem, ale też wyzwaniem dla wszelkich prób wspierania tego rodzaju aktywności, ich koordynowania oraz finansowania, a także oceny ich wartości, a co za tym idzie też tego, na ile są one pożyteczne i warte wspierania. Dlatego też istotnym wydaje się wypracowanie minimalnego konsensusu w tej kwestii w taki jednak sposób, by nie wykluczał on wartościowych, choć niekonwencjonalnych, trudnych do jednoznacznego zaklasyfikowania form edukacji kulturalnej.

### **Konkretyzm i hybrydyczność**

Omawiając formy rozumienia i uprawiania edukacji kulturalnej w Łodzi, warto wspomnieć o dwu fenomenach, które je określają i to nie tylko w tym mieście. Te dwa fenomeny to konkretyzm<sup>7</sup>

---

<sup>7</sup> Drozdowski R., Frąckowiak M., *Smutek konkretny* [w:] *Smutek konkretny. Materializacja idei / Dziury w całym.*, Warszawa 2015.

i hybrydyczność. Ten pierwszy polega między innymi na tym, iż w przekonaniu odbiorców, instytucje kultury powinny dostarczać tego, co przydatne życiowo i występować w roli protezy instytucji oświatowych, które takich kompetencji nie kształcą wystarczająco skutecznie lub zaniedbują pewne, funkcjonujące na marginesach życia społecznego kategorie społeczne (takie, jak trwale bezrobotni, osoby funkcjonujące w enklawach biedy, osoby o niskim kapitale kulturowym). Zwrot ten polega więc na odchodzeniu od autotelicznych form korzystania z kultury, na rzecz tych, które pozwalają wejść w posiadanie twardych umiejętności i praktycznej wiedzy, zwiększających szanse adaptacyjne na rynku pracy. Przeprowadzona analiza pozwala zauważyć, iż pomiędzy 2015 a 2018 rokiem wzrosła prawie dwukrotnie liczba klubów, kół i sekcji działających przy łódzkich centrach, ośrodkach i domach kultury, zaś wzrost ten ma charakter systematyczny. Przyjrzenie się strukturze najpopularniejszych rodzajów kół, sekcji i klubów, działających w miejskich instytucjach kultury, pozwala dostrzec, iż dominują wśród nich te powiązane z turystką, sportem i rekreacją (a więc te pozwalające aktywnie wypoczywać, utrzymywać ciało w dobrej kondycji, poznawać nowe miejsca), a także informatyczne, plastyczno-techniczne oraz muzyczne. Z kolei wśród przeciętnie 190 kursów realizowanych każdego roku w łódzkich domach, ośrodkach i centrach kultury dominują te komputerowe oraz języków obcych. Dopiero w trzeciej kolejności pojawiają się kursy tańca oraz plastyczne. Taki konkretystyczny sposób rozumienia roli instytucji kultury może być problematyczny dla jej tożsamości, grozi on też sprowadzeniem jej do roli wyłącznie usługowej. Jak się jednak wydaje, tego rodzaju – skrajnie praktyczne oraz nie mające nic wspólnego z kulturą – formy edukacji są niezwykle istotne dla uczynienia samej instytucji kultury miejscem przyjaznym, oswojonym, stanowiącym integralną część środowiska życia jednostki. Sprawiają one też, iż efektywnie łagodzi ona skutki różnych form marginalizacji (społecznej, kulturowej, ekonomicznej), którym nie są w stanie przeciwdziałać instytucje innego rodzaju.

Drugim zjawiskiem, które da się zaobserwować jest *hybrydyzacja*. Tym, co może zastanawiać, jest duża liczba kół, sekcji i klubów, zarówno w instytucjach kultury, jak i placówkach oświatowych, które trudno pomieścić w tradycyjnych podziałach dziedzin tworzenia. Oznaczać to może, iż edukacja kulturalna podąża za bardzo silną dziś kulturową hybrydyzacją, pojawianiem się nowych form ekspresji i tworzenia, przekraczających nie tylko granice pomiędzy sztukami, ale też pomiędzy sztuką a nauką, pomiędzy edukacją kulturalną a tą społeczną czy obywatelską. To z kolei byłoby dowód na to, że edukacja kulturalna w Łodzi jest nie tylko silnie obecna w placówkach oświatowych oraz instytucjach kultury, ale też żywa, dostosowująca się do radykalnych zmian kultury i życia społecznego, wrażliwa na nowe wyzwania, jakie one ze sobą niosą.

## Silna obecność edukacji kulturalnej w łódzkich szkołach (kiedyś, ale co dziś?)

Jak pokazywały informacje pozyskane dzięki ankietom z 2016 roku, różne formy edukacji kulturalnej silnie obecne były we wszystkich typach łódzkich placówek oświatowych. Dane zaczerpnięte z kolei ze statystyk publicznych pokazują, iż w województwie łódzkim w 2018 roku w szkołach różnych rodzajów funkcjonowało ogółem ponad 14 tysięcy kół zainteresowań, zajęć pozalekcyjnych i ponadobowiązkowych, z czego prawie dwa tysiące stanowiły te artystyczne, najsilniej kojarzące się nam z edukacją kulturalną. Sytuowało je to na trzecim miejscu pod względem popularności po zajęciach i kółach przedmiotowych oraz sportowych. Warto odnotowania jest również to,

że niektóre z nich dysponowały własnymi programami edukacji kulturalnej, intensywnie i w sposób stały współpracowały z łódzkimi instytucjami kultury, nie tylko uczestnicząc w proponowanych przez nie zajęciach, ale też realizując w partnerstwach różnorodne projekty. We wszystkich typach podmiotów oświatowych bardzo silnie obecna była ta forma edukacji kulturalnej, jaką są koła zainteresowań, sekcje i kluby. Cieszy to tym bardziej, iż dopiero trwałe, systematyczne uczestnictwo pozwala na pełne rozwijanie możliwości, jakie stwarza edukacja kulturalna, na pełne urzeczywistnienie jej celów. Jednocześnie, co warto zauważyć, obecność tej formy edukacji była bardzo silna w szkołach podstawowych, najslabsza zaś w szkołach ponadgimnazjalnych. Z jednej strony jest to zrozumiałe – koła zainteresowań, sekcje i kluby obecne są na tym etapie edukacji, gdzie dzieci i młodzież uzyskały już pełnię możliwości rozwojowych, ale nie są jeszcze w pełni ukształtowane, co sprzyja odkrywaniu ich pasji i uzdolnień, jest najlepszym momentem inicjacji tworzenia. Z drugiej jednak strony trudno oprzeć się wrażeniu, że późniejsze etapy edukacji cechuje spychanie na margines tej o charakterze kulturalnym.

W ostatnich latach obserwujemy też inne niepokojące zjawisko, a mianowicie gwałtownego zmniejszania się liczba zajęć pozalekcyjnych oraz ponadobowiązkowych, a także zespołów artystycznych działających w szkołach (zob. *Tabela 5. Liczba kół artystycznych w szkołach województwa łódzkiego w latach 2013-2018*). Jeżeli dodamy do tego jeszcze ograniczenie liczby godzin z muzyki i plastyki w ramowych planach nauczania po reformie systemu edukacji w 2019 roku, a także ogromne perturbacje organizacyjne, jakie ona za sobą pociągnęła i które spowodowały zepchnięcie rozwoju edukacji kulturalnej na plan dalszy, to jej obecność w jednostkach oświatowych staje się bardzo wątpliwa.

## Wielość (i niedostatki) form współpracy oraz propozycje ich udoskonalania

Przeprowadzona analiza pozwala dostrzec, iż w Łodzi w zasadzie nie ma instytucji kultury, która nie współpracuje z publicznymi placówkami oświatowymi czy organizacjami pozarządowymi; nie ma też placówek oświatowych nie współdziałających z instytucjami kultury i NGO, jeżeli chodzi o działania z zakresu edukacji kulturalnej. Problemem nie jest więc brak tego rodzaju współdziałania, co raczej charakter tej współpracy:

- Najczęstszą jej formą jest **współpraca jednostronna**, a więc świadczenie usług przez instytucję kultury (albo NGO) na rzecz placówki oświatowej (usług takich, jak koncerty, lekcje, zwiedzanie, warsztaty, prelekcje, projekcje, spotkania autorskie itd.). Oznacza to, iż współdziałanie przyjmuje postać transakcji handlowej, nie różniącej się niczym specjalnym od innych tego typu zawiązywanych na rynku.
- Drugą najczęstszą (choć występującą zdecydowanie rzadziej niż ta pierwsza) formą współpracy jest **współorganizacja** różnego rodzaju działań o charakterze edukacyjnym (są to konkursy, festiwale, przeglądy, pokazy itd.). Instytucja kultury użycza tu pomieszczeń, infrastruktury oraz wykwalifikowanej kadry, zaś placówki oświatowe dostarczają „wypełnienia artystycznego” oraz bardzo często publiczności (w postaci rodziców i bliskich występujących/ innych uczniów).
- Po trzecie, są to **różnego rodzaju formy szkoleniowe** realizowane przez instytucje kultury dla nauczycieli (konferencje, seminaria, warsztaty, kursy i inne formy doszkalania). Podobnie jak w pierwszym przypadku, mamy tu do czynienia z rodzajem usługi świadczonej przez instytucję kultury na rzecz placówki oświatowej.

- Po czwarte, wskazywano również na takie formy współdziałania, które można określić mianem **współpracy** – chodzi zwłaszcza o konsultowanie działań instytucji kultury z nauczycielami; wspólne tworzenie programów edukacji kulturalnej. Taki charakter mają np. działania osób popularyzujących w Łodzi dramę oraz rozwijających sieć *Świetlic Artystycznych* czy też aktywności nakierowane na wychodzenie z działaniami poza mury instytucji (tak, jak w przypadku *Strefy Kultury*, organizowanych przez Ośrodek Kultury Górna czy *Współdzielni Staropoleskiej Stowarzyszenia Społecznie Zaangażowani*).
- Po piąte – współdziałanie przybiera też inne formy – a mianowicie **użyczenia** – sprzętu, pomieszczeń, widowni, wykwalifikowanej obsługi czy **patronatów**.

Warto też zauważyć, iż wielokrotnie powtarzającym się postulatem ze strony środowisk oświatowych była sugestia generalnej zmiany modelu współpracy pomiędzy reprezentowanymi przez nie instytucjami a instytucjami kultury oraz NGO. Zmiana, której istotą miałyby być odchodzenie od modelu, w którym te ostatnie świadczą szkole usługi kulturalne, na rzecz takiego, w którym nauczyciele stają się partnerami tych działań, są włączani w procesy konsultacyjne, przygotowywanie programów z zakresu edukacji kulturalnej. Mówiąc jeszcze inaczej – zwłaszcza placówki oświatowe nie do końca zadowolone są z istniejącego modelu współpracy. Jak się wydaje, przede wszystkim dlatego, że sytuuje on je w roli usługobiorcy, nie zaś partnera, ale też dlatego, że oferta działań z zakresu edukacji w kulturze, która do nich trafia, nie do końca i nie zawsze zgodna jest z ich oczekiwaniami oraz potrzebami. Dodatkowym postulatem jest ten wskazujący na potrzebę silniejszej obecności ludzi kultury, artystów, animatorów i edukatorów w placówkach oświatowych, w taki sposób, by to nie tylko te ostatnie odwiedzały placówki kultury, ale też na odwrót. Postulat pewnie bardzo atrakcyjny dla wszystkich, problematyczny z powodów kadrowych może okazać się próba jego wprowadzania w życie.

Cechą charakterystyczną Łodzi wydaje się być zdolność do grania zespołowego, współdziałania bardzo wielu podmiotów o różnym charakterze. Jej efektem są działania i inicjatywy, które nie byłyby możliwe do osiągnięcia przez żaden pojedynczy podmiot. W pewnym sensie rezultatem takiej współpracy jest sam miejski program edukacji kulturalnej, którego badania te są częścią. Rezultatem takiej współpracy są też niezwykle ambitne i progresywne działania wspomagające rewitalizację społeczną i kulturową Łodzi, ale też niewielkie, kameralne projekty edukacyjne realizowane w łódzkich szkołach i przedszkolach. Wiele działań łódzkich podmiotów nakierowanych jest też na sieciowanie, a tym samym wzmacnianie możliwości działania i poszerzania jego pola. Oczywiście, otwartym pozostaje pytanie, na ile tego rodzaju synergii to zjawisko pozytywne, wynikające z silnie zinternalizowanego przez ludzi kultury w Łodzi etosu współpracy, solidarności i poczucia wspólnoty, a na ile działania prowokowane przez brak środków i wymuszaną przez nie konwersję różnego rodzaju kapitałów (np. zastępowanie tego finansowego tym społecznym). Wiele wskazuje na to, iż przynajmniej część pozytywnych działań realizowanych w Łodzi odbywa się raczej pomimo istniejącego systemu wsparcia ze strony władz samorządowych i państwowych, niż dzięki niemu, zaś niedostatki tego patronatu owocują też inicjatywami mającymi zwrócić na nie uwagę (takimi, jak ogłoszony w czerwcu tego roku *Manifest Wolnej Kultury w Łodzi*). Oznacza to, iż powinniśmy przyglądać się różnorodnym formom działań edukacyjnych (realizowanych nie tylko w Łodzi) pod kątem tego, czy nie są one raczej symptomami braku, niedostatku, nie zaś miejscami, w których afirmowana jest wola współpracy. Warto też pytać o koszty (indywidualne, społeczne) realizacji poszczególnych rodzajów działań edukacyjnych w taki sposób, by za ich pięknem, doniosłością i społecznymi korzyściami, jakie one przynoszą, nie kryła się (samo) eksploatacja.

## Główne bariery dla rozwijania edukacji kulturalnej w Łodzi

W trakcie analiz materiałów zastanych (w tym raportów z wcześniejszych badań, zapisów dyskusji i materiałów prasowych) zidentyfikowano następujące bariery dla rozwijania edukacji kulturalnej w Łodzi:

### **Przestrzeń**

Pierwszą i najczęściej wymienianą barierą dla pełnej realizacji zadań związanych z edukacją kulturalną są deficyty związane z przestrzenią potrzebną dla działań tego rodzaju (szczególnie mocno podkreśla się ciasnotę/ brak odpowiednich pomieszczeń/ niedostępność architektoniczną). Również istotnym wymiarem przestrzennych barier jest niewystarczające nasycenie miasta podmiotami mogącymi prowadzić działania z zakresu edukacji kulturalnej. Dla przykładu w Łodzi jeden ośrodek, dom lub centrum kultury przypada na 30 tysięcy mieszkańców, a więc na trzykrotnie więcej osób niż w przypadku Polski (gdzie średnio przypada 9 tysięcy osób na placówkę tego rodzaju). Warto też zauważyć, iż w Łodzi pomiędzy rokiem 2003 a 2018 liczba domów, centrów, ośrodków kultury zmniejszyła się prawie o połowę (z 37 do 22), co należy wiązać przede wszystkim z zamykaniem tego rodzaju placówek, które utrzymywane były przez zakłady pracy i spółdzielnie mieszkaniowe. Podobnie jest w przypadku liczby imprez oświatowych w muzeach w przeliczeniu na 10 tysięcy osób. Wartość tego wskaźnika w przypadku Łodzi w 2018 roku była wyższa od średniej dla Polski (wynoszącej 42,8), ale też wyższa tylko od Poznania (65,5) i zdecydowanie niższa, niż w przypadku Wrocławia (111,7) i Krakowa (169,3). W porównaniu zarówno z innymi miastami, jak i ze średnią dla Polski, w Łodzi mamy do czynienia też ze stosunkowo niską liczbą klubów, sekcji i kół działających w domach, ośrodkach i centrach kultury. Na 10 tysięcy mieszkańców przypada ich w tym mieście niecałe pięć, w przypadku Krakowa – 9; Poznania – 6,3; Wrocławia i Polski – 7. Dodatkowym problemem jest też to, że placówki oferujące działania z zakresu edukacji kulturalnej nie są równomiernie rozłożone w obrębie miasta, zaś szczególnie zdaje się ich brakować w dzielnicy Górna (m.in. Ruda, Chojny, Rokicie), Polesie (osiedle Retkinia, Żłotno), Widzew (m.in. osiedle Nowosolna, Andrzejów, Zarzew), Bałuty (osiedla Teofilów, Radogoszcz, Julianów). Brak ten równoważy oczywiście bardzo dobrze rozwinięta sieć bibliotek i ich filii prowadzących własne działania edukacyjne, a także rozrastająca się sieć *Świetlic Artystycznych* tworzonych przez Fundację Działania, ale generalnie system podmiotów zajmujących się edukacją kulturalną jest zbyt wąty i niedostatecznie rozwinięty, by efektywnie wypełniać swoje funkcje.

### **Pieniądze**

Drugą najczęściej wymienianą barierą dla rozwijania edukacji kulturalnej jest brak pieniędzy. Wskazanie na nią pojawia się pomimo tego, iż władze samorządowe w Łodzi przeznaczyły w 2018 roku na finansowanie kultury 4,3% swojego budżetu, jest to znacznie więcej niż w przypadku średniej dla Polski (3,5%) i mniej tylko od wydatków na kulturę władz Krakowa (5%) i zdecydowanie więcej, niż w przypadku wydatków władz Poznania czy Wrocławia (odpowiednio 3,4 oraz 4%). Warto też zwrócić uwagę, iż w 2018 roku powrócono, po kilku latach niższych kwot przeznaczanych na ten cel, do poziomu finansowania kultury z 2010 oraz 2011 roku. Problemem jest (wywołująca spory i konflikty w środowisku ludzi kultury Łodzi – co zresztą nie jest cechą tego wyłącznie miasta, ale

raczej zjawiskiem uniwersalnym) struktura tych wydatków, a dokładniej: wysoki udział w nich kosztów związanych z organizacją dużych, masowych festiwali, ogromnych nakładów inwestycyjnych na rozwijanie nowych, kosztochłonnych instytucji kultury, nietransparentność konkursów dotacyjnych i wątpliwości co do tego, czy mają one w pełni partycypacyjny charakter. Trudno określić precyzyjnie wydatki na edukację kulturalną (mimo iż środki na nią są wyodrębnione w strukturze miejskiego budżetu – w zadaniu Wydziału Kultury UMŁ), ale przyjrzenie się udziałowi środków przeznaczanych na ten cel wśród innych wydatkowanych w ramach konkursów dotacyjnych pozwala dostrzec, iż jest on bardzo mały, choć też, co należy podkreślić, z roku na rok rośnie. Podobnie jest z wydatkami miejskich instytucji kultury na ten cel. W przypadku części instytucji nie istnieje bowiem oddzielna kategoria wydatków na ten cel w ich budżetach, część z nich wskazuje zaś, iż wydają na ten cel od 0,14% do 60% środków, jakie mają corocznie do dyspozycji.

Bardzo mocno podkreślano, iż nie chodzi tylko o brak pieniędzy na działania z zakresu edukacji kulturalnej, ale również o to, że: są one często odpłatne, co stwarza nierówności w dostępie do nich; że dużo kłopotów sprawia wygoszpodarowanie pieniędzy na dojazdy i przejazdy do instytucji kultury; że brakuje środków na opłacanie nauczycieli, którzy się tym zajmują w placówkach oświatowych; że nie ma wydzielonego budżetu na tego rodzaju działania, co sprawia, iż trzeba się dodatkowo starać o pieniądze na ich realizację.

## **Sprzęt**

Trzecie najczęściej wskazywane ograniczenie dla rozwijania edukacji kulturalnej, to brak sprzętu (chodzi zwłaszcza o specjalistyczny sprzęt sceniczny, komputerowy i multimedialny) niezbędnego dla prowadzenia tego rodzaju działalności. Problem ten zgłaszany jest zarówno przez instytucje kultury, jak i placówki oświatowe i to pomimo tego, że część z nich została w ostatnich latach silnie doposażona w nowoczesną infrastrukturę techniczną pozwalającą prowadzić im działalność. Braki sprzętowe to jednak też kwestia tego, że wyposażenie to bardzo szybko się zużywa, starzeje się, psuje, nie ma zaś środków na jego wymianę, serwisowanie czy uzupełnianie.

## **Kadra**

Czwarte ograniczenie dla rozwijania edukacji kulturalnej to kadra (a dokładniej braki kadrowe/ brak specjalistów mogących prowadzić zajęcia z zakresu edukacji kulturalnej). Problem ten ściśle powiązany jest z funduszami (a dokładniej z brakiem pieniędzy), ale też z brakiem studiów kształcących specjalistów mogących się zajmować edukacją kulturalną. Instytucje kultury zgłaszają też często problem braku jakichkolwiek metod weryfikowania umiejętności i kompetencji osób zajmujących się edukacją kulturalną w Łodzi, a więc powraca wielokrotnie dyskutowana kwestia certyfikowania tego rodzaju działalności wraz ze wszystkimi pozytywnymi i negatywnymi konsekwencjami, jakie niesie ze sobą to rozwiązanie. Informacje pozyskane dzięki ankietom z 2016 roku wskazują z kolei, iż miejskie instytucje kultury dysponują niewystarczającą, ale bardzo dobrze przygotowaną i biorącą udział w licznych szkoleniach oraz kursach, kadrami. Sprawnie działa też Łódzkie Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego, prowadzące liczne szkolenia dla nauczycieli oraz monitorujące dobre praktyki w tym zakresie. Niezwykle silnie rozwijają się też w Łodzi edukacja teatralna, a zwłaszcza drama, zaś środowisko propagujące tę formę działań szkoli nauczycieli i pedagogów. Niemniej problem kadr, ich uzupełniania, doskonalenia ich umiejętności jest jednym z najczęściej podnoszonych przez łódzkich animatorów, edukatorów i nauczycieli.



## Inne

Poza tymi wspólnymi dla wszystkich rodzajów podmiotów typami barier dla prowadzenia działań z zakresu edukacji kulturalnej w przypadku szkół podstawowych pojawiają się stosunkowo często wskazania na brak materiałów i pomocy koniecznych dla realizacji tego rodzaju aktywności, zaś w przypadku szkół ponadgimnazjalnych, wskazanie na deficyty czasu, z powodu których cierpią przeładowani obowiązkami szkolnymi uczniowie.

## Dyspozycje do kolejnych faz badań diagnostycznych

Analiza desk research pozwala na zaproponowanie następujących zmian we wstępnym projekcie badań diagnozujących potencjały i ograniczenia dla wprowadzania *Programu wsparcia i rozwoju edukacji kulturalnej w Łodzi*:

- Konieczne jest pozyskanie większej liczby informacji na temat działań edukacyjnych podmiotów innych niż miejskie instytucje kultury oraz placówki oświatowe. W publicznych statystykach nie znajdziemy bowiem informacji na temat aktywności z zakresu edukacji kulturalnej organizacji pozarządowych, podmiotów komercyjnych oraz niezależnych animatorów, edukatorów czy artystów.
- Konieczne jest pozyskanie informacji na temat oczekiwań i potrzeb, barier związanych z (nie)uczestnictwem w różnych formach edukacji kulturalnej, a także ocen tego rodzaju zajęć przez poszczególne kategorie mieszkańców (zwłaszcza zaś dzieci oraz młodzież i ich rodziców oraz prawnych opiekunów). Istniejące badania dotyczą bowiem tylko potrzeb dorosłych związanych z uczestnictwem w kulturze i to wyłącznie w tych dzielnicach Łodzi, gdzie takie badania prowadzono.
- Ważnym aspektem dalszych faz badań należy uczynić też konflikty zidentyfikowane w trakcie desk research, pytając o to, czy są one również obecne w sferze działań z zakresu edukacji kulturalnej. Tego rodzaju punkty zapalne warto analizować nie tylko po to, by je eliminować, szukać rozwiązań sporów, ale też dlatego, że są one bardzo bogatym źródłem informacji na temat sposobów rozumienia edukacji kulturalnej, oczekiwań z nią związanej, podstawowych deficytów utrudniających jej praktykowanie.
- W dalszych fazach badań można z kolei zmniejszyć nacisk na identyfikację, opisywanie i rekonstruowanie form obecności edukacji kulturalnej w Łodzi. Analiza desk research przynosi pod tym względem zadawalające informacje i należy skoncentrować się raczej na uzupełnieniu stworzonej na tym etapie mapy tego rodzaju praktyk niż na dalszych eksploracjach tego rodzaju.
- Do dyskusji pozostaje kwestia tego, czy konieczna jest realizacja szóstego etapu badań, analizy materiałów zastanych – zawartości stron internetowych. Jak się wydaje, bardzo wiele informacji, które planowano pozyskać w tej fazie badań, zdobyto dzięki desk research.

## Podstawowe informacje na temat Łodzi<sup>8</sup>

Jak wynika z danych zamieszczony w Banku Danych Lokalnych w 2018 roku Łódź zamieszkiwało 687 702 osób, z czego ponad 370 tysięcy stanowiły kobiety, a około 310 tysięcy – mężczyźni. Średni wiek mieszkańców to 45 lat i jest nieco wyższy od średniej dla Polski. Liczba osób w wieku przedprodukcyjnym (a więc do 17 lat) wynosi ponad 102 tysiące, zaś poprodukcyjnym – ponad 190 tysięcy. Saldo migracji osiąga dla Łodzi wartość – 1,8 i utrzymuje się od kilku lat na mniej więcej podobnym poziomie. Miasto to, jak wiele innych w Polsce, ulega depopulacji, choć nie jest ona bardzo wysoka w porównaniu z innymi ośrodkami. Łódź ma również ujemne saldo przyrostu naturalnego. W 2018 roku wynosiło ono 3882 i było niższe niż w dwu poprzednich latach. Współczynnik starości demograficznej<sup>9</sup> wynosił w 2018 roku dla Łodzi 23,1 przy tym dla Polski wynoszącym nieco ponad 17.

Przeciętne wynagrodzenie w 2018 roku osiągnęło w tym mieście pułap 4779,47 i jest nieznacznie niższe niż w przypadku całego kraju (4834,76). Wśród miast wojewódzkich niższe wynagrodzenie uzyskują mieszkańcy Białegostoku, Olsztyna, Gorzowa Wielkopolskiego, Kielc, Torunia i Zielonej Góry. Liczba zarejestrowanych bezrobotnych wynosiła w 2018 roku, nieco ponad 20 tysięcy osób, zaś stopa bezrobocia w kwietniu tego roku to 5,2 (spośród miast wojewódzkich tylko Białystok miał w tym samym czasie wyższą stopę bezrobocia: 5,7<sup>10</sup>). Jeżeli chodzi o zasięg środowiskowej opieki społecznej<sup>11</sup>, to w przypadku Łodzi wynosił on w 2018 roku 5%, co było tylko nieznacznie niższe niż w przypadku Polski (5,1%) i znacznie wyższe, niż w przypadku Poznania (3,7%), Wrocławia (1,5%) czy Krakowa (2,7%). Warto też zauważyć, iż biorąc pod uwagę ostatnie trzy lata, zasięg ten w przypadku Łodzi rośnie (w 2016 roku wynosił on 4,9%, a w 2017 roku 4,3%)<sup>12</sup>. Od klasyka socjologii Emila Durkheima wiemy, iż efektywnym wskaźnikiem integracji społecznej jest liczba popełnianych samobójstw. W 2018 roku popełniono ich 552, co jest liczbą znacznie wyższą niż w przypadku Poznania (61), Wrocławia (255) oraz Krakowa (260). W porównaniu z tymi trzema miastami to w Łodzi również popełniono w zeszłym roku najwięcej samobójstw z powodu *nagłej utraty źródła utrzymania* (6), *złych warunków ekonomicznych, długów* (20) czy *z powodu zagrożenia lub utraty miejsca zamieszkania* (3). Liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych przypadająca na 10 tysięcy mieszkańców jest często wykorzystywana jako (dosyć niedoskonały) wskaźnik siły kapitału społecznego w danej zbiorowości. W przypadku Łodzi wartość tego wskaźnika jest nieco wyższa niż średnia dla kraju (37) i wynosiła w 2018 roku – 41. Jednocześnie jest ona zdecydowanie niższa niż w przypadku porównywalnych jednostek samorządu terytorialnego – Poznania (gdzie wartość wskaźnika wynosi 68), Wrocławia i Krakowa (56). Jak można też zauważyć, od 2016 roku mamy

<sup>8</sup> Większość informacji zamieszczonych w tej części opracowania została zaczerpnięta z następujących źródeł: Bank Danych Lokalnych (<https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>); portal Strateg (<https://strateg.stat.gov.pl>) oraz portali Urzędu Miasta Łodzi (<https://uml.lodz.pl/>) i Samorządu Województwa Łódzkiego (<https://www.lodzkie.pl>).

<sup>9</sup> Definiowany jako „Relacja liczby ludności w starszym wieku (60 lub 65 lat i więcej) do ogólnej liczby ludności” (za: GUS, <https://stat.gov.pl/metainformacje/sloownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/54,archiwum.html>).

<sup>10</sup> Dane za informacją kwartalną Urzędu Statystycznego w Łodzi (Sytuacja społeczno-gospodarcza Łodzi I-II kwartał 2019 r., <https://lodz.stat.gov.pl/opracowania-biezace/komunikaty-i-biuletyny/komunikaty-i-biuletyny/sytuacja-spoleczeno-gospodarcza-lodzi-i-ii-kwartal-2019-r-3,62.html>).

<sup>11</sup> Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej to udział beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem. Wskaźnik według grup w wieku wyliczono jako udział korzystających w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym odpowiednio do ludności ogółem w tym wieku (definicja za GUS).

<sup>12</sup> Informacje za Bankiem Danych Lokalnych (<https://bdl.stat.gov.pl>).

do czynienia w całej Polsce z zatrzymaniem trendu wzrostowego w liczbie NGO i powrotem do wartości wskaźników sprzed 2015 roku. Trend ten obecny jest też w Łodzi. W wielu miejscach podkreślany jest też brak silnej identyfikacji mieszkańców z miastem, ich przekonanie o tym, iż niczym szczególnym się ono nie wyróżnia, słabość lokalnej tożsamości<sup>13</sup>.

Wszystkie te wskaźniki pozwalają dostrzec trudne warunki życia części mieszkańców Łodzi oraz wynikające stąd zagrożenie społeczną dezintegracją, obecnością silnego rozwarstwienia społecznego. Obecność w tym mieście enklaw biedy oraz zjawiska jej dziedziczenia potwierdzają też badania socjologów skupionych wokół prof. Warzywody-Kruszyńskiej w Uniwersytecie Łódzkiego i analizujących te zjawiska systematycznie i od lat<sup>14</sup>. Łódź, jak podkreśla wiele źródeł, wciąż boryka się ze skutkami deindustrializacji i upadku przemysłu włókienniczego w efekcie transformacji systemowej. Dotyczą one nie tylko sfery ekonomicznej, płac i zatrudnienia, ale rozlewają się na każdą w zasadzie sferę życia. Jednym z największych wyzwań jest dla władz miasta ratowanie degradującej się tkanki mieszkalnej (służy temu między innymi zainicjowany w 2016 roku *Gminny Program Rewitalizacji miasta Łodzi*), walka z ubóstwem i powstającymi w części śródmiejskiej enklawami biedy, przestępczości, niskiego uczestnictwa w życiu społecznym i kulturalnym miasta, a więc w istocie z różnymi przejawami społecznej marginalizacji<sup>15</sup>. Miasto próbuje wydobywać swoje różnorodne potencjały i na nich opierać swój rozwój. W ostatnich latach próbowano uczynić jego fundamentem ideę miasta wielokulturowego, o krótkiej, ale niezwyklej historii, obciążonego rozległym postindustrialnym dziedzictwem i niezwykle XIX wieczną tkanką miejską. Podejmowane są też próby wykreowania tego miasta na stolicę filmu, designu oraz mody czy miasta akademickiego. Poza wspomnianym programem rewitalizacji realizowane jest też inne niezwykle ambitne przedsięwzięcie, a mianowicie *Nowe Centrum Łodzi*, którego celem jest stworzenie w centrum tego miasta nowoczesnego, dostępnego komunikacyjnie, atrakcyjnego i przyjaznego miejsca pracy, biznesu, inwestycji, życia. Jednym z ważniejszych aspektów tego programu jest rewitalizacja byłej Elektrociepłowni EC1, której teren i infrastruktura są obecnie miejscami działania instytucji EC1 Łódź – Miasto Kultury skupiającej Narodowe Centrum Kultury Filmowej, Planetarium EC1, Centrum Nauki i Techniki EC1, Łódź Film Commission, Centrum Komiksu i Narracji Interaktywnej. Niemniej istotne są nieco mniej spektakularne, oddolne działania o charakterze rewitalizacyjnym – wrócimy do nich w dalszych częściach tego raportu.

## Kultura i oświata w Łodzi – podstawowe informacje

W 2018 roku w Łodzi działało ponad 70 filii Biblioteki Miejskiej oraz ponad 60 niepublicznych podmiotów tego rodzaju<sup>16</sup>. Te pierwsze miały w tym roku ponad 100 tysięcy użytkowników, którzy

<sup>13</sup> Na ten temat zob. <http://centrumwiedzy.org/lozki-kontekst/>.

<sup>14</sup> Warzywoda-Kruszyńska W., *Badania nad ekologią i dziedziczeniem biedy w wielkim mieście*, Warszawa 2011; Warzywoda-Kruszyńska W., Jankowski B., *Ciągłość i zmiana w łódzkich enklawach biedy*, Łódź 2013; Tarkowska E., *Łódzka szkoła badań ubóstwa*, „Kultura i Społeczeństwo”, 4/2013 i wiele innych.

<sup>15</sup> Zob. *Gminny Program Rewitalizacji miasta Łodzi*, 2016 (dokument elektroniczny: [https://rewitalizacja.uml.lodz.pl/files/public/PORTAL\\_REWITALIZACJA/GPR/Uchwala\\_ws\\_przyjecia\\_Gminnego\\_Programu\\_Rewitalizacji\\_\\_2\\_8.09.2016\\_.pdf](https://rewitalizacja.uml.lodz.pl/files/public/PORTAL_REWITALIZACJA/GPR/Uchwala_ws_przyjecia_Gminnego_Programu_Rewitalizacji__2_8.09.2016_.pdf)).

<sup>16</sup> System bibliotek publicznych w 2018 roku przeszedł bardzo radykalną zmianę, dotychczasowych 5 bibliotek dzielnicowych wraz z 73 ich filiami połączono w postaci instytucji o nazwie Biblioteka Miejska w Łodzi. Wprowadzono też Łódzką Kartę Biblioteczną pozwalającą czytelnikom wypożyczać książki na terenie całego miasta, a nie tylko w bibliotece, do której się zapisywali.

wypożyczyli łącznie 2 miliony książek. Na terenie miasta działają 22 miejskie instytucje kultury – ośrodki, teatry, muzea, centra i domy kultury, które w 2018 roku zorganizowały prawie 4,5 tysiąca imprez kulturalnych różnego rodzaju, w których wzięło udział około 250 tysięcy osób. W Łodzi działa 1 filharmonia, która dała w 2018 roku 113 koncertów i innych wydarzeń muzycznych, w których wzięło udział nieco ponad 79 tysięcy osób. W mieście tym istnieje 31 galerii i salonów sztuki, które zorganizowały w poprzednim roku ponad 300 wystaw, gromadząc około 100 tysięcy widzów. W Łodzi funkcjonują 3 teatry dramatyczne (2 miejskie i 1 marszałkowski), jeden muzyczny i jeden operowy oraz 2 lalkowe (miejskie) – dały one w 2018 roku 2300 przedstawień. Obejrzało je prawie pół miliona widzów. Działa tu też 10 kin dysponujących 47 salami, w których w 2018 roku podczas ponad 22 tysięcy seansów zasiadły dwa miliony osób. W mieście tym istnieje też 19 muzeów, które w 2018 roku odwiedziło prawie pół miliona osób. W tym samym roku odbyło się w Łodzi 186 imprez artystyczno-rozrywkowych, interdyscyplinarnych i sportowych, w tym sporo festiwali. Wśród nich są te cenione nie tylko w Polsce, ale również na świecie: Łódź Design Festival, Fotofestiwal czy Międzynarodowy Festiwal Komiksu i Gier, Festiwal Łódź Czterech Kultur czy Festiwal Mediów Człowiek w Zagrożeniu i inne.

Miasto w 2018 roku zarządzało 22 instytucjami kultury. Zbiór ten tworzy 5 instytucji artystycznych (Teatr Nowy im. Kazimierza Dejmka, Teatr Powszechny w Łodzi, Teatr Muzyczny w Łodzi, Teatr Pinokio w Łodzi, Teatr Lalek Arlekin im. H. Ryla w Łodzi), 4 muzea (Muzeum Miasta Łodzi, Muzeum Kinematografii w Łodzi, Centralne Muzeum Włókiennictwa w Łodzi, Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi), Miejska Galeria Sztuki w Łodzi, Biblioteka Miejska w Łodzi, 7 domów kultury (Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych, Bałucki Ośrodek Kultury, Centrum Kultury Młodych, Ośrodek Kultury „Górna”, Poleski Ośrodek Sztuki, Widzewskie Domy Kultury, Dom Literatury w Łodzi) oraz 3 instytucje określone w klasyfikacji budżetowej jako „pozostałe” (Centrum Dialogu im. Marka Edelmana, EC1 Łódź – Miasto Kultury, Fabryka Sztuki w Łodzi), a także utworzone w 2015 r. Łódzkie Centrum Wydarzeń, które podlega nadzorowi Biura Promocji i Nowych Mediów UMŁ<sup>17</sup>.

Jak wynika z danych zamieszczonych na stronie Urzędu Miasta Łodzi<sup>18</sup>, w mieście tym działa około 3 tysięcy organizacji pozarządowych. Po wpisaniu słowa „kultura” w wyszukiwarce tych podmiotów na portalu ngo.pl i po ograniczeniu obszaru do miasta Łodzi, otrzymujemy 677 wyników. Należy pamiętać o tym, że znaczna część spośród nich odsyła do podmiotów, które zakończyły swoją działalność lub zajmują się kulturą fizyczną czy kulturą obywatelską. Przegląd tego indeksu podmiotów pozwala stwierdzić, iż realnie w sferze kultury działa około 400 organizacji. Po użyciu słów-kluczy: sztuka/ sztuki pojawia się około 120 organizacji pozarządowych w Łodzi (z czego część zajmuje się sztukami walki); po wpisaniu kategorii muzyka/ muzyki około 20; literatura/ literatury przynosi 8 wyników; teatr/ teatru – około 14 wyników; film/ filmu – 8 wyników; tyle samo – fotografia/ fotografii; wyszukiwarka wskazuje, iż 17 organizacji zajmuje się w Łodzi tańcem. Z kolei baza Organizacji Pożytku Publicznego<sup>19</sup>, wskazuje, iż w dziedzinie kultury istnieją w Łodzi 22 organizacje pozarządowe tego rodzaju.

<sup>17</sup> Informacje za *Raport o stanie miasta Realizacja Strategii Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+*, Łódź 2018, str. 41.

<sup>18</sup> <https://bip.uml.lodz.pl/miasto/organizacje-pozarządowe>

<sup>19</sup> <https://www.e-pity.pl/baza-opp-wykaz-organizacji-pozytku-publicznego/wynik.php>

Wyszukiwanie na portalu ngo.pl przy pomocy fraz edukacja kulturalna/ edukacji kulturalnej przynosi 19 wyników (z których 5 wskazuje na organizacje niedziałające lub znajdujące się w stanie likwidacji), wpisanie fraz edukacja kulturowa/ edukacji kulturowej daje 11 wyników, tyle samo określił edukacja artystyczna/ edukacji artystycznej. Jak można więc zauważyć stosunkowo niewiele organizacji pozarządowych działających w Łodzi zajmuje się edukacją kulturalną/ kulturową lub nie deklaruje tego w swoich statutach.

Interesującą inicjatywą, powołaną do życia w 2013 roku są Centra Aktywnego Seniora (CAS), działające w pięciu łódzkich ośrodkach kultury. Jak możemy przeczytać w dokumencie: *Karta realizacji Polityki Rozwoju Kultury 2020+ dla Miasta Łodzi 2013 r.: CAS to wieloelementowy, interdyscyplinarny projekt o charakterze społeczno-edukacyjnym, którego istotą jest kształtowanie wśród seniorów nawyków do czynnego, kreatywnego spędzania wolnego czasu, rozwoju umiejętności, nauki radzenia sobie w nowych sytuacjach oraz dostosowania się do realiów obecnego świata. Centra służą wszechstronnej aktywizacji oraz integracji społecznej osób po 60. roku życia, w miejscu ich zamieszkania.*

Uzupełnieniem systemu instytucji kultury jest też rozwijana od 2015 roku przez Fundację Działania, sieć Świetlic Artystycznych, będąca przedsięwzięciem edukacyjno-artystycznym dla dzieci i młodzieży dotkniętej wykluczeniem społecznym. Projekt ten realizowany jest na terenie całej Łodzi, przy ścisłej współpracy placówek opiekuńczo-wychowawczych, instytucji kultury, organizacji pozarządowych oraz artystów, edukatorów i animatorów.

Jeżeli chodzi o system oświatowy, to w Łodzi działa 59 liceów ogólnokształcących dla młodzieży, z czego 29 prowadzonych jest przez władze samorządowe. W 2018 roku uczęszczało do nich ponad 11 tysięcy uczniów. Szkół podstawowych jest w Łodzi 121, z czego 90 jest prowadzonych przez samorząd lokalny. Do szkół tych uczęszczało w 2018 roku prawie 45 tysięcy uczniów. W Łodzi istnieje 27 techników, z czego 18 prowadzonych jest przez samorząd, do tego rodzaju szkół uczęszczało w 2018 prawie 7 tysięcy osób. Szkół ponadgimnazjalnych i licealnych o charakterze artystycznym jest w sumie 11, z czego cztery dają uprawnienia artystyczne. Uczęszcza do nich w sumie około 1500 osób. Szkół policealnych dla młodzieży jest 8, z czego tylko 2 są prowadzone przez samorząd. W 2018 roku uczyło się w nich nieco ponad 800 osób. W Łodzi działa też 28 szkół specjalnych, z czego 22 prowadzone przez samorząd – uczęszcza do nich nieco ponad tysiąc uczniów. Łódź jest miastem akademickim – istnieje tu sześć publicznych uczelni wyższych oraz aż 17 niepublicznych, w 2018 roku studiowało na nich ponad 65 tysięcy osób.

## Zarządzanie kulturą w Łodzi

Wspieranie kultury w Łodzi przez władze samorządowe reguluje przyjęty w 2013 i zaktualizowany w 2018 roku dokument *Polityka Rozwoju Kultury 2020+ dla Miasta Łodzi*<sup>20</sup>. Wskazano w nim na cztery cele strategiczne: (1) Tożsamość: rozwijanie strategicznych obszarów kultury<sup>21</sup>;

---

<sup>20</sup> Dokument ten jest formą rozwinięcia założeń innego dokumentu strategicznego, a mianowicie *Strategii Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+*.

<sup>21</sup> Cel ten urzeczywistniany ma być poprzez osiągnięcie trzech celów operacyjnych: (1) Wyodrębnienie i wzmocnienie instytucji kultury z obszarów strategicznych – film, teatr, muzyka, sztuki wizualne, sztuka poszukująca, kultura postindustrialna; (2) Wspieranie

(II) Uczestnik: podniesienie poziomu uczestnictwa w kulturze i rozwijanie kompetencji odbiorców<sup>22</sup>;  
(III) Talenty: zachęcanie przedstawicieli sektora kultury do wybierania Łodzi jako miejsca działań<sup>23</sup>;  
(IV) Zarządzanie: wdrażanie innowacyjnych i efektywnych modeli organizacji kultury<sup>24</sup>. Warto zauważyć, iż dokument ten to jedna z pierwszych, miejskich strategii tego rodzaju w Polsce. Co istotne, jest on stale doskonalony i modyfikowany, między innymi w efekcie działań ewaluacyjnych<sup>25</sup> oraz monitorowania procesu jego wdrażania<sup>26</sup>. Dzięki przyjęciu tej strategii możliwe stało się też uruchomienie w 2019 roku *Programu wsparcia i rozwoju edukacji kulturalnej w Łodzi*, który jest realizacją jednego z celów operacyjnych *Polityki Rozwoju Kultury 2020+ dla Miasta Łodzi*<sup>27</sup>. Istotne jest też to, iż sposób pracy nad założeniami tego Programu na każdym etapie jego przygotowywania miał charakter partycypacyjny. Przygotowywał go interdyscyplinarny zespół składający się z przedstawicieli instytucji kultury i oświaty, organizacji pozarządowych, niezależnych animatorów i edukatorów oraz środowisk akademickich, zaś zanim Program ten został przyjęty, jego założenia, cele oraz sposoby realizacji konsultowane były społecznie.

Partycypacyjność zarządzania kulturą w Łodzi realizuje się też za sprawą powołanej w 2013 roku Komisji Dialogu Obywatelskiego ds. Kultury. Ciało to pełni funkcję opiniująco-doradczą oraz rekomenduje i nadzoruje proces wdrażania *Polityki Rozwoju Kultury 2020+ dla Miasta Łodzi*. Jednym z ważnych przejawów partycypacyjności jest też Łódzki Budżet Obywatelski, funkcjonujący w tym mieście od 2013 roku. Jak wynika z informacji zamieszczonych na poświęconej mu stronie (<https://uml.lodz.pl/bo>), w ciągu pięciu lat jego funkcjonowania sfinansowano w jego ramach ponad 700 projektów, na łączną kwotę 190 milionów złotych. Analiza projektów pozwala dostrzec, iż prawie 100 spośród nich związanych było z kulturą. Przeważają wśród nich te składane w celu uzupełnienia zbiorów bibliotecznych i promocję czytelnictwa, ale znajdziemy też wśród nich te związane z poprawą infrastruktury domów kultury, z rozwijaniem sieci *Świetlic artystycznych* i przestrzeni dla działań edukacyjnych w szkołach podstawowych, organizacją różnorodnych warsztatów, pokazów kina plenerowego czy też te służące międzypokoleniowej integracji.

Warto zwrócić uwagę na konflikt – pomiędzy władzami miasta a łódzkim środowiskiem kultury, którego apogeum było ogłoszenie 30.05.19 roku przez tych ostatnich *Manifestu Wolnej Kultury Łodzi*<sup>28</sup>. W dokumencie postawiono zarzut dotyczący pozorności i nieprzejrzystości procesów partycypacyjnego zarządzania kulturą w Łodzi, a przede wszystkim nieuwzględnienie w tych procesach głosu społeczników, organizacji pozarządowych. Podniesiono też problem zbyt niskich

---

przedsięwzięć z obszarów strategicznych – film, teatr, muzyka, sztuki wizualne, sztuka poszukująca, kultura postindustrialna; (3) Wspieranie rozwoju współpracy regionalnej i międzynarodowej z obszarów strategicznych.

<sup>22</sup> Cel ten urzeczywistniany ma być poprzez osiągnięcie trzech celów operacyjnych: (1) Zwiększenie uczestnictwa mieszkańców Miasta w kulturze; (2) Rozwijanie kompetencji kulturowych mieszkańców poprzez edukację kulturalną; (3) Rozwijanie pozainstytucjonalnej działalności kulturalnej.

<sup>23</sup> Cel ten urzeczywistniany ma być poprzez osiągnięcie dwu celów operacyjnych: (1) Wsparcie młodych twórców kultury (w szczególności do 35 roku życia) oraz (2) Wsparcie uznanych twórców kultury.

<sup>24</sup> Cel ten urzeczywistniany ma być poprzez osiągnięcie czterech celów operacyjnych: (1) Poprawa dostępności, różnorodności i innowacyjności oferty kulturalnej; (2) Otwarcie instytucji na otoczenie społeczne; (3) Profesjonalizacja; (4) Monitorowanie i ewaluacja sektora kultury.

<sup>25</sup> Zob. DNA Miasta. PRK 2020+ Ewaluacja, ŁÓDŹ 2017.

<sup>26</sup> Zob. coroczne Raporty o stanie miasta *Realizacja Strategii Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+*, Łódź, edycje: 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018.

<sup>27</sup> Chodzi o cel operacyjny: 2.2 *Rozwijanie kompetencji kulturowych mieszkańców poprzez edukację kulturalną* i jedno z działań służących jego osiągnięciu, a mianowicie o: (a) *stworzenie międzysektorowego miejskiego programu edukacyjnego obejmującego wspólne działania instytucji kulturalnych, oświatowych i organizacji pozarządowych*.

<sup>28</sup> Zob.: *Manifest Wolnej Kultury Łodzi*, Petycje Online, <http://tiny.cc/e229dz>



nakładów na kulturę przez nich tworzoną; nadmierne finansowanie dużych kosztochłonnych festiwali i dużych, masowych imprez, które mają niską wartość kulturową. Wskazano też na cały szereg rozwiązań, które należałoby wprowadzić do procesów wspierania, finansowania i zarządzania kulturą w Łodzi, w tym przede wszystkim te, które silniej by je uspołeczniały i wzmacniały autonomię instytucji kultury. Obecność tego konfliktu wskazuje, iż deklarowany w dokumentach sygnowanych przez miasto poziom partycypacyjności w zarządzaniu kulturą w Łodzi nie jest w percepcji niektórych przedstawicieli środowiska kultury ani wystarczająco wysoki, ani wystarczająco przejrzysty. Być może najlepszym testem dla tego, na ile zarządzenie to jest uspołecznione, będzie sposób rozwiązania tego konfliktu oraz to, w jaki sposób zostaną potraktowane postulaty zawarte w propozycjach środowiska.

## Wydatki samorządu na kulturę i edukację kulturalną

Jak wynika z dokumentu *Sprawozdanie z wykonania budżetu miasta Łodzi za rok 2018*<sup>29</sup> wpływy w dziale 921. *Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego* wynosiły w zeszłym roku 2.320.405,14, zaś wydatki 108.165.546,00. Na wydatki te składa się utrzymywanie teatrów (25.890.750,00); domów, centrów i ośrodków kultury (11.564.498,00); galerii i biur wystaw artystycznych (2.065.110,00); bibliotek (16.643.610,00); muzeów (15.668.936,00) oraz pozostałych instytucji kultury (29.724.500,00). Pieniądze z budżetu gminy i powiatu Łodzi przeznaczone są też na ochronę i opiekę nad zabytkami (3.751.000,00) oraz na pozostałą działalność (2.857.142,00). Trudno precyzyjnie wskazać, jaka część tych dotacji przeznaczana jest przez łódzkie instytucje kultury na edukację kulturalną. Nie pomaga w tym pytanie o to, jaka część budżetu przeznaczana jest przez miejskie instytucje kultury na finansowanie działań z zakresu edukacji kulturalnej, zadane w ankiecie wysłanej tym podmiotom przez Wydział Kultury w 2016 roku. W przypadku części instytucji nie istnieje bowiem oddzielna kategoria wydatków na ten cel w ich budżetach, inne zaś wskazywały, iż wydają nań od 0,14% do 60% środków, jakie mają corocznie do dyspozycji. Tak duża rozpiętość może oczywiście wynikać z odrębnego charakteru instytucji kultury (z ankiety wynika, że najwięcej na edukację kulturalną wydają domy i ośrodki kultury, najmniej – Teatr Muzyczny w Łodzi), ale podstawowym źródłem tych dysproporcji jest odmienny sposób rozumienia kategorii *edukacja kulturalna* oraz idące za tym różnice w sposobie kategoryzowania poszczególnych działań instytucji oraz wydatków na nie.

Wspieranie kultury przez łódzki samorząd przyjmuje różnorodne formy – od stałych dotacji dla instytucji kultury, dla których miasto jest organizatorem, przez stypendia artystyczne, rezydencje artystyczne (uruchomione w 2019 roku), rozwijanie systemu pracowni artystycznych, poprzez przeznaczone dla organizacji pozarządowych konkursy dotacyjne (na małe i duże granty – odpowiednio do 50 tysięcy złotych i powyżej tej kwoty)<sup>30</sup> oraz dotacje pozakonkursowe (do 10 tysięcy złotych), a na nagrodach przyznawanych przez Prezydenta Miasta Łodzi kończąc. Ważną

<sup>29</sup> Źródło: [https://bip.uml.lodz.pl/files/bip/public/BIP\\_SS\\_19/WBd\\_spraw\\_18\\_zesttab\\_20190409.pdf](https://bip.uml.lodz.pl/files/bip/public/BIP_SS_19/WBd_spraw_18_zesttab_20190409.pdf)

<sup>30</sup> Podział obowiązywał do 2018 roku.

pozycją w budżecie przeznaczanym na kulturę są też wydatki na inwestycje<sup>31</sup>. Jak można zobaczyć w poniższej tabeli, ich wysokość jest w poszczególnych latach bardzo zróżnicowana.

*Tabela 2. Wydatki na inwestycje w sferę kultury i ochrony dziedzictwa w Łodzi (w tysiącach złotych)*

Rok	Kwota
2015	837
2016	156 600
2017	18 200
2018	20 890

Uzupełnieniem miejskiego budżetu są środki pozyskiwane z zewnątrz przez poszczególne instytucje kultury działające w Łodzi. Ich głównym źródłem są instytucje centralne (takie jak MKiDN, Narodowe Centrum Kultury, Biblioteka Narodowa, Instytut Książki czy Instytut Teatralny), ale też łódzkie rady osiedli i spółdzielnie mieszkaniowe, prywatni sponsorzy czy budżet obywatelski. W ostatnich trzech latach struktura pozyskiwanych z zewnątrz środków kształtowała się następująco:

*Tabela 3. Środki pozyskiwane z zewnątrz przez łódzkie instytucje kultury (w tysiącach złotych)*

Rodzaj instytucji/ rok	2016	2017	2018
Teatry	1190	1184	1500
Domy i centra kultury	1162	1400	2012
Muzea i galerie	2433	9900	7270
Pozostałe instytucje kultury	648	1415	2400
Biblioteki	407	411	933

Kultura jest też finansowana w Łodzi poprzez konkursy dla organizacji pozarządowych. Ponieważ nie ma miejsca na szersze ich omawianie, to skupimy się tu tylko na dotowaniu w ramach tych konkursów przedsięwzięć z zakresu edukacji kulturalnej realizowanych przez organizacje pozarządowe. Dotacje przyznawane na ten cel pojawiają się w ramach kilku zadań wyznaczonych przez organizatora w ramach konkursu dotacyjnego.

W 2016 roku w ramach zadania 2. *edukacja kulturalna na rzecz dzieci i młodzieży, w tym promocja dokonań artystycznych, działania włączające dzieci i młodzież zagrożone wykluczeniem społecznym*, których kwota dofinansowania nie przekracza 50.000 zł sfinansowano cztery przedsięwzięcia na łączną kwotę 49 tysięcy (odrzucono zaś 9 ofert).

W 2017 roku w ramach zadania 5. *edukacja kulturalna na rzecz dzieci i młodzieży, w tym promocja dokonań artystycznych, działania włączające dzieci i młodzież zagrożone wykluczeniem społecznym*, których kwota dofinansowania nie przekracza 50.000 zł. sfinansowano osiem projektów edukacyjnych na łączną kwotę 95 tysięcy złotych. Taka sama liczba projektów złożonych w ramach tego zadania nie uzyskała dofinansowania. W tym samym roku, w ramach zadania 9.: *działania z obszaru edukacji kulturowej i animacji społeczno-kulturalnej mające na celu budowanie poczucia wspólnej tożsamości*

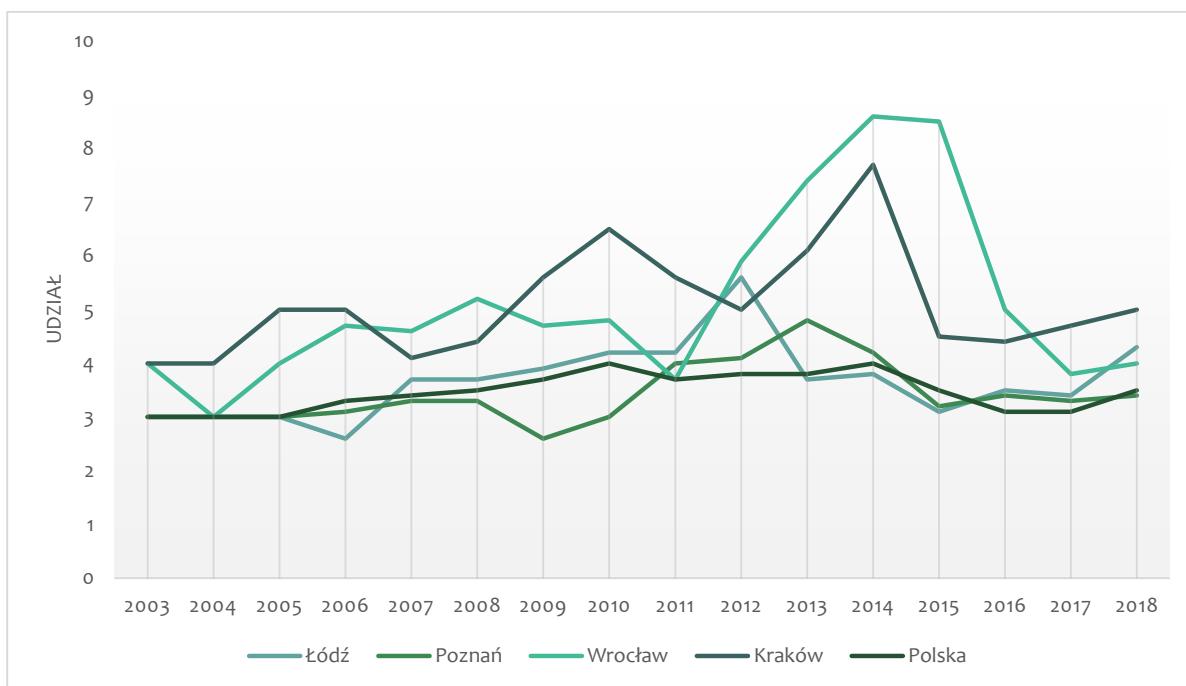
<sup>31</sup> Informacje za Raporty o stanie miasta Realizacja Strategii Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+, Łódź, edycje: 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018.



i solidarności – realizacja kampanii animacyjno-kulturalnej „Łódzka tożsamość”, których kwota dofinansowania nie przekracza 50.000 zł sfinansowano 1 projekt, przyznając mu dotację w wysokości 27.000 (nie przyznano dofinansowania 5 projektom złożonym w ramach tego zadania). Również jeden projekt został nagrodzony w ramach zadania 10. *działania artystyczne, działania z obszaru edukacji kulturalnej, animacji społeczno-kulturalnej służące rewitalizacji społecznej*, których kwota dofinansowania nie przekracza 50.000 zł. Przyznano mu dotację w wysokości 22.000 zł (siedem ofert w tym konkursie nie uzyskało dofinansowania). W ramach dotacji pozakonkursowych – tzw. „małych grantów” przyznano w tym roku 7 dotacji na przedsięwzięcia realizujące zadania z zakresu edukacji kulturalnej (kwota 68.605 zł). Z kolei w 2018 roku w ramach zadania 2. *wspieranie działań z zakresu edukacji kulturalnej i animacji społeczno-kulturalnej; edukacja kulturalna na rzecz dzieci i młodzieży, w tym promocja dokonań artystycznych, działania włączające dzieci i młodzież zagrożone wykluczeniem społecznym*, których kwota dofinansowania przekracza 50.000 zł. sfinansowano jedno zadanie, przyznając mu dotację w wysokości 100.000 złotych (w ramach zadania nie przyznano dotacji jednemu projektowi). W tym samym roku, w ramach zadania 6. *wspieranie działań z zakresu edukacji kulturalnej i animacji społeczno-kulturalnej; edukacja kulturalna na rzecz dzieci i młodzieży, w tym promocja dokonań artystycznych, działania włączające dzieci i młodzież zagrożone wykluczeniem społecznym*, których kwota dofinansowania nie przekracza 50.000 zł., przyznano dotacje ośmiu projektom na łączną kwotę 125 tysięcy złotych (w ramach tego zadania nie przyznano dotacji 9 oferentom). W ramach zadania 10. *działania artystyczne, działania z obszaru edukacji kulturalnej, animacji społeczno-kulturalnej służące rewitalizacji społecznej*, których kwota dofinansowania nie przekracza 50.000 zł sfinansowano 2 projekty na łączną kwotę 18.500 złotych (nie przyznano dotacji trzem oferentom). W ramach dotacji pozakonkursowych – tzw. „małych grantów” przyznano w tym roku 14 dotacji na przedsięwzięcia realizujące zadania z zakresu edukacji kulturalnej (łączna kwota w 2018 roku na małe granty wyniosła 92.950 zł).

Udział dotacji przeznaczonych na działania z zakresu edukacji kulturalnej wśród ogólnej sumy przeznaczanej na finansowanie przedsięwzięć kulturalnych w ramach miejskich konkursów nie jest wysoki (dla przykładu w 2018 roku w ramach zadania 1. *Wspieranie imprez kulturalnych, w szczególności z zakresu filmu, sztuk wizualnych oraz muzyki*, których kwota dofinansowania przekracza 50.000 zł, przyznano dotacje o łącznej sumie prawie 1.300.000 złotych), ale trudno nie dostrzec również tego, iż obecność tego rodzaju przedsięwzięć, zarówno pod względem liczby dotowanych projektów, jak i kwot im przyznawanych w ostatnich trzech latach znacznie wzrosła.

Warto przyrzeć się też temu, jak łódzki samorząd wypada na tle innych porównywalnych z nim, jeżeli chodzi o udział wydatków na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w budżecie.



Wykres 1. Udział wydatków na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w wydatkach budżetu jednostek samorządu terytorialnego ogółem

Powyższy wykres pokazuje, iż władze samorządowe Łodzi przeznaczyły w roku 2018 na finansowanie kultury 4,3% swojego budżetu, jest to znacznie więcej niż w przypadku średniej dla Polski (3,5%) i mniej tylko od wydatków na kulturę władz Krakowa (5%) i zdecydowanie więcej, niż w przypadku wydatków władz Poznania czy Wrocławia (odpowiednio 3,4 oraz 4%). Warto też zwrócić uwagę, iż w 2018 roku powrócono, po kilku latach niższych kwot przeznaczanych na ten cel, do poziomu finansowania kultury z 2010 oraz 2011 roku. Raz jeszcze należy podkreślić, iż udział w tych środkach dotacji przeznaczanych na edukację kulturalną jest stosunkowo niski, choć z roku na rok rośnie.

## Edukacja kulturalna w Łodzi

W tej części raportu przyjrzymy się bliżej temu, jak funkcjonuje w Łodzi edukacja kulturalna – zarówno temu, jakie przybiera ona formy, jak i temu, jaka jest jej skala oraz obecność w poszczególnych typach podmiotów działających w mieście. Nie mniej istotne jest również zidentyfikowanie form współpracy obecnych w trakcie realizowania działań z zakresu edukacji kulturalnej, a także rozpoznanie najważniejszych barier utrudniających rozwijanie tego typu aktywności. Na zakończenie tej części opracowania chciałbym też przyjrzeć się kilku innowacyjnym i godnym naśladowania łódzkim inicjatywom edukacyjnym rozpoznany w trakcie badań materiałów zastanych.

### Edukacja kulturalna w świetle danych statystycznych

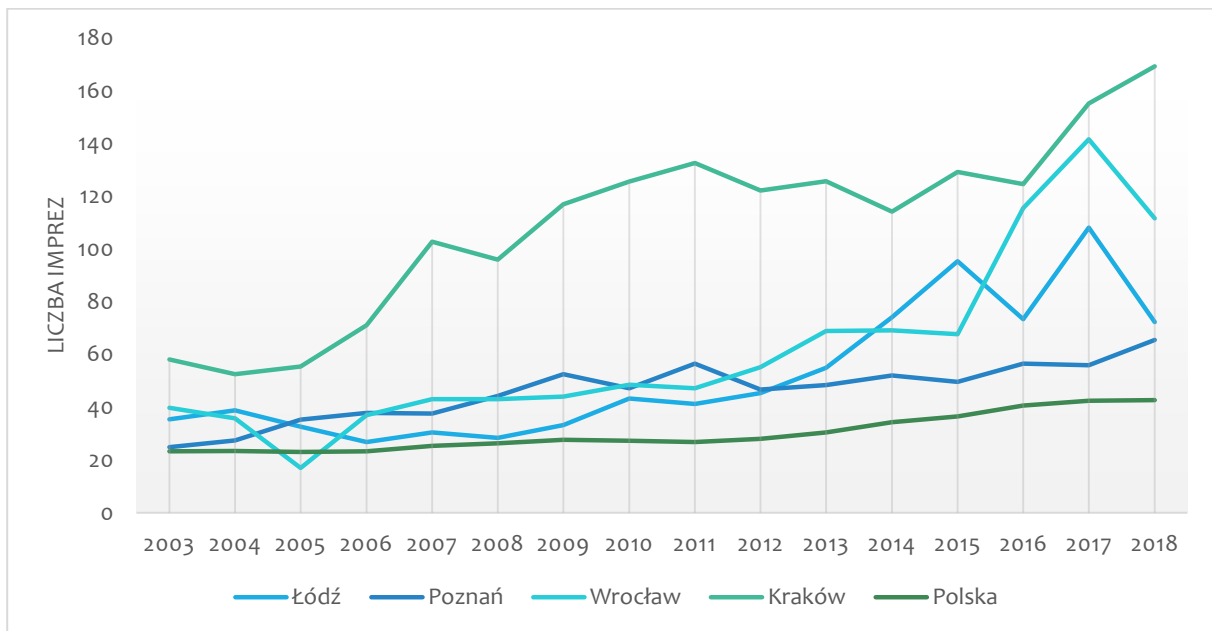
Sprawozdawczość w dziedzinie kultury realizowana przez GUS nie jest być może najbardziej doskonałym narzędziem, za pomocą którego można charakteryzować działalność z zakresu edukacji kulturalnej, ale jest jednocześnie jednym z niewielu dostępnych źródeł informacji na ten temat. Podstawowym problemem jest to, że sprawozdawczość ta nie obejmuje zupełnie działań tego rodzaju realizowanych przez teatry, galerie, szkoły, biblioteki, organizacje pozarządowe czy niezależnych animatorów i edukatorów. Dodatkową kwestią zaś, która przysparza problemów jest to, że nie bardzo wiadomo, w jaki sposób kategoryzowane są poszczególne działania przez same instytucje (np. czy projekcja filmowa w muzeum jest zawsze działaniem oświatowym, a nie na przykład elementem ekspozycji; czy każdą sekcję, koło czy klub działające w ramach ośrodka kultury, należy uznać za formę edukacji kulturalnej; czy za jej przejaw powinniśmy traktować każdy rodzaj kursu organizowanego w tego rodzaju placówkach itd.). Problematyczność statystyk kultury jako źródła informacji w analizach edukacji kulturalnej powoduje, iż należy ją uzupełniać przez informacje pochodzące z innych źródeł, co też uczynimy w dalszych częściach tego raportu.

## Edukacja kulturalna w łódzkich instytucjach kultury

### *Imprezy oświatowe w muzeach*

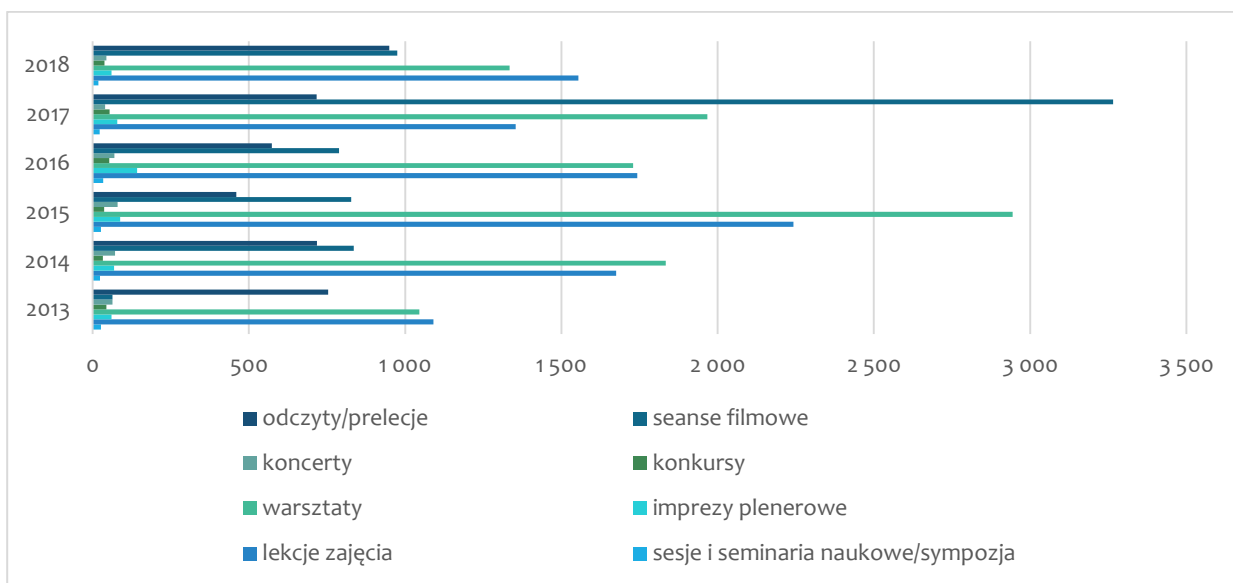
Jeżeli chodzi o liczbę imprez oświatowych w muzeach na 10 tysięcy mieszkańców, to w przypadku Łodzi podwoiła się ona pomiędzy 2003 rokiem a 2018 (wrastając z 35,5 do 72,3). Jednocześnie warto też zauważyć, iż dynamika tego systematycznego wzrostu zaczęła się załamywać w 2015 roku (w 2016 roku wartość tego wskaźnika spadła do 95,4, w 2015 do 73,4, by następnie wzrosnąć w 2017 roku do ponad 100 i gwałtownie spaść w 2018 roku). Wartość tego wskaźnika w przypadku Łodzi w 2018 roku była wyższa od średniej dla Polski (wynoszącej 42,8), ale w porównaniu z innymi miastami, wyższa już tylko od Poznania (65,5) i zdecydowanie niższa niż w przypadku Wrocławia (111,7) i Krakowa (169,3). Warto jednocześnie pamiętać, iż w tych dwu ostatnich miastach mamy

do czynienia z dużo większą liczbą muzeów niż w przypadku Łodzi. O ile w tej ostatniej liczba tego rodzaju instytucji kultury (wraz z oddziałami) wynosiła w 2018 roku – 19, to w przypadku Wrocławia 27, a Krakowa 64.



Wykres 2. Liczba imprez oświatowych w muzeach na 10 tys. mieszkańców (2003-2018)

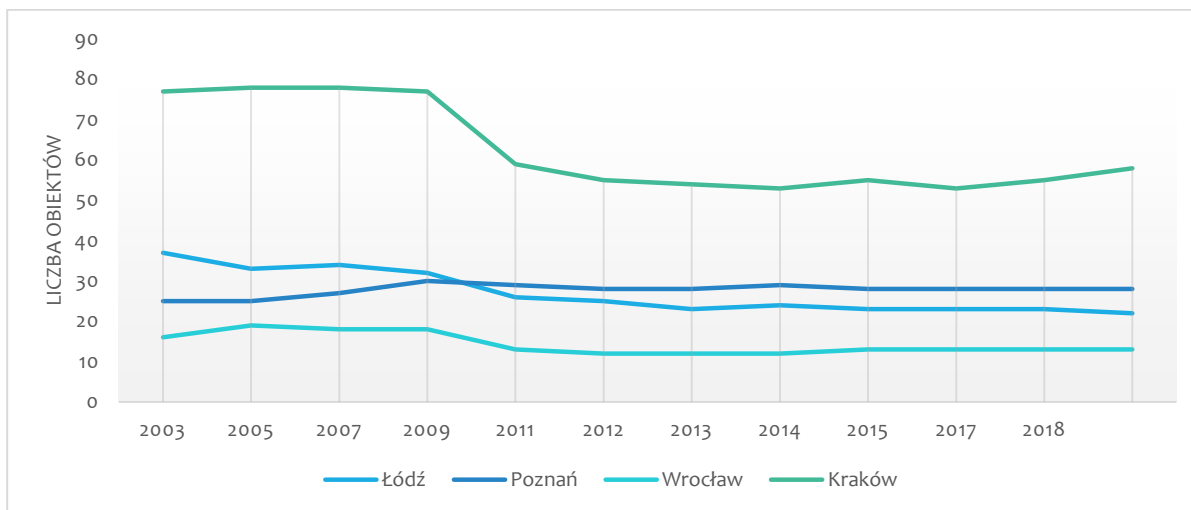
Jeżeli chodzi o charakter imprez oświatowych w łódzkich muzeach, to w ostatnich pięciu latach (o ile pominiemy 2017 rok, w którym zorganizowano ponad 3200 projekcji filmowych – przy medianie wynoszącej 1100), dominowały lekcje i zajęcia (w 2018 roku zorganizowano ich prawie 1600), a następnie warsztaty (których w 2018 roku zorganizowano ponad 1300). Widoczna jest z kolei mała popularność sesji i seminariów naukowych – jak się wydaje głównie dlatego, że jest to taka konwencja edukacyjna, która jest bardziej charakterystyczna dla uczelni i akademii. Stosunkowo mało organizuje się też koncertów i na pierwszy rzut oka – konkursów (średnia dla interesującego nas okresu wynosi 43). Jeżeli jednak weźmiemy pod uwagę złożoność i pracochłonność tej ostatniej formy działań edukacyjnych, to jest ich stosunkowo dużo. Bardzo popularną formą działania oświatowego w łódzkich muzeach są seanse filmowe, co pewnie odzwierciedla koncentrację na tej formie tworzenia w tym mieście.



Wykres 3. Liczba imprez oświatowych w łódzkich muzeach w latach 2013-2018

### Działania edukacyjne w łódzkich centrach, domach i ośrodkach kultury

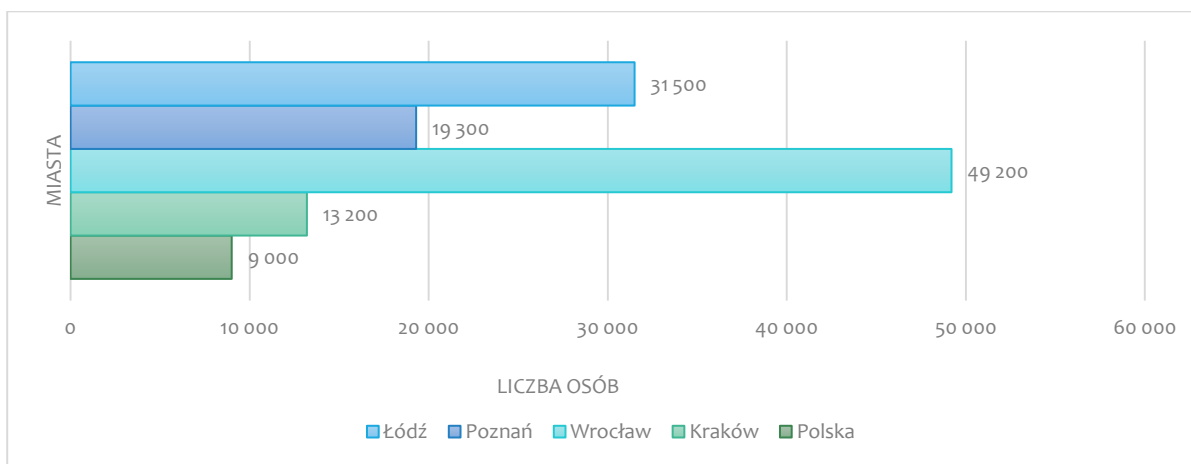
Poniższy wykres prezentuje liczbę domów, centrów i ośrodków kultury w Łodzi oraz porównanie tego miasta pod tym względem z innymi miastami w Polsce.



Wykres 4. Liczba centrów, domów i ośrodków kultury, klubów i świetlic (2003-2018)

Z danych prezentowanych przez Bank Danych Lokalnych wynika, iż w Łodzi w 2018 r. działały 22 centra, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice. Jak można zauważyć jest ich więcej niż we Wrocławiu (gdzie w 2018 roku istniało tylko 13 placówek tego rodzaju), mniej niż w Poznaniu (w którym działa 28 podmiotów tego typu) oraz zdecydowanie mniej niż w Krakowie (gdzie funkcjonuje 58 instytucji interesującego nas typu). Warto też zauważyć, iż w Łodzi pomiędzy 2003 a 2018 rokiem liczba domów, centrów, ośrodków kultury zmniejszyła się prawie o połowę (z 37 do 22), co należy wiązać przede wszystkim z zamykaniem tego rodzaju placówek, które utrzymywane były przez zakłady pracy i spółdzielnie mieszkaniowe.

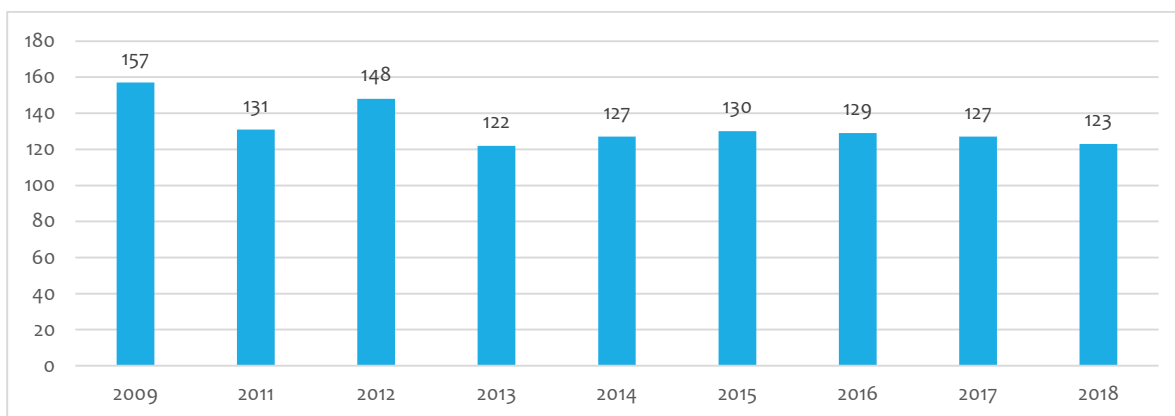
Podobny rezultat sytuujący Łódź za Poznaniem i Krakowem, a przed Wrocławiem i znacznie poniżej średniej dla Polski otrzymujemy, gdy analizujemy liczbę osób przypadających na jeden podmiot interesujący nas w tej sekcji opracowania. W Łodzi jest to ponad 30 tysięcy osób, a więc trzykrotnie więcej niż w przypadku Polski (gdzie średnio przypada 9 tysięcy osób na placówkę kultury o charakterze domu, centrum lub ośrodka kultury). Dodatkowym problemem jest też to, że placówki tego rodzaju nie są równomiernie rozłożone w obrębie miasta, zaś szczególnie zdaje się ich brakować w dzielnicy Górna, Polesie (osiedle Rekinia), Widzew (osiedle Nowosolna), Bałuty (osiedle Teofilów, Radogoszcz). Brak ten równoważy oczywiście bardzo dobrze rozwinięta sieć bibliotek prowadzących własne działania edukacyjne, a także rozrastająca się sieć *Świetlic Artystycznych* tworzonych przez Fundację Działania, ale generalnie system interesujących nas w tej części opracowania instytucji, jest dosyć wątki i niedostatecznie rozwinięty, by efektywnie wypełniać swoje funkcje.



Wykres 5. Liczba osób na jedno centrum, dom i ośrodek kultury, klub i świetlicę w 2018 roku

### Grupy artystyczne działające w łódzkich centrach, domach i ośrodkach kultury

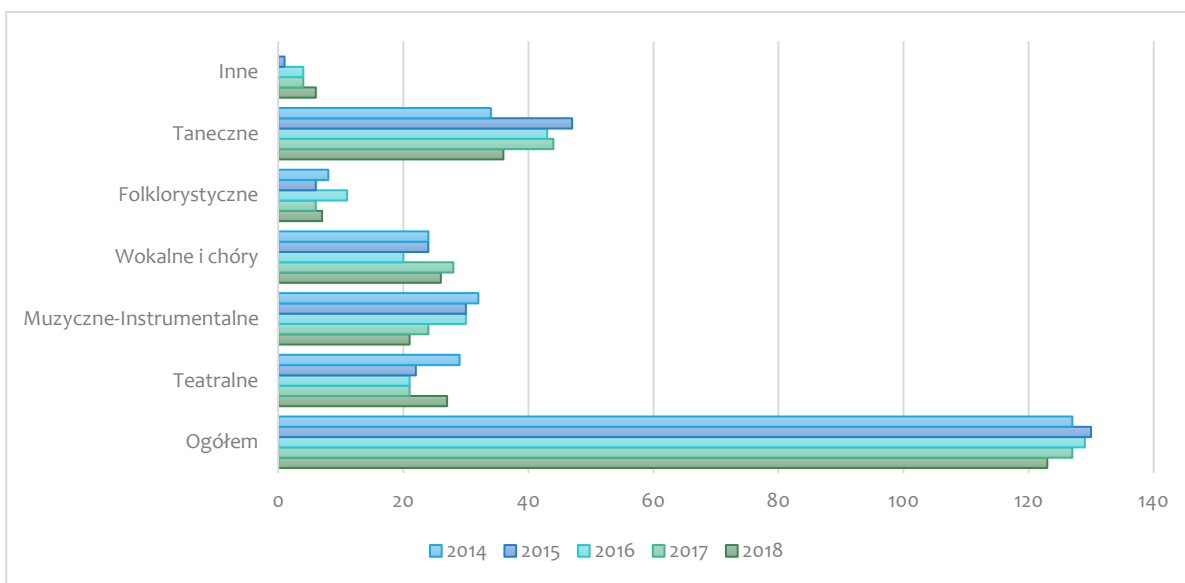
W tej części opracowania poświęconego działaniom edukacyjnym realizowanym w łódzkich centrach, domach i ośrodkach kultury, omówiona zostanie aktywność grup artystycznych. Są one istotną formą edukacji w kulturze, ponieważ nie tylko rozwijają zainteresowania i talenty związane z określonymi rodzajami sztuki, ale również doskonalą kompetencje społeczne, dają możliwość prezentowania dokonań twórczych. Mówiąc jeszcze inaczej – grupy artystyczne są jedną z najbardziej kompletnych form edukacji w kulturze.



Wykres 6. Liczba grup artystycznych w łódzkich domach i centrach kultury oraz świetlicach i klubach (2009-2018)

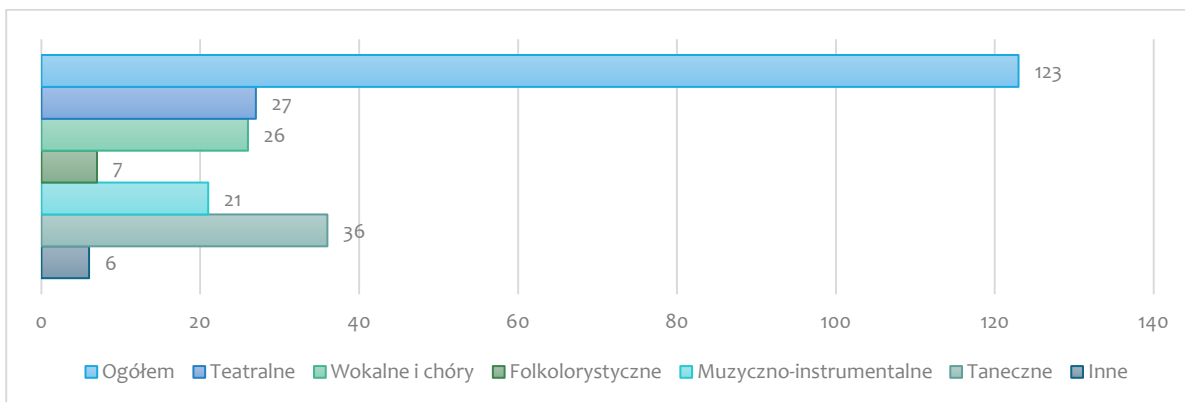
Jak można dostrzec, analizując powyższy wykres – w ciągu dziesięciu lat liczba tych grup artystycznych spadła o mniej więcej o 1/5 i choć pojawiały się lata, gdy się ona minimalnie zwiększała, to od 2015 roku powoli, ale systematycznie spada. Trudno to zjawisko w sposób jednoznaczny zinterpretować, być może wynika to ze zmniejszającej się liczby placówek, w których tego rodzaju grupy działają, ale też być może z tego, iż ta forma uczestnictwa w kulturze jest wyjątkowo wymagająca, a jednocześnie zwiększa się łatwość tworzenia za pośrednictwem urządzeń cyfrowych wpiętych do sieci, co z kolei zmniejsza zapotrzebowanie na żywe uczestnictwo w grupach artystycznych. Mówiąc jeszcze inaczej – twórczość się dziś nie tylko indywidualizuje, ale też nie wymaga tak dużego wsparcia ze strony instytucji kultury, co dawniej, gdy monopolizowały one narzędzia i wiedzę niezbędne dla inicjowania i doskonalenia działań twórczych.

Kiedy przyjrzymy się teraz, jak w ciągu ostatnich pięciu lat zmieniała się struktura grup artystycznych działających w łódzkich centrach, ośrodkach i domach kultury, to największy spadek, bo aż o 1/3 dotyczył grup muzyczno-instrumentalnych, co potwierdzałoby tezę o tym, że powodem redukcji liczby grup artystycznych jest przesunięcie niektórych form tworzenia w przestrzeń prywatną i silnie zapośredniczoną technologicznie. O ile dawniej tworzenie muzyki wymagało prób zespołów, dostępu do instrumentów i sprzętu nagłaśniającego, to dziś wystarczy komputer z odpowiednim oprogramowaniem. Podobny, choć nie tak intensywny spadek popularności dotyczył grup tanecznych (ich liczba zmniejszyła się o 1/4). Jak się wydaje, ma on podobne przyczyny, co w przypadku grup muzycznych – sieć internetowa oferuje dziś praktycznie nieskończoną liczbę materiałów instruktarzowych, wizualnych pozwalających samodzielnie doskonalić umiejętności taneczne.



Wykres 7. Grupy artystyczne w łódzkich centrach, domach i ośrodkach kultury w latach 2014-2018

Warto przyrzeć się jeszcze liczbie poszczególnych rodzajów grup artystycznych w 2018 roku. Jak można dostrzec na poniższym wykresie, na ich ogólną liczbę 123 składają się przede wszystkim trzy ich rodzaje: taneczne (36), teatralne oraz wokalne i chóry (odpowiednio 27 i 26). O ile nie dziwi silna reprezentacja formacji związanych z tańcem oraz z muzyką wokalną, to duża liczba grup teatralnych wydaje się być łódzką specjalnością (więcej grup tego rodzaju ma tylko Kraków – 37, zaś zarówno w Poznaniu, jak i Wrocławiu jest ich prawie trzykrotnie mniej). Duża liczba teatrów w Łodzi, silna obecność działań dramowych oraz pedagogiki teatru stanowi dobre wyjaśnienie tego fenomenu.

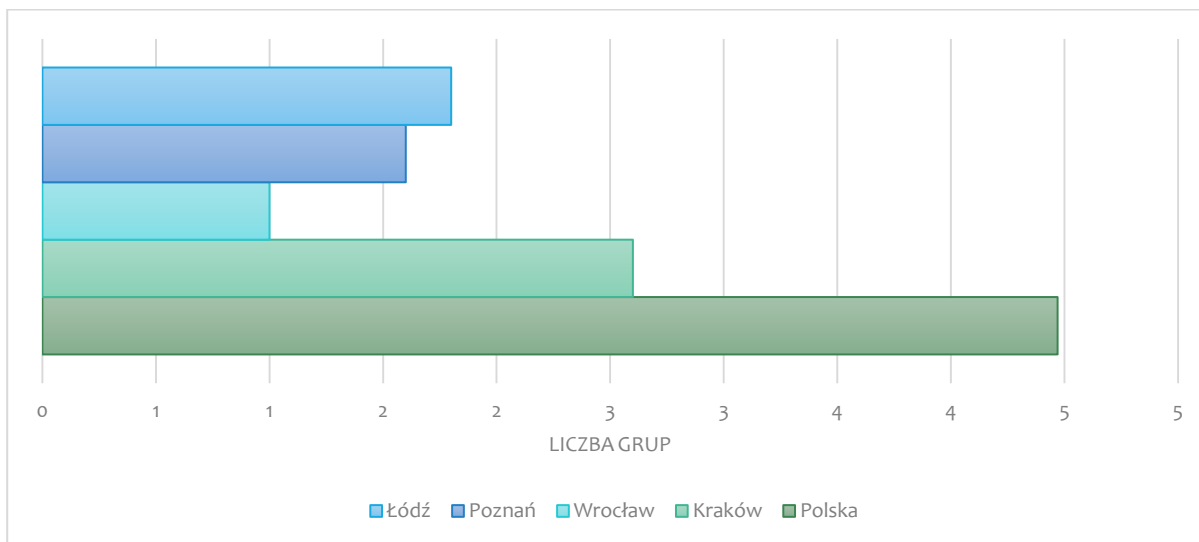


Wykres 8. Liczba poszczególnych grup artystycznych w łódzkich centrach, domach i ośrodkach kultury w 2018 roku

Jeżeli teraz przyjrzymy się temu, ile w 2018 roku było w Łodzi grup artystycznych na 10 tysięcy mieszkańców i porównamy to z wartościami tego wskaźnika w innych miastach, to okaże się, że w Łodzi tego rodzaju formacji jest stosunkowo dużo (1,8 – w porównaniu do 1,6 w przypadku Poznania oraz 1 w przypadku Wrocławia). I choć wartość tego wskaźnika dla Polski jest ponad



dwukrotnie wyższa (4,47) niż w Łodzi, to biorąc pod uwagę porównywalne wobec niej miejscowości, wypada ona pod tym względem stosunkowo dobrze.



Wykres 9. Liczba grup artystycznych na 10 tys. mieszkańców w 2018 roku

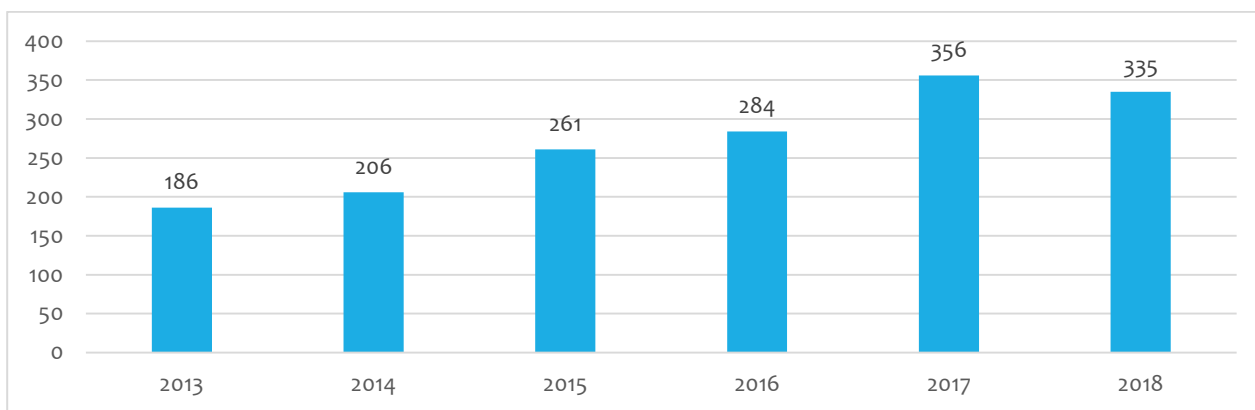
### Kluby, koła, sekcje działające w łódzkich centrach, domach i ośrodkach kultury

Niezwykle istotną formą edukacji w kulturze są kluby, koła i sekcje. Ich doniosłość wynika przede wszystkim z tego, iż mają one charakter trwały. Ich istotą jest przecież systematyczne spotykane się grupy osób zainteresowanych rozwijaniem swoich pasji i zainteresowań. Dodatkowo rzadko mają one postać pracowni mistrzowskich, dużo częściej, choć prowadzone przez instruktora/ animatora/ artystę – przyjmują formę *wspólnoty praktyk*<sup>32</sup>, w której jednostki uczą się wzajemnie od siebie, konfrontują swoje umiejętności z tymi, które posiadają inni, wspierają się i razem rozwiązują problemy, jakie niesie ze sobą kreacja, wyrażanie siebie. Wspólnoty tego rodzaju nie są oczywiście wolne od rywalizacji i konkurowania, ale ich formuła sprawia, iż działania tego rodzaju realizują się w kontrolowany i bezpieczny dla wszystkich sposób.

Jak wynika z zamieszczonego poniżej wykresu, pomiędzy 2013 a 2018 rokiem liczba klubów, kół i sekcji działających przy łódzkich centrach, ośrodkach i domach kultury prawie się podwoiła, zaś wzrost ten ma charakter systematyczny (trend ten zaburza tylko zmniejszenie się liczby interesujących nas tu form aktywności edukacyjnej pomiędzy rokiem 2017 a 2018 – z 356 do 335). Wzrost ten da się wyjaśnić poprzez wskazanie na zwrot *konkretystyczny*<sup>33</sup> nie tylko w kulturze, ale też w myśleniu jednostek o samych sobie. Wzrost liczby interesujących nas tu form edukacyjnych można traktować jako wyraz dążenia do wejścia w posiadanie twardych umiejętności, których nie dostarcza formalne kształcenie, a które mogą przydać się w przyszłości, by skuteczniej adaptować się do rzeczywistości.

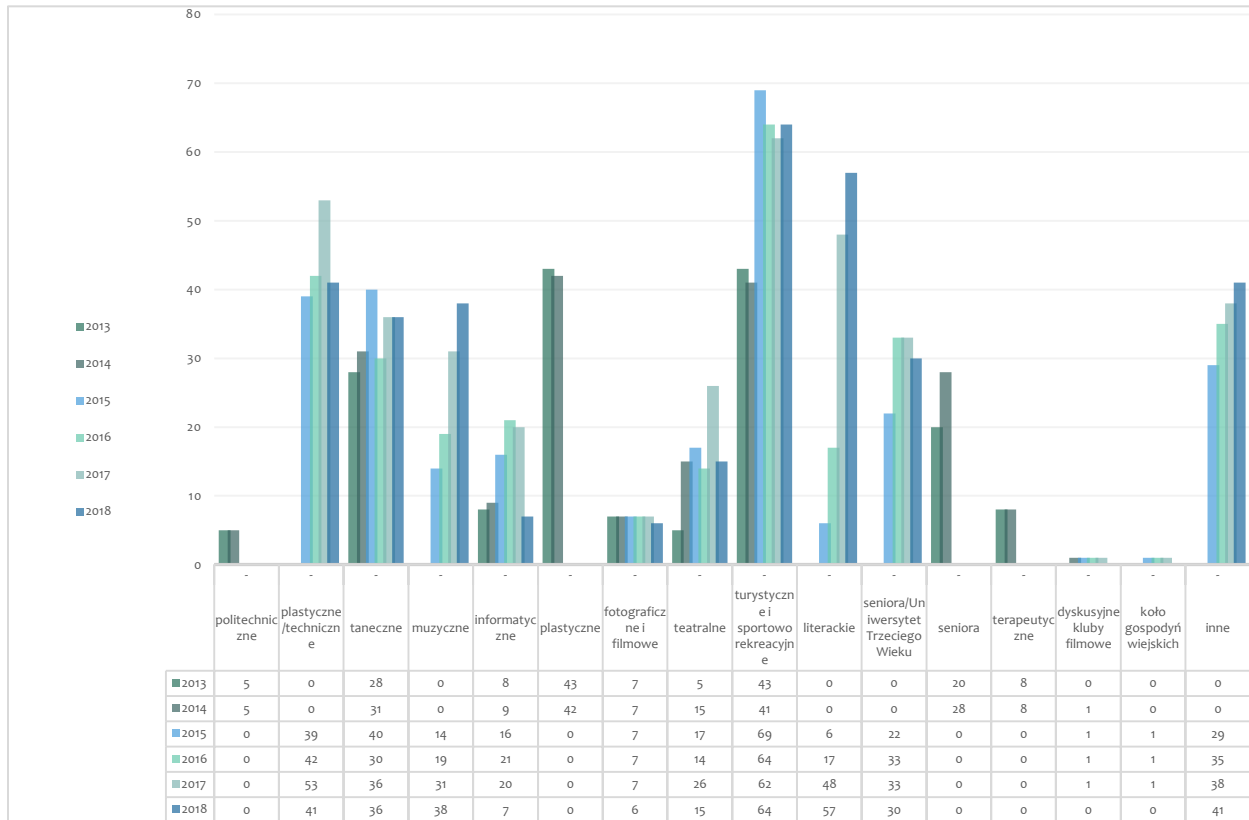
<sup>32</sup> Wenger E., *Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity*, Cambridge 1998.

<sup>33</sup> Drozdowski R., Frąckowiak M., *Smutek konkretny [w:] Smutek konkretny. Materializacja idei / Dziury w całym*, Warszawa 2015.



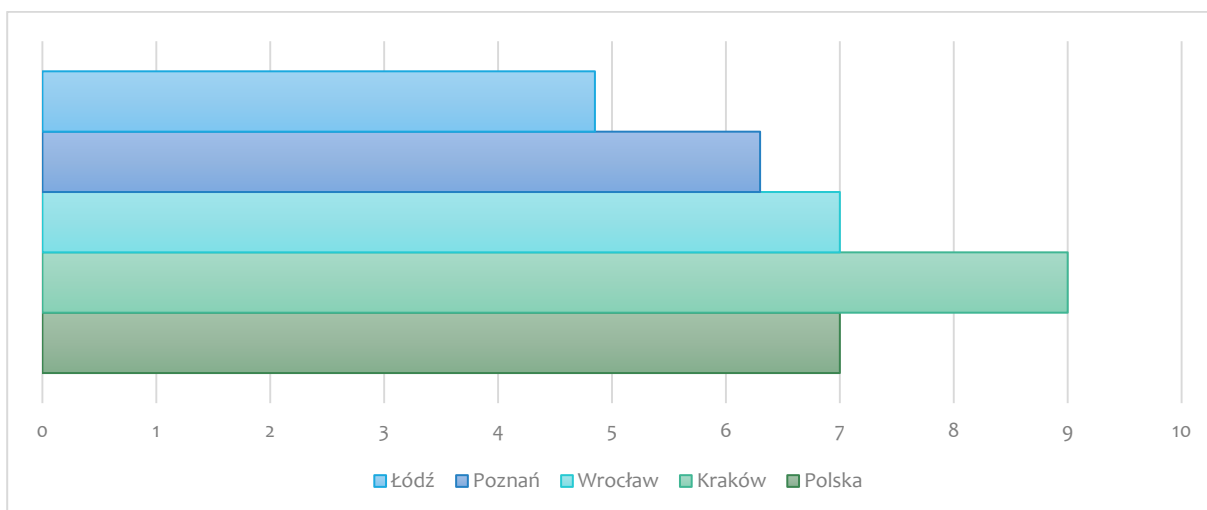
Wykres 10. Liczba klubów, kół i sekcji w łódzkich centrach, domach, klubach i świetlicach kultury (2013-2018)

Jeżeli przyjrzymy się teraz strukturze tego rodzaju kół, sekcji i klubów, to dostrzeżemy, iż największy ich zbiór tworzą te powiązane z turystyką, sportem i rekreacją, a więc pozwalające aktywnie wypoczywać, utrzymywać ciało w dobrej kondycji, poznawać nowe miejsca. Po drugie, bardzo dynamicznie zwiększyła się liczba sekcji i klubów, kół literackich i to one w 2018 roku stały się drugim najbardziej popularnym rodzajem tej formy edukacji, którą tu omawiamy. Na trzecim miejscu usytuowały się koła i sekcje plastyczno-techniczne, a więc też dostarczające jednostkom bardzo konkretnych umiejętności. Podobnie dynamiczny wzrost obecny jest w przypadku kół i sekcji muzycznych oraz informatycznych.



Wykres 11. Kluby, koła i sekcje w łódzkich centrach, domach, klubach i świetlicach kultury (2013-2018)

Jeżeli zauważymy, iż Łódź jest miastem o dużym rozwarstwieniu społecznym, przeżywającym gwałtowne zmiany związane z deindustrializacją, depopulacją i degradowaniem tkanki miejskiej, to stanie się jasne to, co pokazuje kolejny wykres. Jak przedstawiono poniżej, w Łodzi zarówno w porównaniu z innymi miastami, jak i ze średnią dla Polski, mamy do czynienia ze stosunkowo niską liczbą klubów, sekcji i kół. Na 10 tysięcy mieszkańców przypada ich w tym mieście niecałe pięć, w przypadku Krakowa – 9; Poznania – 6,3; Wrocławia i Polski – 7. Ta stosunkowo niewielka liczba interesujących nas tu form edukacji zdaje się wynikać z dominacji zasady – najpierw buty, potem Szekspir. Mówiąc jeszcze inaczej – pomimo, iż jednostki poszukują takich form edukacji, która przynosi im konkretne umiejętności dające się spożytkować w zwiększaniu szans życiowych, to z potrzebą ich pomnażania wygrywa konieczność bieżącej adaptacji. Pomimo jednak tego, że Łódź wyraźnie odstaje liczbą kół, sekcji i klubów i od średniej krajowej i od innych, porównywalnych miast, to jednocześnie bardzo dynamiczne zwiększanie się liczebności tych form edukacyjnych w tym mieście wskazuje na poprawiającą się sytuację egzystencjalną mieszkańców Łodzi. Priorytetem dla rosnącej liczby osób przestaje być przetrwanie, a staje się również samorealizacja.

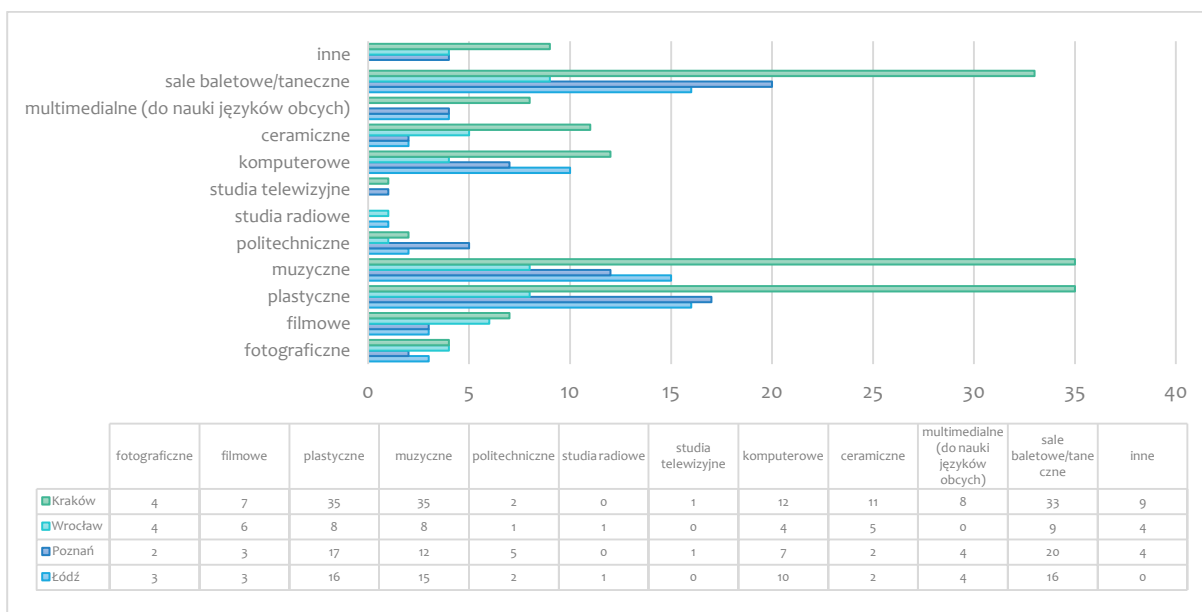


Wykres 12. Liczba klubów, kół i sekcji na 10 tysięcy mieszkańców w 2018 roku

### Pracownie specjalistyczne działające w łódzkich centrach, domach i ośrodkach kultury

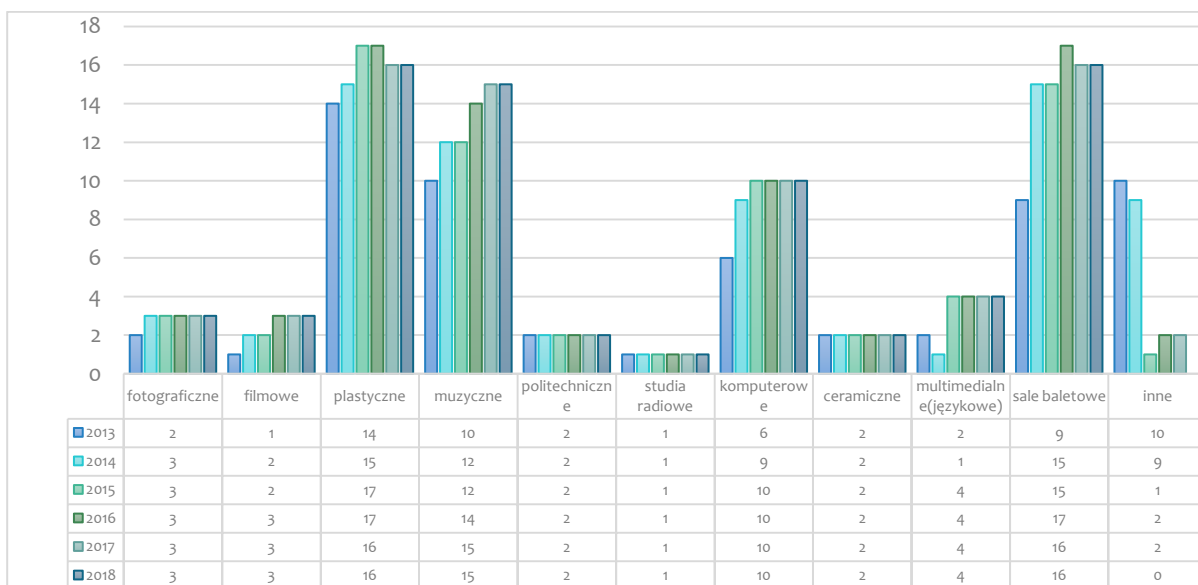
W łódzkich domach, centrach i ośrodkach kultury funkcjonują też specjalistyczne pracownie, stanowiące miejsce działania kół, sekcji i klubów, zapewniające infrastrukturę i sprzęt niezbędne dla prowadzenia grup artystycznych oraz realizacji kursów. W Łodzi tego rodzaju pracowni działało w 2018 roku 72, a więc średnio nieco ponad 3 na jedną instytucję kultury interesującego nas tu typu. Dla porównania, w Krakowie tego rodzaju pracowni działało w tym samym roku 157 (co daje średnią 2,7 na dom, centrum lub ośrodek kultury), w Poznaniu 77 (średnia 2,75), zaś we Wrocławiu 50 (średnia 3,8). Dane te wskazują więc, iż łódzkie domy, centra i ośrodki kultury są stosunkowo dobrze wyposażone pod względem dostępnej im infrastruktury. Ten obraz nie jest jednak zupełnie klarowny, jeżeli weźmiemy pod uwagę, co pracownicy tego rodzaju instytucji postrzegają jako problem utrudniający im pracę. Jak zobaczymy w kolejnych częściach tego opracowania jest to przestrzeń, a dokładniej jej brak, w tym brak przestrzeni wyspecjalizowanych (a więc w istocie pracowni), a także sprzęt (czyli wyposażenie pracowni – jego brak albo przestarzały charakter wyposażenia).

Jak można też dostrzec na poniższym wykresie – Łódź w porównaniu z innymi miastami dysponuje relatywnie dużą liczbą pracowni komputerowych, plastycznych, muzycznych czy taneczno-baletowych. Posiada zaś stosunkowo niewiele pracowni ceramicznych, fotograficznych oraz filmowych – co, zwłaszcza w tym ostatnim wypadku, może dziwić.



Wykres 13. Rodzaje pracowni w centrach, domach i ośrodkach kultury w 2018 roku

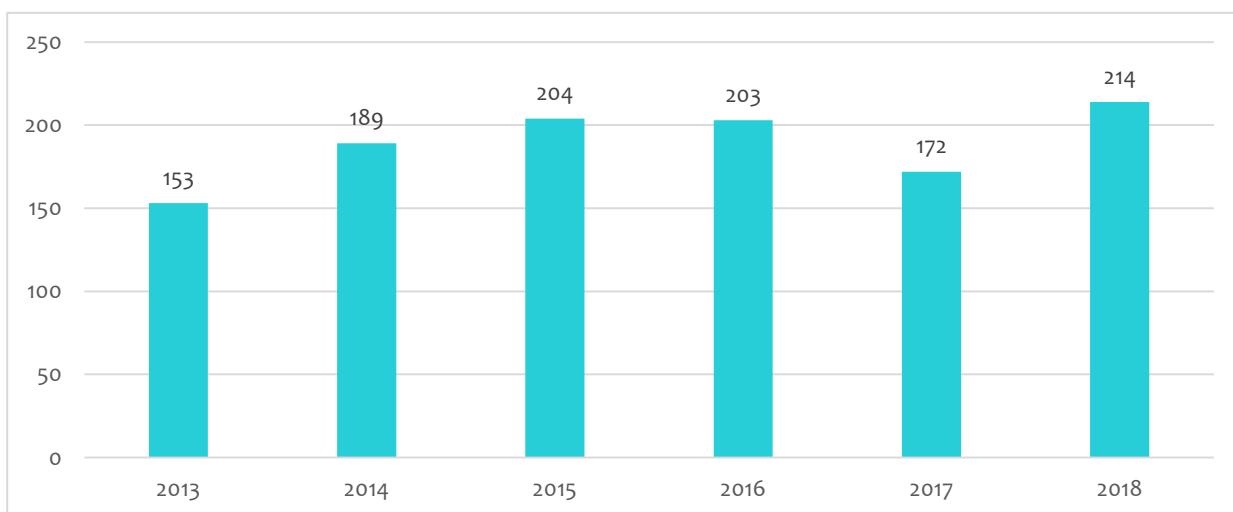
Jeżeli teraz przyjrzymy się dynamice zmian w liczbie poszczególnych rodzajów pracowni, doskonale widać, w które rodzaje działań się inwestuje, które zaś można uznać za drugorzędne. Zamieszczony poniżej wykres pokazuje, iż przez ostatnie pięć lat nie zmieniła się liczba pracowni fotograficznych, politechnicznych, radiowych, ceramicznych. Jak się wydaje, przyczyną nie jest nasycenie nimi łódzkich placówek kultury, ale raczej to, że pracownie te nie realizują działań koncentrujących dziś uwagę uczęszczających do domów kultury. Dynamicznie z kolei w ostatnich latach rosła liczba pracowni muzycznych oraz sal baletowych przeznaczonych do prowadzenia zajęć tanecznych. Podobną dynamiką cechował się rozwój pracowni komputerowych, ale wyhamowała ona w ostatnich trzech latach i ich liczba nie uległa w tym czasie zmianie. Jeżeli potraktujemy dynamikę tych przeobrażeń jako wskaźnik doniosłości poszczególnych rodzajów działań edukacyjnych, to okaże się, że i tu nacisk zostaje położony na konkret – na umiejętności informatyczne; na utrzymywania ciała w dobrej kondycji (w wielu ankietach łódzkich instytucji kultury wskazywano, iż najbardziej popularne zajęcia to zumba i pilates).



Wykres 14. Pracownice specjalistyczne w łódzkich centrach, domach i ośrodkach kultury (2013-2018)

### Kursy organizowane w łódzkich centrach, domach i ośrodkach kultury

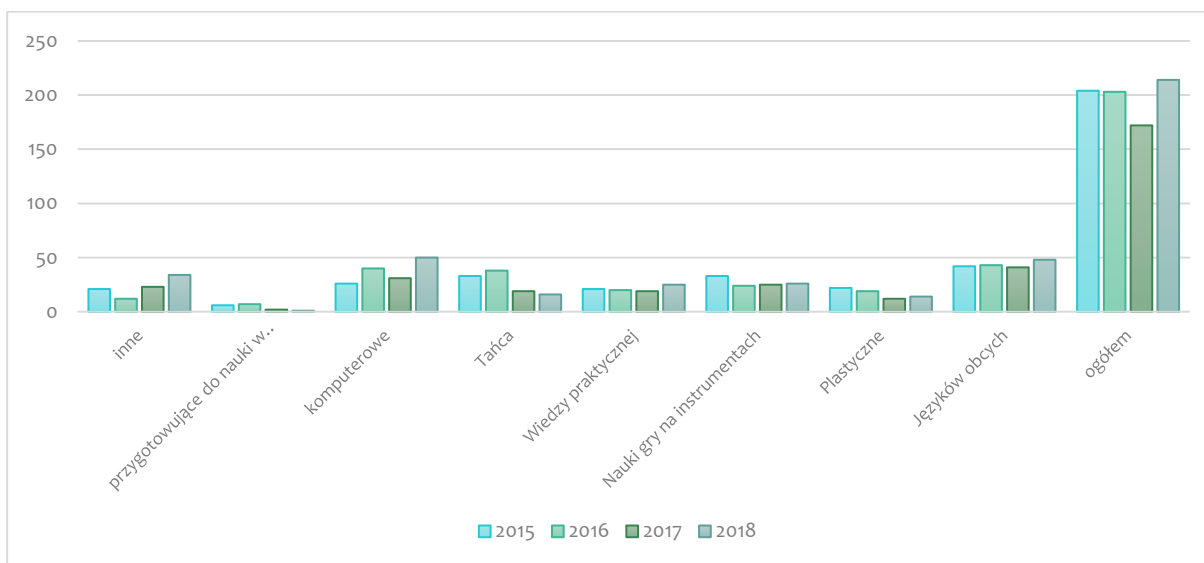
Instytucje kultury, które nas interesują w tej części raportu, prowadzą liczne kursy doskonalące różnorodne umiejętności ich uczestników. Jak prezentuje poniższy wykres, ich liczba jest względnie stała.



Wykres 15. Kursy ogółem w łódzkich centrach, domach, klubach i centrach kultury (2013-2018)

Jak można dostrzec na zamieszczonym poniżej wykresie, wśród przeciętnie 190 kursów realizowanych każdego roku w łódzkich domach, ośrodkach i centrach kultury dominują te komputerowe oraz języków obcych. Dopiero w trzeciej kolejności pojawiają się kursy tańca oraz plastyczne. Raz jeszcze widoczny jest konkretyzm w oczekiwaniach kierowanych wobec instytucji kultury – przekonanie, iż powinny one dostarczać przydatnych życiowo umiejętności i występować

w roli protezy instytucji edukacyjnych, które kompetencje tych nie kształcą wystarczająco skutecznie lub zaniedbują pewne kategorie społeczne. Oczywiście taki sposób rozumienia roli instytucji kultury może być problematyczny dla jej tożsamości, grozi on też sprowadzeniem jej do roli wyłącznie usługowej. Jak się wydaje, jednak tego rodzaju – skrajnie praktyczne oraz niemające na pierwszy rzut oka nic wspólnego z kulturą – formy edukacji są niezwykle istotne dla uczynienia samej instytucji kultury miejscem przyjaznym, oswojonym, stanowiącym integralną część środowiska życia jednostki. Sprawiają one też, iż efektywnie łagodzi ona skutki różnych form marginalizacji, którym nie są w stanie przeciwdziałać instytucje innego rodzaju dedykowane jej przeciwdziałaniu.



Wykres 16. Kursy realizowane w łódzkich domach, centrach i ośrodkach kultury w latach 2015-2018

## Edukacja kulturalna w łódzkich placówkach oświatowych

Jeżeli chodzi o informacje statystyczne, których można byłoby użyć jako danych na temat edukacji kulturalnej w łódzkich szkołach, to są one w podwójny sposób ograniczone. Po pierwsze, te dostarczane przez GUS<sup>34</sup> dotyczą wyłącznie liczby oraz rodzajów szkolnych kół zainteresowań i zajęć ponadobowiązkowych, ich rodzajów oraz liczby uczestników. Po drugie – tego rodzaju informacje są niedostępne w bazie BDL, można je znaleźć w corocznych opracowaniach GUS, zatytułowanych *Oświata i wychowanie* oraz w załączonych do nich tablicach statystycznych. Informacje te zamieszczono w dziale VII. Opieka nad dziećmi i młodzieżą, tablica 10. *Szkolne koła i uczestnicy zajęć pozalekcyjnych i nadobowiązkowych w szkołach*. Problemem jest to, że nie można wyłonić informacji dla Łodzi, a jedynie dla całego województwa łódzkiego.

Poniżej zamieszczona tabela zawiera zestawienie informacji na temat kół i zajęć pozalekcyjnych i nadobowiązkowych realizowanych w różnych typach placówek oświatowych działających w województwie łódzkim w roku szkolnym 2017/2018<sup>35</sup>.

<sup>34</sup> Niestety, informacji tego rodzaju nie znajdziemy ani w portalu Centrum Informatyczne Edukacji (System informacji oświatowej: <https://cie.men.gov.pl/sio-strona-glowna/>), ani na stronach Kuratorium Oświaty w Łodzi.

<sup>35</sup> Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2017/2018, GUS, Warszawa 2018 ([https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5488/1/13/1/oswiata\\_i\\_wychowanie\\_w\\_roku\\_szkolnym\\_2017\\_18.pdf](https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5488/1/13/1/oswiata_i_wychowanie_w_roku_szkolnym_2017_18.pdf)).

Tabela 4. Koła zainteresowań, zajęcia pozalekcyjne i ponadobowiązkowe w szkołach województwa łódzkiego

		Ogółem	informatyczne	techniczne	przedmiotowe	artystyczne	sportowe	turystyczno-krajoznawcze	inne
<b>ŁÓDZKIE</b>	a (liczba)	14 073	801	283	6224	1958	2549	345	1913
	b (uczestnicy)	157 818	8216	2943	60 767	23 874	36 603	4646	20 769
<b>szkoły podstawowe</b>	a	8246	490	138	3259	1424	1495	187	1253
	b	95 061	5343	1645	30 805	18 081	22 785	2718	13 684
<b>gimnazja</b>	a	3237	153	44	1657	334	607	86	356
	b	32 902	1450	398	14 115	3505	8385	1204	3845
<b>licea ogólnokształcące</b>	a	1192	37	3	743	88	171	20	130
	b	15 316	313	11	9621	1308	2475	205	1383
<b>szkoły przysposabiające do pracy specjalnej</b>	a	54	4	3	-	13	9	6	19
	b	284	36	17	-	57	39	33	102
<b>szkoły branżowe I stopnia</b>	a	321	34	26	90	21	98	18	34
	b	2141	179	154	638	85	614	91	380
<b>technika</b>	a	992	82	67	471	67	164	27	114
	b	11 754	889	690	5534	705	2229	380	1327
<b>szkoły artystyczne ogólnokształcące</b>	a	24	-	-	3	10	3	1	7
	b	274	-	-	42	125	44	15	48
<b>szkoły policealne</b>	a	7	1	2	1	1	2	-	-
	b	86	6	28	12	8	32	-	-

Jak można zauważyć, koła i zajęcia powiązane wprost z edukacją artystyczną w ogólnej liczbie tego typu przedsięwzięć sytuują się generalnie na trzecim miejscu po zajęciach i kołach przedmiotowych oraz sportowych (w niektórych typach szkół wyprzedzają je też koła informatyczne i techniczne, a także inne; najsłabiej obecne są one w szkołach branżowych I stopnia). W jaki sposób w ostatnich latach zmieniała się liczba kół artystycznych, pokazuje tabela zamieszczona poniżej.

Tabela 5. Liczba kół artystycznych w szkołach województwa łódzkiego w latach 2013-2018

		2013/2014	2015/2016	2016-2017	2017-2018
<b>ŁÓDZKIE</b>	a (liczba)		2557	2762	2488
	b (uczestnicy)		31 174	33 900	30 714
<b>szkoły podstawowe</b>	a		1746	1981	1754
	b		22 149	25 416	22 432
<b>gimnazja</b>	a		583	556	515
	b		6 505	6 078	5 865



<b>licea ogólnokształcące</b>	a	105	102	99	88
	b	1419	1175	1390	1308
<b>szkoły przysposabiające do pracy specjalne</b>	a	29	22	12	13
	b	115	91	53	57
<b>szkoły branżowe I stopnia (zasadnicze szkoły zawodowe)</b>	a	20	16	14	21
	b	147	85	75	85
<b>technika</b>	a	62	78	69	67
	b	736	908	745	705
<b>szkoły artystyczne ogólnokształcące</b>	a	10	7	24	10
	b	93	147	151	125
<b>szkoły policealne</b>	a	2	–	1	1
	b	10	–	3	8

Jak można zauważyć, zarówno liczba kół artystycznych, jak i liczba ich uczestników zmniejszają się, czego nie da się wyjaśnić tylko zmianami demograficznymi, choćby dlatego, że nie są one jednoznaczne<sup>36</sup>. Dużo bardziej przekonujące wydaje się wskazanie na gwałtowne przeobrażenia, jakie dotyczą system oświaty w Polsce w ostatnich latach, na przeładowane programy nauczania niepozostawiające zbyt dużo czasu i nauczycielom, i uczniom na zajęcia pozalekcyjne, na brak środków finansowych na tego rodzaju aktywności. Niezależnie jednak od przyczyn, można mówić o zmniejszającym się udziale pozalekcyjnych i ponadobowiązkowych form działań z zakresu edukacji kulturalnej w placówkach oświatowych województwa łódzkiego. Jeżeli dodamy do tego jeszcze (wykraczające poza ramy czasowe tego raportu) skutki reformy systemu oświaty przeprowadzonej w 2019 roku takie, jak ograniczenie liczby godzin muzyki i plastyki w ramowych planach nauczania, a także ogromne perturbacje organizacyjne, jakie ona za sobą pociągnęła i które spowodowały zepchnięcie kwestii rozwijania edukacji kulturalnej na plan dalszy, to jej obecność w jednostkach oświatowych staje się bardzo wątpliwa.

Warto odnotować, iż działania z zakresu edukacji kulturalnej obecne w sferze oświaty realizowane są też w Łodzi przez trzy Centra Zajęć Pozaszkolnych, Pałac Młodzieży im. J. Tuwima w Łodzi oraz Szkolne Schronisko Młodzieżowe. Oferują one szeroką gamę zajęć artystycznych (plastycznych, wokalnych i muzycznych, tanecznych, teatralnych, cyrkowych, filmowych i fotograficznych oraz innych), sportowych, turystycznych i krajoznawczych, językowych, naukowych i integracyjno-wychowawczych. Część z nich przygotowuje również do pracy wolontariuszy oraz prowadzi własne grupy artystyczne, zespoły, a także dysponuje miejscami do eksponowania prac artystycznych, pokazów, spektakli oraz występów.

Kuratorium Oświaty w Łodzi pozwala zapoznać się z wykazem innowacji pedagogicznych (niestety tylko tych zgłoszonych w roku szkolnym 2016/2017<sup>37</sup>) – jest ich w wykazie prawie 400. Wśród nich można znaleźć kilka, które odnoszą się (przynajmniej na poziomie tytułu) do edukacji kulturalnej.

<sup>36</sup> Dla przykładu, w latach 2014-2021 liczba dzieci w nominalnym wieku szkoły podstawowej zwiększy się o 298,2 tys., gwałtownie za to spada liczba uczniów w innych szkołach (informacje za prezentacją Urszuli Sztanderskiej, *Przyszłość demograficzna a edukacja*, <https://www.rpo.gov.pl/pliki/12460171710.pdf>).

<sup>37</sup> Zob. <http://www.kuratorium.lodz.pl/wp-content/uploads/2017/09/kuratorium-oswiaty-w-lodzi.doc>

Innowacje te rozkładają się bardzo nierównomiernie – i tak dla przykładu w łódzkich szkołach ponadgimnazjalnych nie zgłoszono żadnej innowacji pedagogicznej mającej wyraźny związek z edukacją kulturalną, w gimnazjach tylko jedną tego typu inicjatywę<sup>38</sup>, zaś w przypadku szkół podstawowych<sup>39</sup> oraz przedszkoli<sup>40</sup> było ich już bardzo dużo.

Niezwykle cennym wydawnictwem, dostarczającym dużo pełniejszych opisów godnych popularyzacji praktyk edukacyjnych w Łodzi, są publikowane od 2013, z inicjatywy Łódzkiego Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego zeszyty *Dobre Praktyki. Katalog dobrych praktyk w łódzkich szkołach*<sup>41</sup>. Wiele spośród opisywanych tam projektów i innowacji dotyczy edukacji kulturalnej, co jest (jak już podkreślaliśmy wyżej i zrobimy to jeszcze w dalszych częściach tego raportu) bardzo dobrym wskaźnikiem silnej obecności tego rodzaju działań w łódzkich placówkach oświatowych.

## Edukacja kulturalna w Łodzi poza statystykami kultury

### Cele i sposoby rozumienia edukacji kulturalnej

Przeprowadzone w 2016 roku ankiety w wersji przeznaczony dla instytucji kultury zawierały pytanie dotyczące celów i zakresu merytorycznego działań z zakresu edukacji kulturalnej prowadzonych w tego rodzaju placówkach. Analiza wypowiedzi udzielonych przez respondentów pozwoliła na wyodrębnienie sześciu sposobów rozumienia tej formy aktywności.

Najczęściej wskazywanym (pojawia się on w 13 z 22 ankiet) jest ten, w którym edukację w kulturze utożsamia się z **przygotowaniem do uczestnictwa w kulturze** (rozbudzaniem go; wzmacnianiem kompetencji, które je umożliwiają; tworzeniem nawyków korzystania z kultury; inicjowaniem

<sup>38</sup> Publiczne Gimnazjum nr 28 w Łodzi, Blżej kina, Violetta Staniewska-Zapała.

<sup>39</sup> Szkoła Podstawowa nr 2 w Łodzi, Nie zabłądził ten, kto czyta, Jolanta Sasin; Szkoła Podstawowa nr 3 w Łodzi, Książka moim przyjacielem, Anna Kowalska; Łódź moje miasto i jego osobliwości, Dorota Nowak, Małgorzata Sarlińska-Kotras; Szkoła Podstawowa nr 7 w Łodzi, Mali artyści, Liliana Bąk-Kuzańska, Poczytaj mi, proszę, Jolanta Grabowska, Ptaki – inspiracje twórcze, Anna Rokseła; Szkoła Podstawowa nr 14 w Łodzi, Kamera! Akcja!, Grażyna Sałacińska; Szkoła Podstawowa nr 30 w Łodzi, Ruch, muzyka, rytm, zabawa w świetlicy szkolnej to super sprawa! Małgorzata Błaszczuk-Rogalska; Szkoła Podstawowa nr 35 w Łodzi, Teatr od kuchni, Danuta Chrzan; Szkoła Podstawowa nr 37 w Łodzi, Plamka i nutka – nasi przyjaciele z zakresu kształcenia zintegrowanego w kl. I-III, Małgorzata Chuncia i Małgorzata Fornalczyk; Szkoła Podstawowa nr 71 w Łodzi, Podróż w świat sztuki, Dorota Marciniak; Sztuka to ja, Agnieszka Klewin-Pilarz, Beata Wasilewska; Szkoła Podstawowa, nr 83 w Łodzi, Czytanie, słuchanie, oglądanie, czyli świata odkrywanie, Katarzyna Siwocha; Szkoła Podstawowa nr 114 w Łodzi, Odkrywczy sztuki, Małgorzata Kowalczyk i Gabriela Piotrowicz; Szkoła Podstawowa nr 120 w Łodzi, Koło teatralne w języku polsko-angielskim, Ewa Trepka-Domańska, Marta Bącała-Ślęzak; Mój teatr – moja przygoda. Elementy edukacji teatralnej w klasach I - III , Wanda Fibakiewicz; Szkoła Podstawowa nr 153 w Łodzi, Plastyczne, literackie i muzyczne podróże po dawnej Łodzi, Dorota Matzner' Rysuję, maluję, tworzę ... Dorota Glinkowska-Szkudlarek; Szkoła Podstawowa nr 172 w Łodzi, Książka sposobem na nudę, Daniela Kuca, Magdalena Serafińska, Filozof cafe, Marta Łykowska, Katarzyna de Lazari-Radek; Szkoła Podstawowa nr 173 w Łodzi, Karty z historii Łodzi wielokulturowej, Małgorzata Dawidowicz; Szkoła Podstawowa nr 174 w Łodzi, Culture Bite – wiedza o krajach anglojęzycznych kluczem do efektywnej nauki języka angielskiego, Monika Borowiak-Grzybowska, Magdalena Obuszko; Szkoła Podstawowa nr 182 w Łodzi, Teatr i ja, Agata Tomaszewska, Halina Kędzierska, Maciej Przybylski, Beata Skalska, Zajęcia artystyczne – wyrób biżuterii, Gabriela Dressler, Wesołe zabawy z papierem – twórcze zajęcia w klasie integracyjnej, Agnieszka Kośmider, Sylwia Kardzis.

<sup>40</sup> Przedszkole Miejskie nr 7 w Łodzi, Mali artyści, Kinga Michalczyk; Przedszkole Miejskie nr 57 w Łodzi, Mali muzycy, Agata Woźniak; Przedszkole Miejskie nr 66 w Łodzi, Pośpiewajki – bawidełka, czyli malowanie zabawy (Painted Fun), Irena Walaszek, Małgorzata Kielek, Joanna Kutera; Przedszkole Miejskie nr 72 w Łodzi, Mali muzeolodzy, Anna Gołaś-Kurzawa, Elżbieta Tyran, Małgorzata Sadowska; Przedszkole Miejskie nr 81, w Łodzi, Z tańcem, pieśnią i legendą przez Ojczyznę naszą piękną, Anna Kabacińska, Aleksandra Żuber; Przedszkole Miejskie nr 130 w Łodzi, Prycham, parszka, nasłuchuję i radośnie podskakuję, Melania Merchel, Przedszkole Miejskie nr 159 w Łodzi, Mali czytelnicy, Barbara Fijałkowska; Przedszkole Miejskie nr 163 w Łodzi, Z muzyką za pan brat, Wioletta Kuś-Trzmiel, Patrycja Polaszczyk Monika Rudnicka, Anna Majchrowicz; Przedszkole Miejskie nr 206 z Oddziałami Integracyjnymi w Łodzi, Wędrująca sztuka, Izabela Walas-Chełmińska.

<sup>41</sup> Zeszyty w otwartym dostępie można znaleźć na stronie: <https://www.wckp.lodz.pl/content/dobre-praktyki-katalog>

kontakty z nią; stwarzaniem warunków dla jego zaistnienia). W drugiej kolejności najczęściej utożsamiano edukację kulturalną z **promowaniem jakiejś konkretnej dziedziny kultury**, udziału w niej, ze stwarzaniem możliwości uczestnictwa w niej (rozbudzanie czytelnictwa/ kultury filmowej/ edukacja historyczna/ artystyczna/ patriotyczna) – taką odpowiedź można znaleźć w 8 z 22 ankiet. Po trzecie, w przypadku 7 z 22 instytucji interesujący nas rodzaj edukacji był traktowany jako **proces wpajania określonych postaw i wartości** (takich jak tolerancja, szacunek, umiejętność współpracy z innymi, empatia) albo jako środek zbliżania do pewnego ideału życia społecznego (wzmacnianie integracji społecznej/ solidarności/ walka z nierównościami społecznymi i wykluczeniem). Czwarte w kolejności najczęściej wymieniane (i wskazane w 6 ankietach) było to definiowanie edukacji kulturalnej, w którym jest ona utożsamiana z **dawaniem możliwości rozwoju** (a więc jej efektem jest rozwój osobisty, samorealizacja, uzupełnianie wiedzy, uczenie przez doświadczanie). W pięciu przypadkach wskazano, iż edukacja kulturalna to **uzupełnienie edukacji szkolnej**, zaś raz utożsamiono ją z **organizowaniem uczestnictwa w kulturze, stwarzaniem dla niego warunków**. Warto podkreślić również, iż w przypadku 10 podmiotów wskazano na jeden z powyższych sposobów rozumienia edukacji, zaś w przypadku pozostałych wypowiedzi mieściły się w 2, 3 lub 4 kategoriach.

Trudno oczywiście uznać któryś z powyższych sposobów rozumienia edukacji kulturalnej za błędny. Przeciwnie, każda z sześciu kategorii porządkujących je zwraca uwagę na jakiś istotny wymiar tego rodzaju działań, a traktowane jako zbiór te różne ujęcia edukacji kulturalnej pokrywają w zasadzie wszelkie znane sposoby jej definiowania. Ta różnorodność może też być szansą na wzajemne inspirowanie się, konfrontowanie własnych wyobrażeń na temat edukacji kulturalnej z tymi, które praktykowane są przez inne instytucje. Jedyne, co może nieco niepokoić, to symptomy dwu zjawisk, które mogą okazać się groźne dla rozwijania edukacji kulturalnej w Łodzi, a które obecne są silnie w dwu pierwszych i najczęściej wymienianych sposobach rozumienia tego rodzaju praktyk. Jedno polega na pewnej wsobności celów stawianych edukacji kulturalnej – na wskazywaniu przez instytucje kultury, iż ma ona służyć do rozbudzenia uczestnictwa w kulturze albo wzmacnianiu jakiejś jej sfery. Dostrzegając autoteliczną wartość kultury, jej dóbr i samego tworzenia, warto jednak pamiętać o tym, że można je również rozumieć jako istotne narzędzia jednostkowego rozwoju i pozytywnych zmian społecznych i to niekoniecznie skrajnie je instrumentalizując. Po drugie, w tych odpowiedziach, których autorzy utożsamiają edukację kulturalną z promowaniem określonej sfery kultury, pojawia się problem odwrotny do tego pierwszego – a mianowicie skrajnej instrumentalizacji tej formy aktywności. Dlatego też tym, co wydaje się być optymalne, jest poszukiwanie takich form rozumienia i uprawiania edukacji kulturalnej, które jej nie instrumentalizują (odbiera to jej bowiem autentyczność i grozi przeobrażeniem w narzędzie manipulacji i indoktrynacji), ale też takich, które są świadome tego, czemu może służyć przygotowanie do uczestnictwa w kulturze i że nie wszystkie jego formy godne są propagowania.

## Formy edukacji kulturalnej w instytucjach kultury oraz placówkach oświatowych

W tej części opracowania pomijamy wskazania na te aspekty działań edukacyjnych, które monitorowane są w statystykach kultury (np. rodzaje kół, sekcji i klubów; prowadzone kursy; grupy artystyczne w domach, ośrodkach i centrach kultury). Informacje na ich temat pojawiły się bowiem we wcześniejszych partiach tego raportu. Tu zaś koncentrujemy się na danych pochodzących

z innych źródeł pozwalających określić formy, w jakich w Łodzi realizuje się działania z zakresu edukacji kulturalnej.

W ankiecie zrealizowanej w 2016 roku, a skierowanej do instytucji kultury, pojawiła się prośba o zaznaczenie form, w jakich (w podmiocie reprezentowanym przez respondenta) prowadzone są działania z zakresu edukacji kulturalnej. Poniższy wykres pokazuje zestawienie informacji pozyskanych w ramach badania<sup>42</sup>.

*Tabela 6. Podstawowe formy zajęć z zakresu edukacji kulturalnej prowadzone w miejskich instytucjach kultury w Łodzi*

okazjonalne warsztaty tematyczne dla dzieci	39
okazjonalne warsztaty tematyczne dla dorosłych	37
cykl warsztatów dla dzieci	35
cykl warsztatów dla młodzieży	31
cykl warsztatów dla dorosłych	31
okazjonalne warsztaty tematyczne dla młodzieży	29
spotkania autorskie	18
konkursy	18
prelekcje/ wykłady	17
lekcje muzealne/ teatralne/ biblioteczne	13
panele dyskusyjne/ seminaria	12
inne	12
projekcje filmów	9
konferencje naukowe	8
pokazy pracy warsztatowej	7

Jak można dostrzec, najczęściej wskazywane formy działań z zakresu edukacji kulturalnej nie mają charakteru stałego, ale raczej okazjonalny. Te stałe stanowią zaś około 1/3 form, w jakich dokonuje się edukacja kulturalna. Pozostałe 2/3 to okazjonalne i pojedyncze zajęcia, które chociaż mogą odgrywać istotną rolę w budzeniu zainteresowania kulturą, określoną formą tworzenia czy też samą instytucją, to są niewystarczające, by te formy zaangażowania rozwijać. Jak się jednak wydaje, również z tego powodu proporcja pomiędzy cyklicznymi a jednorazowymi formami działań edukacyjnych wydaje się być optymalna. Potrzeba przecież więcej działań o charakterze inicjującym niż tych rozwijających zainteresowania, bo nie każda osoba uczestnicząca w tych pierwszych decyduje się na udział w tych drugich. Jeżeli chodzi o kategorie wiekowe – to najwięcej warsztatów i ich cykli dedykowanych jest dzieciom, w dalszej kolejności dorosłym, a na końcu – młodzieży. Takie proporcje zgodne są z innymi ustaleniami tego raportu i z bardzo częstym utożsamianiem edukacji kulturalnej z działaniami przeznaczonymi przede wszystkim dla dzieci oraz seniorów. Jak się wydaje, takie rozłożenie akcentów stereotypizuje edukację kulturalną jako zajęcie dla tych, którzy dysponują czasem wolnym i zasadniczo potrzebne we wczesnej młodości (rozwój i kształtowanie dziecka) oraz na starość (wypełnianie czasu wolnego, aktywizacja). Tym samym zmniejsza się potrzebę edukowania dorosłych, w tym rodziców oraz nauczycieli, opiekunów dzieci, którzy z kolei odpowiadają za uczestnictwo najmłodszych w kulturze.

Z kolei w ankiecie dla szkół pojawiała się prośba o opisanie realizowanych w placówce działań z zakresu edukacji kulturalnej z podziałem na dziedziny kultury i sztuki, których one dotyczą. Zestawienie tak rozumianych form praktykowania edukacji kulturalnej można przedstawić w sposób następujący:

<sup>42</sup> Dokonano redukcji liczby kategorii w kwestionariuszu poprzez połączenie w jedną otwartych i zamkniętych zajęć określonego typu.

Tabela 7. Formy edukacji kulturalnej w łódzkich placówkach oświatowych

	Przedszkola	Szkoły podstawowe	Szkoły ponadpodstawowe	Wnioski
<b>Film</b>	oglądanie przez dzieci filmów edukacyjnych i prezentacji multimedialnych na terenie przedszkola; wycieczki do łódzkich kin; wycieczka do Studia Małych Form Semafor; udział w zajęciach warsztatowych; wycieczki do Muzeum Kinematografii	wyjścia do kin (ale też na projekcje realizowane przez inne instytucje); lekcje i warsztaty w instytucjach prezentujących filmy; realizacja filmów przez dzieci; udział w konkursach; wykorzystywanie filmu w procesach edukacyjnych	wyjścia do kin; wykłady, prelekcje i spotkania autorskie; noce filmowe; realizacja filmów; udział w konkursach; projekty filmowe; kluby filmowe	Raczej bierne formy edukacji kulturalnej. Aktywny charakter obecny dopiero w szkołach ponadpodstawowych. Formy autoteliczne, raczej nieinstrumentalizowane jako narzędzie realizacji innych celów (wyjątkiem jest korzystanie z filmu jako narzędzia dydaktycznego w czasie lekcji). Stałe formy – wyłącznie w szkołach ponadpodstawowych.
<b>Teatr</b>	udział w przedstawieniach w łódzkich teatrach; udział w festiwalach teatralnych; udział w przedsięwzięciach teatralnych w łódzkich domach kultury; oglądanie i aktywny udział dzieci w przedstawieniach teatralnych na terenie przedszkola; warsztaty teatralne	wyjścia do teatru; zwiedzanie teatrów; lekcje teatralne; warsztaty teatralne i dramowe w szkołach lub instytucjach kultury; zespoły teatralne; udział w przeglądach teatralnych; udział w projektach teatralnych; teatr internetowy TVP; organizacja przedstawień w szkołach; wyspecjalizowani nauczyciele zajmujący się edukacją teatralną	teatry szkolne; wyjścia do teatrów; warsztaty teatralne; przygotowanie spektakli okolicznościowych; konkursy recytatorskie; wykłady; formy dramowe	Przewaga form biernych, ale obecne na każdym poziomie nauczania są też te aktywne. Różnorodność sposobów i celów wykorzystywania edukacji teatralnej. Towarzyszący charakter, obecność w procesach edukacyjnych i życiu instytucji oświatowej. Obecność stałych form (teatry szkolne/ grupy teatralne) w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych.
<b>Taniec</b>	udział w przeglądach, festiwalach; udział w spotkaniach baletowych; udział w zajęciach, warsztatach; przygotowanie występów dzieci na uroczystości przedszkolne	warsztaty organizowane przez łódzkie instytucje kultury; udział w konkursach; pokazy tańców w szkołach (często organizowane przez szkoły tańca); przygotowywanie układów choreograficznych z okazji świąt; koła, zajęcia i zespoły taneczne; choreoterapia; bale i dyskoteki	przeglądy, konkursy, konfrontacje taneczne; wf – elementy taneczne; zajęcia pozalekcyjne	Aktywny charakter na każdym poziomie nauczania, ale za to bardzo znikoma obecność biernych form (oglądanie przedstawień baletowych, pokazów tańca). Wysoka infiltracja przez podmioty komercyjne (szkoły tańca). Towarzyszący charakter, silna instrumentalizacja (święta, uroczystości, zdrowie i fitness) oraz obecność aspektów rywalizacyjnych (konkursy, turnieje).
<b>Sztuki plastyczne</b>	organizacja/udział w konkursach; udział w warsztatach/kołach zainteresowań; zwiedzanie wystaw/wernisaży; organizacja wernisaży	zwiedzanie wystaw i ekspozycji w muzeach; udział w warsztatach organizowanych przez instytucje artystyczne, muzea, teatry, domy i centra kultury (ale też podmioty komercyjne: Castorama, Fabryka Bombek Choinkowych); udział w konkursach plastycznych; cykliczne warsztaty w szkołach; Koła Aktywności Twórczej	wykłady, prelekcje, spotkania autorskie; warsztaty; zwiedzanie ekspozycji i wystaw; wycieczki w przestrzeni publicznej; odwiedziny w szkołach artystycznych; dni patrona; udział i organizacja konkursów; projekty ogólnopolskie i lokalne	Bierny i aktywny charakter na każdym poziomie nauczania. Silna obecność aspektu rywalizacyjnego (konkursy jako istotna forma edukacyjna). Wysoki poziom instrumentalizacji (głównie przez konkursy). Pomocniczość wobec innych form działań. Silna obecność stałych form aktywności oraz współpracy między instytucjami.



<b>Fotografia</b>	organizacja/ udział w konkursach fotograficznych; warsztaty fotograficzne; organizacja/udział w warsztatach fotograficznych; organizacja/udział w projektach fotograficznych	udział w konkursach fotograficznych; warsztaty; projekty fotograficzne; koło	konkursy; zwiedzenie wystaw; warsztaty w instytucjach kultury; organizacja wystaw w szkole; organizacja konkursów	Raczej aktywny charakter (bierny pojawia się wyłącznie na poziomie szkół ponadgimnazjalnych). Wysoki stopień konkurowania (konkursy). Pomocniczość wobec innych form działań. Obecność stałych form działania. Brak współpracy między instytucjami.
<b>Muzyka</b>	udział w koncertach; organizacja/ udział w zajęciach muzycznych; udział w audycjach muzycznych; udział w warsztatach muzycznych; udział w festiwalach/ konkursach	wyjścia na koncerty do instytucji kultury; warsztaty muzyczne w instytucjach kultury; koncerty w szkołach organizowane przez instytucje kultury i inne podmioty; cykliczne koncerty w szkołach; zajęcia umuzykalniające i warsztaty realizowane przez muzyków i studentów szkół muzycznych; koncerty uczniów; audycje w szkołach; występy uczniów poza szkołą; udział w konkursach; chóry, zespoły, koła i ogniska muzyczne	udział w konkursach; koncerty uczniowskie; występy podczas szkolnych uroczystości; chór szkolny; wizyty i koncerty w instytucjach kultury; spotkania z twórcami; warsztaty muzyczne; lekcje w instytucjach kultury	Bierny i aktywny charakter. Silnie pomocniczy charakter (uroczystości, święta, występy). Wysoki poziom konkurowania (liczne konkursy). Wiele stałych form działań (zespoły, chóry). Silna obecność współpracy pomiędzy instytucjami.
<b>Edukacja regionalna</b>	udział w spotkaniach z przedstawicielami lokalnych instytucji i służb; udział w wycieczkach tematycznych; udział w zajęciach/warsztatach tematycznych; udział w akcjach/projektach edukacyjnych; udział w festiwalach/przeeglądach	warsztaty i lekcje muzealne (muzea, biblioteki, centra kultury); wycieczki i rajdy; gry miejskie; udział w konkursach; wystawy w szkołach; uroczystości w szkołach; projekty dotyczące tego, co lokalne; kluby i koła turystyczne	koła zainteresowań; konkursy; wycieczki po Łodzi; zwiedzanie muzeów; wspólne projekty z lokalnymi instytucjami kultury; rajdy; warsztaty; kursy na przewodników; kwesty	Aktywny i bierny charakter. Realizacja często poza szkołą. Integrowanie wielu innych dziedzin edukacji (zdrowotnej, sportowej, artystycznej). Obecność stałych form działania i silna współpraca między instytucjami.

Przyglądając się temu rozległemu przeglądowi form, w jaki sposób w łódzkich placówkach oświatowych obecna jest edukacja kulturalna, można dostrzec, iż są one nie tylko zróżnicowane dziedzinowo, ale również każdy z rodzajów tworzenia pociąga za sobą nieco inny sposób uprawiania edukacji kulturalnej. Nie chodzi jednak tylko o to, że każdy z nich wymaga innych narzędzi, metod pracy, umiejętności prowadzących czy infrastruktury oraz sprzętu. Chodzi też o znaczące różnice w tym, czy edukowanie opiera się na metodach biernych (oglądanie, zwiedzanie, słuchanie, uczestnictwo w wykładach), czy też na tych aktywnych (warsztaty, przygotowywanie pokazów, spektakli, wystaw, tworzenie, współpraca z innymi); w zakresie samodzielności poszczególnych rodzajów edukacji (niektóre z nich pełnią jawnie instrumentalne funkcje wobec potrzeb szkoły związanych z oprawą uroczystości i świąt czy z reprezentowaniem placówki poza nią); pod względem tego, czy podkreśla się w nich konkurowanie z innymi, czy też raczej współpracę i współdziałanie; czy też w odniesieniu do ich potencjału dla stawania się podstawami międzyinstytucjonalnej współpracy. Te wymiary zróżnicowań form edukacji kulturalnej nie tylko pokazują jej złożoność, a co za tym idzie trudność jej rozwijania, ale przede wszystkim uwrażliwiają na konieczność uwzględniania ich specyfiki tam, gdzie próbuje się uzyskiwać za ich pomocą

określone cele. Mówiąc jeszcze inaczej, trudno będzie integrować społecznie i uczyć współpracy, sięgając po rywalizacyjne formy edukacji kulturalnej, uczyć tworzenia, opierając proces ten na biernych metodach edukacji czy też zachęcać instytucje do współpracy, próbując budować mosty pomiędzy nimi poprzez te aktywności edukacyjne, które temu nie sprzyjają. Absurdem byłaby więc próba określenia, który z powyżej wskazanych rodzajów tworzenia jest podstawą bardziej wartościowych form edukacji kulturalnej. Można to określić bowiem wtedy, gdy wiemy, jakiego rodzaju cele zamierzamy uzyskać. Poszczególne rodzaje sztuki będą bowiem mniej lub bardziej pomocne w ich uzyskiwaniu.

Badania z 2016 roku pozwoliły też na określenie liczby kół zainteresowań związanych z edukacją kulturalną działających w łódzkich placówkach oświatowych.

*Tabela 8. Koła zainteresowań, sekcje i kluby w łódzkich placówkach oświatowych oraz miejskich instytucjach kultury*

dziedzina kultury i sztuki	przedszkola (73)	szkoły podstawowe (73)	szkoły ponadpodstawowe (30)	instytucje kultury (22)
film	7	13	10	2
teatr	53	82	16	23
taniec	57	71	5	28
sztuki plastyczne	74	225	8	18
fotografia	7	15	8	2
muzyka	55	87	10	30
edukacja regionalna	30	150	10	7
sztuki projektowe	b.d. <sup>43</sup>	b.d.	b.d.	0
historia sztuki	b.d.	b.d.	b.d.	2
edukacja społeczna	b.d.	b.d.	b.d.	0
inne	28	8	12	28
<b>razem</b>	321 (przeciętnie 4,5 na placówkę)	651 (przeciętnie 9 na placówkę)	79 (przeciętnie 2,5 na placówkę)	140 (przeciętnie 6,5 na placówkę) <sup>44</sup>

Jak można dostrzec – we wszystkich typach podmiotów ta forma edukacji kulturalnej, jaką są koła zainteresowań, sekcje i kluby, jest bardzo silnie obecna. Cieszy to tym bardziej, iż to dopiero trwałe, systematyczne uczestnictwo pozwala na pełne rozwijanie możliwości, jakie stwarza edukacja kulturalna i pełne urzeczywistnienie jej celów. Jednocześnie, co warto zauważyć, forma ta najsilniej

<sup>43</sup> Brak danych oznacza, iż w ankiecie skierowanej do określonego typu placówek oświatowych dana dziedzina twórczości nie pojawiła się w pytaniu dotyczącym prowadzenia w jej obrębie kół, sekcji, klubów.

<sup>44</sup> Jak można zauważyć, wskazana w ankietach z 2016 roku przez przedstawicieli miejskich instytucji kultury w Łodzi liczba kół zainteresowań jest mniejsza niż ta, którą podaje GUS w swoich statystykach dotyczących liczby tego rodzaju form edukacji kulturalnej w domach, ośrodkach i centrach kultury (tam wskazano ich 182). Rozbieżność ta wynika z tego, że ankiety przygotowane przez Wydział Kultury UMŁ skierowano wyłącznie do miejskich instytucji kultury, a więc nie objęły one swoim zasięgiem innych rodzajów podmiotów prowadzących tego rodzaju kluby, sekcje i koła zainteresowań.

obecna jest w szkołach podstawowych, najslabiej w szkołach ponadgimnazjalnych. Z jednej strony jest to zrozumiałe – koła zainteresowań, sekcje i kluby obecne są na tym etapie edukacji, gdzie dzieci i młodzież uzyskały już pełnię możliwości rozwojowych, ale nie są jeszcze w pełni ukształtowane, co sprzyja odkrywaniu pasji i uzdolnień, jest zarazem najlepszym momentem inicjacji do tworzenia. Z drugiej jednak strony, trudno oprzeć się wrażeniu, że późniejsze etapy edukacji cechuje spychanie na margines tej o charakterze kulturalnym. Nie jest to specyfika wyłącznie łódzka, ale trwała prawidłowość – nieco niebezpieczna, bo prowadząca do utożsamienia edukacji kulturalnej z edukacją przeznaczoną dla dzieci. Tymczasem, o ile ma być ona istotnym narzędziem rozwijania potrzeby korzystania z kultury, wzmacniania umiejętności uczestnictwa w niej, woli tworzenia i wyrażania siebie, a także kształtowania różnorodnych kompetencji społecznych, to musi być ona dostępna na każdym etapie rozwojowym, towarzyszyć innym działaniom w kulturze.

Jeżeli teraz przyjrzymy się temu, w jakich dziedzinach tworzenia mamy do czynienia z największą liczbą kół zainteresowań, klubów oraz sekcji, to okaże się, że zależy to od typu podmiotu, który zajęcia tego rodzaju prowadzi. W przedszkolach – najbardziej popularne są kluby, sekcje i koła reprezentujące sztuki plastyczne, taniec i muzykę; w szkołach podstawowych: sztuki plastyczne, edukację regionalną i muzykę; w szkołach ponadpodstawowych: teatr, inne, muzykę, film i edukację regionalną, a w miejskich instytucjach kultury: muzykę, taniec, inne oraz teatr. Tym, co może zastanawiać, jest duża liczba kół, sekcji i klubów, które trudno pomieścić w tradycyjnych podziałach na dziedziny tworzenia. Oznaczać to może, iż edukacja kulturalna podąża za bardzo silną dziś kulturową hybrydyzacją, pojawianiem się nowych form ekspresji i tworzenia, przekraczających nie tylko granice pomiędzy sztukami, ale też pomiędzy sztuką a nauką, edukacją kulturalną a społeczną czy obywatelską. To z kolei byłby dowód na to, że edukacja kulturalna w Łodzi jest nie tylko silnie obecna w instytucjach oświatowych oraz kultury, ale też, że jest ona żywa, dostosowuje się do radykalnych zmian kultury i życia społecznego, jest wrażliwa na nowe wyzwania, jakie one ze sobą niosą.

Optymizm tego wniosku zostaje trochę osłabiony, gdy przyjrzymy się temu, jakie formy działań z zakresu edukacji kulturalnej cieszą się największą popularnością. O wskazanie trzech najbardziej popularnych form zajęć tego rodzaju poproszono przedstawicieli instytucji kultury w ankiecie z 2016 roku. Poniższa tabela zawiera zestawienie ich odpowiedzi.

*Tabela 9. Najpopularniejsze formy edukacji kulturalnej w miejskich instytucjach kultury w Łodzi*

Forma zajęć	Częstość wskazań
warsztaty	26
lekcje muzealne/ oprowadzania/ zwiedzanie	12
zajęcia teatralne/ taneczne/ muzyczne/ plastyczne	11
wykłady i prelekcje	8
zajęcia sportowe / komputerowe/ zdrowotne	6
koła/ kluby/ sekcje	5
inne (wskazanie na konkretne projekty lub przedsięwzięcia realizowane przez instytucje)	5
spotkania autorskie	2

Tabela ta pokazuje, iż edukacja kulturalna jest przez przedstawicieli miejskich instytucji kultury w Łodzi pojmowana bardzo szeroko (należą do niej zarówno nauka gry na instrumentach muzycznych i próby chórów, zajęcia z jogi, pilates, zajęcia komputerowe i nauka języków czy sztuk walki, jak i zaangażowane społecznie projekty partycypacyjnego przeobrażania miasta). Po drugie – bliższe przyjrzenie się temu, co ukrywa się pod najbardziej popularną formą zajęć –



a więc warsztatów, każde dostrzec, iż są to po prostu jednorazowe spotkania, w trakcie których przybliża się jakąś formę tworzenia. O ile zajęcia tego rodzaju pełnią ważną funkcję inicjującą, to trochę musi niepokoić fakt, iż to one są najbardziej popularną formą edukacji kulturalnej, bo to oznacza, iż jest ona raczej marginalną formą aktywności, przydarzającą się raczej jej uczestnikom niż taką, która pozwala rozwijać ich zainteresowania i pasje. Podobnie rzecz ma się z innymi formami aktywności, których popularność jest również bardzo wysoka, a więc z lekcjami muzealnymi, wykładami i prelekcjami, oprowadzeniem czy zwiedzeniem. Są one niewątpliwie istotnym uzupełnieniem edukacji formalnej, ważnym narzędziem inicjacji zainteresowania kulturą, ale jako główną formę edukacji kulturalnej są z pewnością niewystarczające.

## Współpraca pomiędzy instytucjami kultury a instytucjami oświatowymi w zakresie edukacji kulturalnej

Jak wynika z analizy informacji pozyskanych dzięki zrealizowanym w 2016 roku ankietom, w Łodzi nie ma samorządowej instytucji kultury, która nie współpracuje z publicznymi placówkami oświatowymi oraz nie ma takich placówek oświatowych, które nie współpracują z instytucjami kultury, jeżeli chodzi o działania z zakresu edukacji kulturalnej. Problemem nie jest więc brak tego rodzaju współdziałania, ale raczej charakter tej współpracy:

- Najczęstszą jej formą jest przede wszystkim usługa świadczona przez instytucję kultury (albo NGO) na rzecz placówki oświatowej (koncerty, lekcje, zwiedzanie, warsztaty, prelekcje, projekcje, spotkania autorskie itd.). Oznacza to, iż mamy do czynienia przede wszystkim ze współpracą jednostronną, przyjmującą postać wymiany pomiędzy świadczącym usługę i ją kupującym. W swoim przebiegu jest ona bardzo podobna do innych rodzajów transakcji realizowanych na rynku.
- Drugą najczęstszą (choć występującą zdecydowanie rzadziej niż ta pierwsza) formą współpracy jest współorganizacja różnego rodzaju działań o charakterze edukacyjnym (są to konkursy, festiwale, przeglądy, pokazy itd.). Instytucja kultury udziela tu pomieszczeń, infrastruktury oraz wykwalifikowanej kadry, zaś placówki oświatowe dostarczają „wypełnienia artystycznego” oraz bardzo często publiczności (w postaci rodziców i bliskich występujących/ innych uczniów).
- Po trzecie, są to różnego rodzaju formy szkoleniowe realizowane przez instytucje kultury dla nauczycieli (konferencje, seminaria, warsztaty, kursy i inne formy doszkalania). Podobnie jak w pierwszym przypadku, mamy tu do czynienia z rodzajem usługi świadczonej przez instytucję kultury na rzecz tej oświatowej.
- Po czwarte, wskazywano również na takie formy współdziałania, która można określić mianem współpracy – chodzi zwłaszcza o konsultowanie działań instytucji kultury z nauczycielami; wspólne tworzenie programów edukacji kulturalnej.
- Po piąte – współdziałanie przybiera też inne formy, a mianowicie udzielenie sprzętu, pomieszczeń, widowni, wykwalifikowanej obsługi.
- Po szóste są to patronaty.

Dodatkowo w ankietach z 2016 roku wypełnianych przez szkoły i przedszkola pojawia się istotna sugestia dotycząca włączenia przedstawicieli tych placówek w procesy konsultacyjne,

przygotowywanie programów z zakresu edukacji kulturowej, które realizowane są przez instytucje kultury czy NGO, a przeznaczone właśnie dla oświaty. Mówiąc jeszcze inaczej – zwłaszcza placówki oświatowe nie do końca są zadowolone z istniejącego modelu współpracy z instytucjami kultury. Jak się wydaje przede wszystkim dlatego, że sytuuje on je w roli usługobiorcy, nie zaś partnera, ale też dlatego, że oferta działań z zakresu edukacji w kulturze, która do nich trafia, nie do końca i nie zawsze zgodna jest z ich oczekiwaniami oraz potrzebami.

## Bariery w rozwijaniu edukacji kulturalnej

Jednym z istotniejszych pytań zadanych w ankietach z 2016 roku było to dotyczące barier i czynników utrudniających realizację działań z zakresu edukacji kulturalnej. Zestawienie najważniejszych ograniczeń tego typu w poszczególnych typach instytucji zawiera poniższa tabela:

*Tabela 10. Bariery dla rozwijania edukacji kulturalnej w łódzkich placówkach oświatowych oraz miejskich instytucjach kultury*

miejskie instytucje kultury	przedszkola	szkoły podstawowe	szkoły ponadpodstawowe
<b>przestrzeń</b> (brak wystarczającej przestrzeni/ mało miejsca/ ciasnota/ brak wydzielonej przestrzeni/ mała funkcjonalność przestrzeni/ niedostępność architektoniczna dla niepełnosprawnych)	<b>pieniądze</b> (brak środków/ odpłatność/ pokrywanie kosztów przez rodziców/ brak osobnego funduszu na tego rodzaju zajęcia)	<b>przestrzeń</b> (brak sal teatralnych/ pracowni/ miejsc prezentacji działań/ garderób)	<b>przestrzeń</b> (brak ciemni, sali teatralnej, kulis, przebieralni)
<b>pieniądze</b> (brak pieniędzy na działania edukacyjne/ promocję działań/ na materiały)	<b>przestrzeń</b> (brak odpowiednich pomieszczeń/ ciasnota, współdzielenie)	<b>pieniądze</b> (brak funduszy na działania/ duże różnice zamożności wśród dzieci/ brak środków na przejazdy)	<b>sprzęt</b> (sztalugi, oprogramowania, nowoczesnego sprzętu komputerowego; oświetlenia, multimediiów; szybkiego internetu; materiałów plastycznych)
<b>kadra</b> (brak wystarczającej liczby specjalistów/ braki kadrowe/ zbyt mało osób do prowadzenia zajęć)	<b>sprzęt</b> (sprzęt przestarzały, nieprzydatny/ brak odpowiedniego sprzętu)	<b>sprzęt</b> (brak sprzętu muzycznego/ nagłaśniającego/ multimedialnego/ oświetleniowego/ stołów do prac plastycznych/ suszarek do prac)	<b>czas</b> (brak czasu uczniów; zbyt duże obciążenie uczniów programem)
<b>sprzęt</b> (brak odpowiedniego sprzętu/ przestarzały/ zużyty sprzęt)	<b>kadra</b> (brak wykwalifikowanego muzyka/ specjalisty od rytmiki/ instruktora tańca/ instruktora teatru)	<b>materiały</b> (brak materiałów (plastycznych, rekwizytów, luster w salach tanecznych itd.)	<b>pieniądze</b> (na dodatkowe zajęcia; dojazdy, bilety, zapraszanie gości; organizację warsztatów, wynagradzanie nauczycieli)
			<b>kadra</b> (brak pracowników/ specjalistów)

Pierwszą i najczęściej wymienianą barierą dla pełnej realizacji zadań związanych z edukacją kulturalną w prawie każdym rodzaju badanych podmiotów jest przestrzeń (ciasnota/ brak odpowiednich pomieszczeń/ niedostępność architektoniczna). Jak się wydaje, problem braku odpowiedniej przestrzeni jest wyjątkowo trudny do rozwiązania, bo wymagałoby to bardzo kosztownych inwestycji, zaś zmiana przeznaczenia określonego miejsca zazwyczaj rodzi konflikty, bo sprawia, iż ktoś zostaje pozbawiony dostępu do niego. Być może rozwiązaniem jest współdzielenie przestrzeni, udostępnianie jej, realizacja części działań instytucji kultury w instytucjach oświatowych, a części działań z zakresu edukacji kulturalnej podejmowanych w szkole w przestrzeniach instytucji kultury.

Drugą najczęściej wymienianą barierą jest brak pieniędzy. Co znaczące, nie chodzi tylko o brak pieniędzy na działania z zakresu edukacji kulturalnej, ale też o to, że: (i) są one często odpłatne, co stwarza nierówności w dostępie do nich; (ii) dużo kłopotów sprawia wygospodarowanie pieniędzy na dojazdy i przejazdy do instytucji kultury; (iii) brakuje środków na opłacanie nauczycieli, którzy się tym zajmują; (iv) nie ma wydzielonego budżetu na tego rodzaju działania, co sprawia, iż trzeba się dodatkowo starać o pieniądze na ich realizację. Jak się wydaje, część z tych problemów dałaby się rozwiązać poprzez utworzenie specjalnych funduszy finansujących współpracę pomiędzy instytucjami kultury oraz instytucjami oświaty; negocjując warunki przemieszczania się dzieci na przedsięwzięcia kulturalne z łódzkim MPK; upowszechniając ideę funduszy solidarnościowych w szkołach<sup>45</sup>.

Trzecie ograniczenie to brak sprzętu (chodzi zwłaszcza o specjalistyczny sprzęt sceniczny, komputerowy i multimedialny), który niezbędny jest dla prowadzenia działań edukacyjnych. Być może jest to problem do rozwiązania poprzez ustanowienie funduszu finansującego właśnie ten cel lub też współdzielenie sprzętu, utworzenie miejskich banków tego rodzaju urządzeń.

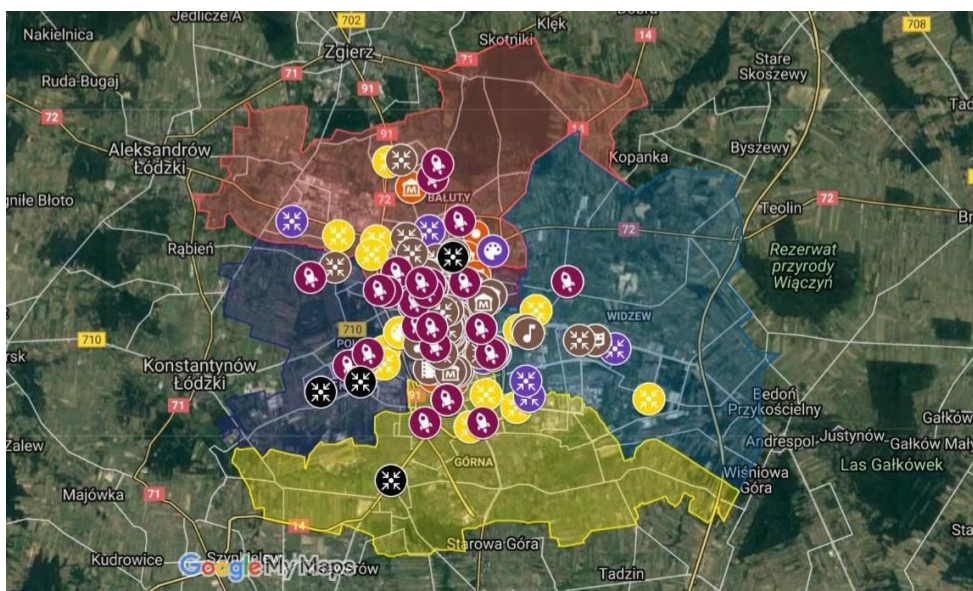
Czwarte ograniczenie to kadra (a dokładniej braki kadrowe/ brak specjalistów mogących prowadzić zajęcia z zakresu edukacji kulturalnej). Problem ten ściśle powiązany jest z funduszami (a dokładniej z ich brakiem), ale też z nieobecnością studiów kształcących specjalistów. Być może rozwiązaniem byłoby stworzenie baz danych osób zajmujących się kulturą, z których pomocy można skorzystać, gdy jest to potrzebne instytucjom kultury/ placówkom oświatowym.

Poza tymi wspólnymi dla wszystkich rodzajów podmiotów typami barier dla prowadzenia działań z zakresu edukacji kulturalnej w przypadku szkół podstawowych pojawiają się stosunkowo często wskazania na brak materiałów koniecznych dla realizacji tego rodzaju aktywności, zaś w przypadku szkół ponadgimnazjalnych wskazanie na deficyty czasu, z powodu których cierpią przeładowani obowiązkami szkolnymi uczniowie.

Z kolei zamieszczona poniżej mapa umiejscowienia podmiotów zajmujących się edukacją kulturalną w Łodzi pokazuje to, o czym już wcześniej wspominaliśmy (w części poświęconej działalności domów, centrów i ośrodków kultury w Łodzi), a mianowicie, iż działania tego rodzaju skoncentrowane są przede wszystkim w obszarach śródmiejskich, zdecydowanie brakuje ich w tych bardziej peryferyjnych.

---

<sup>45</sup> Fundusze tego rodzaju tworzone są przez samorządy uczniowskie i rodzicielskie z dobrowolnych wpłat, a następnie przeznaczają się zgromadzone w nich pieniądze na opłacanie udziału w zajęciach pozalekcyjnych, wycieczkach, wyjściach do kina i teatru tych dzieci, których rodzice nie mogą sobie na to pozwolić ze względu na trudną sytuację materialną, w jakiej znajdują się ich rodziny.



Rysunek 1. Mapa podmiotów zajmujących się w Łodzi edukacją kulturalną

## Sugestie zmian dotyczących edukacji kulturalnej w Łodzi

Zasadniczą część ankiety zrealizowanej w 2016 roku w instytucjach kultury i placówkach oświatowych zamykało pytanie o wskazanie na sugerowane działania, które należy podjąć w odniesieniu do edukacji kulturalnej realizowanej w Łodzi. Zestawienie tych propozycji zawiera poniższa tabela.

Tabela 11. Sugestie zmian dotyczących edukacji kulturalnej w Łodzi

miejskie instytucje kultury	przedszkola	szkoły podstawowe	szkoły ponadpodstawowe
<b>kwalifikacje</b> (weryfikacja kompetencji/ podnoszenie kwalifikacji/ szkolenia dla osób zajmujących się edukacją kulturalną/ specjalizacje z zakresu edukacji kulturalnej na łódzkich uczelniach)	<b>kwalifikacje</b> (podnoszenie kompetencji nauczycieli/ więcej kursów i szkoleń dla osób pracujących w przedszkolach)	<b>pieniądze</b> (dofinansowanie: prowadzenia dodatkowych zajęć o charakterze kulturalno-artystycznym w placówce / wyjść i dojazdów do instytucji/ biletów do instytucji kultury)	<b>współpraca</b> (instytucje kultury w szkołach; organizacja wspólnych przedsięwzięć i projektów)
<b>pieniądze</b> (zwiększenie środków na projekty z zakresu edukacji kulturalnej/ bezpłatność zajęć/ eliminowanie finansowych barier udziału w zajęciach)	<b>współpraca</b> (silniejsza obecność instytucji kultury, artystów, edukatorów w przedszkolach/ inne zasady współpracy z instytucjami kultury – partnerstwo)	<b>współpraca</b> (obecność ludzi kultury na zajęciach lekcyjnych/ silniejsza obecność instytucji kultury w szkołach; cykliczne i trwałe formy działań instytucji kultury w szkołach)	<b>oferta</b> (poszerzenie zakresu zajęć z edukacji kulturalnej [wyjścia, koła, edukacja filmowa, wizualna])
<b>organizacja/koordynacja</b> (tworzenie w instytucjach kultury wyspecjalizowanych działów/komórek/stanowisk związanych z edukacją kulturalną)	<b>pieniądze</b> (zwiększenie funduszy na: wyjścia/ zapraszanie gości/ sprzęt, materiały/ transport dzieci/ bezpłatny wstęp dla dzieci)	<b>oferta</b> (poszerzenie oferty zajęć pozalekcyjnych o zajęcia z edukacji kulturalnej [systematyczne, cykliczne, trwałe])	<b>organizacja/ koordynacja</b> (platforma z materiałami dla nauczycieli oraz z informacjami na temat oferty z zakresu edukacji kulturowej w Łodzi. przesyłanie do szkoły informacji na temat ciekawych wydarzeń kulturalnych, w których młodzież mogłaby bezpłatnie

<b>program</b> (propozycje programowe: nacisk na lokalność; tradycję; nowoczesność; nowe technologie; międzypokoleniowość; edukacja w obszarach zdegradowanych)	<b>oferta</b> (poszerzenie oferty instytucji kultury dla dzieci w wieku przedszkolnym)	<b>kwalifikacje</b> (szkolenia dla nauczycieli [fotografia, film, multimedia])	<b>uczestniczyć</b> <b>pieniądze</b> (zwiększenie finansowania projektów z zakresu edukacji kulturowej w szkołach, w tym zajęć pozalekcyjnych/ dotowanie uczestnictwa w wydarzeniach i zajęciach uczniów)
		<b>organizacja</b> (utworzenie etatu koordynatora edukacji kulturalnej w szkołach/ monitorowanie, selekcja, koordynowanie oferty zajęć)	

Instytucje kultury i przedszkola na pierwszym miejscu zgłaszają problem kwalifikacji prowadzących zajęcia z zakresu edukacji kulturalnej. O ile jednak w przypadku instytucji kultury jest to raczej postulat domykania zbioru osób, które się tym zajmują (przez proces certyfikowania/ weryfikacji), to w przypadku przedszkoli chodzi raczej o poszerzenie oferty szkoleń o te, które dokształcają ich pracowników w zakresie umiejętności związanej z edukacją kulturalną. Problem kwalifikacji pojawia się też w przypadku szkół podstawowych, ale ma on nieco inną naturę – jest to raczej sugestia prowadzenia większej liczby szkoleń podnoszących umiejętności związane z nowymi technologiami prezentacji/ reprezentacji/ kreacji (film, fotografia, multimedia). Co interesujące, kwestia kwalifikacji nie pojawia się w przypadku szkół ponadgimnazjalnych. Może to wskazywać na przesyt szkoleniami, ale też na niską rangę tego typu działań w ponadgimnazjalnych placówkach oświatowych.

W przypadku wszystkich instytucji sygnalizowano oczywiście problem pieniędzy i choć miał on różną rangę w poszczególnych typach instytucji, to we wszystkich pojawiał się wątek finansowych barier dostępu do zajęć i postulat ich eliminacji przez różne formy bezpłatności<sup>46</sup>. Osobną kwestią podnoszoną przez respondentów w każdym z typów instytucji jest niewystarczający poziom dofinansowania tego typu zajęć.

Wszystkie placówki oświatowe zwracają uwagę na potrzebę zmiany istniejącego modelu współpracy i sugerują dwie rzeczy: po pierwsze potrzebę silniejszej obecności ludzi kultury, artystów, animatorów i edukatorów w placówkach oświatowych; po drugie – na konieczność tworzenia bardziej partnerskich modeli współdziałania w zakresie edukacji kulturowej, sprawiających, iż przestaje być ona usługą świadczoną przez instytucje kultury na rzecz przedszkoli oraz szkół, a staje się przedsięwzięciem podejmowanym w partnerstwie, projektowanym przy udziale nauczycieli.

W przypadku wszystkich typów placówek oświatowych pojawiała się też sugestia poszerzenia oferty działań edukacyjnych dla dzieci i młodzieży zarówno ze strony instytucji kultury, ale też wewnątrz placówek oświatowych. Mówiąc jeszcze inaczej, nauczyciele chcieliby, by instytucje kultury nie tylko proponowały we własnych siedzibach bardziej bogatą ofertę zajęć z zakresu edukacji kulturalnej, ale też, by ich przedstawiciele częściej prowadzili tego rodzaju zajęcia w placówkach oświatowych.

W przypadku instytucji kultury, szkół podstawowych oraz ponadpodstawowych pojawia się również inny postulat związany z potrzebą różnych form koordynacji/ organizacji działań związanych z edukacją kulturową. Jak się wydaje – im większe znaczenie będziemy przyznawać tego rodzaju

<sup>46</sup> Na przykład bezpłatność przejazdu grup uczniowskich ze szkoły do instytucji kultury środkami miejskiej komunikacji; bezpłatność udziału dzieci i młodzieży w spektaklach teatralnych, w których uczestniczą grupy zorganizowane z łódzkich szkół; bezpłatne uczestnictwo dzieci i młodzieży w warsztatach organizowanych przez instytucje kultury itd.



aktywnościom, im będzie ich więcej, tym silniej objawiać się będzie problem złożoności ich systemu. Stąd postulaty, by w instytucjach kultury oraz szkołach tworzyć bądź sekcje zajmujące się tego typu działaniami, bądź stanowiska osób, które wezmą na siebie trud organizacji tego rodzaju działań. Stąd też postulat tworzenia platform z materiałami i informacjami na temat wartościowych działań edukacyjnych realizowanych w Łodzi.

## Skąd czerpie się wiedzę o potrzebach związanych z edukacją kulturalną

W ankietach przeprowadzonych w 2016 roku zapytano również o to, czy podmiot reprezentowany przez respondenta prowadzi badania na temat preferencji i potrzeby odbiorców w odniesieniu do edukacji kulturalnej. Poproszono również o to, by w przypadku pozytywnej odpowiedzi wskazać, jak te preferencje i potrzeby są rekonstruowane.

W przypadku miejskich instytucji kultury informacje pozyskane dzięki ankiecie wskazują, iż preferencje i potrzeby odbiorców bada 13 tego rodzaju podmiotów (a więc nieco ponad połowa spośród tych, dla których organizatorem jest miasto). Wśród wymienianych metod można wyodrębnić trzy ich rodzaje:

- Po pierwsze **niesystematyczną diagnozę w działaniu**<sup>47</sup> (chodzi tu o wszystkie te sytuacje, w których nie prowadzi się badań, ale raczej obserwuje się uczestników, rozmawia z nimi w trakcie zajęć, konsultuje się na bieżąco własne aktywności z nauczycielami albo z innymi osobami reprezentującymi poszczególne kategorie uczestników inicjatyw edukacyjnych);
- Po drugie **diagnozy rękodzielnicze**<sup>48</sup> (a więc wszelkie rodzaje badań diagnostycznych prowadzonych siłami samej instytucji i przygotowywane przez jej pracowników. Najczęściej wskazywano tu na ankiety, a więc na prowadzenie prostych badań sondażowych);
- Po trzecie **profesjonalne albo semi-profesjonalne diagnozy**<sup>49</sup> (chodzi tu o projekty diagnostyczne, które realizowane były przez zawodowych badaczy albo firmy badawcze<sup>50</sup>).

W żaden sposób nie powinno się wartościować tego, jak prowadzone są działania nakierowane na rozpoznawanie potrzeb odbiorców związane z edukacją kulturalną, choć należy pamiętać, iż nie zawsze ich forma wynika ze świadomego i swobodnego wyboru takiej techniki pozyskiwania informacji, która jest najbardziej efektywna. Przeciwnie – wiele wskazuje na to, iż zwyczaj prowadzenia diagnoz w kulturze nie jest powszechny, a co za tym idzie, wiedza na temat tego, jak można je realizować, jest dosyć skromna. Równie jasne jest też to, że na tego rodzaju aktywności nie zawsze starcza sił i pieniędzy, zaś na profesjonalne badania diagnostyczne mogą sobie pozwolić

<sup>47</sup> Ten rodzaj badań pojawia się w przypadku 5 z 13 podmiotów, które deklarują diagnozowanie potrzeb odbiorców.

<sup>48</sup> Ten rodzaj badań pojawia się w przypadku 8 z 13 podmiotów, które deklarują diagnozowanie potrzeb odbiorców.

<sup>49</sup> Ten rodzaj badań pojawia się w przypadku 4 z 13 podmiotów, które deklarują diagnozowanie potrzeb odbiorców.

<sup>50</sup> W trakcie poszukiwania materiałów mogących być podstawą niniejszego desk research i dzięki uprzejmości pracowników Wydziału Kultury UMŁ zidentyfikowano następujące opracowania będące raportami z tego rodzaju projektów badawczych: (1) Diagnoza społeczności na podstawie wyników badań ilościowych oraz jakościowych realizowanych w ramach projektu „Wykaz inicjatywę. Zoom na Górna”, Łódź 2018; (2) Mielcarek R., Raport z badania kapitału kulturowego i społecznego mieszkańców dzielnicy Górna w mieście Łódź przeprowadzonego w ramach realizacji projektu animacji kultury „Generator Twórczej Energii”, Łódź 2018 (3) Mielcarek R., Raport z badania potrzeb kulturalnych, zasobów i potencjału społeczności lokalnej Widzewa przeprowadzonego w ramach realizacji projektu „Widzewski bank pomysłów na kulturę”, Łódź 2017; (4) Raport z badania ilościowego. Uczestnictwo mieszkańców Łodzi w kulturze filmowej., Kantar, Łódź 2017; (5) Raport z badań diagnostycznych wśród odbiorców kultury na Bałutach prowadzonych w ramach projektu „Bałuty ożywione – bazar pomysłów”, Łódź 2017; (6) Ty i Ośrodek Kultury Górna. Raport z wyników badania, Łódź 2018. Część z tych opracowań powstała w efekcie zobowiązań, jakie nakłada uczestnictwo w programie NCK Domy Kultury+ NCK.

tylko nieliczne instytucje kultury. Oznacza to jednak, iż potrzebne są szkolenia z prowadzenia diagnoz dla pracowników instytucji kultury, w taki sposób, by nie tylko wiedzieli, jak można je realizować, ale też, jak istotne jest prowadzenie takich badań. Można zastanawiać się też nad tym czy fakt obecności praktyk diagnostycznych w 13 z 22 analizowanych instytucji kultury, to pozytywne czy negatywne zjawisko. Przychylałbym się do tej pierwszej oceny, bo zarówno konieczność prowadzenia działań z zakresu edukacji kulturalnej, jak i diagnozowania potrzeb odbiorców instytucji kultury, to fenomeny stosunkowo nowe, stale znajdujące się w fazie rozwoju i upowszechniania.

## Dobre praktyki z zakresu edukacji kulturalnej w Łodzi

W tej części opracowania chciałbym zwrócić uwagę na te przedsięwzięcia z zakresu edukacji kulturalnej realizowane w Łodzi, których metodyka, sposób zorganizowania czy formuła sprawiają, iż stają się one godne popularyzacji nie tylko w tym mieście, ale również poza nim. Ich wybór ma oczywiście charakter subiektywny, ale też oparty na wiedzy o tym, jakiego rodzaju aktywności podejmuje się w tym polu w Polsce<sup>51</sup>. Starłem się również wybierać je w ten sposób, by reprezentowały one różne formy i rodzaje działań z zakresu edukacji kulturalnej, a także tak, by pokazać, iż aktywności tego rodzaju nie są domeną jakiegoś jednego rodzaju podmiotu, ale obecne są zarówno w instytucjach kultury, placówkach oświatowych i w działaniach niezależnych artystów oraz edukatorów, zaś najlepiej udają się wtedy, gdy opierają się na współpracy pomiędzy nimi.

Tym, co uderza w łódzkich inicjatywach, jest ich ogromna różnorodność, oryginalność, a także to, że opierają się one na innowacyjnych modelach organizacyjnych, dzięki którym możliwe stają się efektywne przewyższanie różnorodnych lokalnych ograniczeń i deficytów, również tych o charakterze systemowym. Poniższy rejestr łódzkich inicjatyw godnych popularyzacji został zorganizowany wokół kilku kategorii pozwalających dostrzec też pewne motywy przewodnie działań edukacyjnych w tym mieście.

### Drama

Jak wskazywaliśmy wyżej, łódzką specjalnością wydaje się być teatr i edukacja teatralna, zaś jedną z jej bardziej wyrazistych odsłon jest nauczanie dramy i wykorzystywanie dramy w procesach edukacyjnych. W Łodzi działa sporo podmiotów proponujących komercyjne zajęcia dramowe dla dzieci, jest ona też (jak pokazują ankiety z 2016 roku) silnie wykorzystywaną metodą przez nauczycieli w łódzkich szkołach, zwłaszcza tych podstawowych), zajęcia z niej proponują dzieciom i młodzieży również niektóre lokalne teatry. Jak się wydaje, początków tego rozległego ruchu należy poszukiwać w Łódzkim Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego, w którym powołano Koło Terenowe Międzynarodowego Stowarzyszenia Teatrów dla Dzieci i Młodzieży ASSITEJ, propagujące metody dramy w edukacji, wychowaniu, profilaktyce i terapii<sup>52</sup>. Jedną

<sup>51</sup> Autor opracowania prowadził wspólnie z Filipem Schmidtem ogólnopolskie badania *Animacja/edukacja. Możliwości i ograniczenia edukacji i animacji kulturowej w Polsce*, (zob. <https://www.nck.pl/badania/archiwum-projektow/obserwatorium-kultury/aktualnosci/animacja-edukacja-mozliwosci-i-ograniczenia-edukacji-i-animacji-kulturowej-w-polsce> ), a także współtworzył program *Bardzo Młoda Kultura*, w którego pierwszej edycji (2015-2018) powstało w całej Polsce ponad 520 projektów z zakresu edukacji kulturowej.

<sup>52</sup> Zob. Jastrzębska-Gzella H., *Katalog dobrych praktyk w edukacji. Część pierwsza Drama w Centrum – koalicja na rzecz edukacji kulturowej*, Zeszyt 23, Łódzkie Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego, Łódź 2019.

z konsekwencji tych działań było powstanie Stowarzyszenia Łódzka Akademia Dramy (<http://lad.net/>), które nie tylko prowadzi własne zajęcia dla dzieci i młodzieży, szkolenia dla nauczycieli i innych osób, ale dba również o upowszechnianie wiedzy na temat dramy oraz dobrych praktyk w tym zakresie. Służą temu nie tylko konferencje „Teatr w szkole” organizowane wspólnie z Poleskim Ośrodkiem Sztuki, ale też liczne projekty realizowane z innymi domami i ośrodkami kultury, szkolne projekty wykorzystujące dramę, ale też wydawnictwa – takie, jak choćby rozległy i niezwykle bogaty w treści *Zeszyt Dramowy* powstały w ramach projektu Akademia Dramy realizowanego przez Stowarzyszenie ŁAD, a przy wsparciu Miasta Łodzi.

## Rewitalizacja

Szczególnym kontekstem dla działań edukacyjnych (a może przede wszystkim animacyjnych) jest, wspomniany we wstępie, intensywny proces rewitalizacji Łodzi. Szczęśliwie, nie jest redukowany, jak często się to zdarza, do odnowy tkanki miejskiej, inwestycji w przestrzeń miejską, ale zawiera w sobie rozbudowaną warstwę działań animacyjnych i edukacyjnych zorganizowanych wokół pilotażowego *Programu Animacji Społecznej*, realizowanego w 2015 roku<sup>53</sup>.

Warto w tym kontekście wymienić niezwykle złożone i progresywne społecznie przedsięwzięcia, jak *Animacja w rewitalizacji* (projekt pilotażowy polegający na próbie identyfikacji, sieciowania oraz intensyfikacji współpracy różnorodnych podmiotów – organizacji pozarządowych, klubokawiarni, przedsiębiorców, spółdzielni socjalnych na rzecz rewitalizacji Łódzkiej Strefy Wielkomiejskiej, a także na udzieleniu im wsparcia poprzez system mikrograntów przyznawanych na zasadzie konkursowej).

Podobny charakter miał prowadzony w latach 2014/2015 i koordynowany przez Spółdzielnię Socjalną VARIA program edukacyjny *Nasza Łódź*, wspierający proces rewitalizacji centrum Łodzi poprzez wytwarzanie świadomości tego, iż jest on konieczny i może przynieść pozytywne zmiany dla miasta i jego mieszkańców, wiedzy o mieście, kreowanie i wzmacnianie lokalnej tożsamości, postaw pro-obywatelskich. Program ten realizowano w roku szkolnym 2014/2015<sup>54</sup>. Ważną cechą tego przedsięwzięcia był silny udział nauczycieli w jego kreowaniu (między innymi konkurs na pomoc dydaktyczną promującą łódzką tożsamość, uczestnictwo w lekcjach modelowych, szkolenia, granty na działania edukacyjne itd.), oparcie go na partnerstwach pomiędzy szkołami a instytucjami kultury oraz organizacjami pozarządowymi, a także wykorzystywanie metod silnie angażujących uczniów (między innymi *Koła Detektywów Łódzkich* – inicjatywa dla uczniów szkół podstawowych, której istotą był żywy udział w poznawaniu miasta i jego historii poprzez ich bezpośrednie doświadczenie w trakcie spacerów, questów, wypraw itd.).

Należy też zwrócić uwagę na inne działania tego typu takie jak *Współdzielnia staropoleska* (tkanie sieci współpracy różnorodnych podmiotów działających na Starym Polesiu, obudowane całym szeregiem działań inicjowanych głównie przez Stowarzyszenie Społecznie Zaangażowani), uruchomienie *Domu Wielopokoleniowego* i działającego w nim *Klubu Sąsiedzkiego* (niezwykle

<sup>53</sup> Zob. Model Programu Animacji Społecznej (PAS). od Animacji do Rewitalizacji, <http://centrumwiedzy.org/wp-content/uploads/2016/10/PILOTA%C5%BB-%C5%81%C3%93D%C5%B9-I-RAPORT-KO%C5%83COWY-PROGRAM-ANIMACJI-SPO%C5%81ECZNEJ.pdf>

<sup>54</sup>Raport końcowy z realizacji programu pilotażowego NASZA ŁÓDŹ, <http://centrumwiedzy.org/wp-content/uploads/2016/10/PILOTA%C5%BB-%C5%81%C3%93D%C5%B9-F-RAPORT-KO%C5%83COWY-PROGRAM-EDUKACYJNY-NASZA-%C5%81%C3%93D%C5%B9-zanonimizowany.pdf>



progresywna próba wdrażania w Łodzi idei *lokatorskiej różnorodności*, a poprzez nią zwiększanie społecznej integracji, międzypokoleniowej solidarności, współpracy pomiędzy jednostkami. Jednym z istotniejszych narzędzi wszystkich tych działań są projekty z zakresu edukacji i animacji kulturowej).

Łódzkie doświadczenia związane z rewitalizacją, będące pokłosiem dwu programów pilotażowych, w tym te dotyczące wykorzystywania w tych procesach kultury, działań animacyjnych i edukacyjnych, są doskonale udokumentowane (<http://centrumwiedzy.org/>). Tym samym stanowią niezwykle cenne źródło wiedzy na temat tego procesu, pomocne w opracowywaniu planów podobnych działań w innych miejscach w Polsce.

### **Programy senioralne**

Rozwijają się w ostatnich latach bardzo dynamicznie w całej Polsce, ale w przypadku Łodzi stworzono szczególnie interesujące inicjatywy tego rodzaju. W 2012 roku powołano do życia Centra Aktywnego Seniora, zorganizowane wokół czterech filarów: *Akademia III wieku*; *Aktywny Senior*; *Nowe technologie*; *Kultura*. Centra te działają w pięciu miejskich ośrodkach kultury, oferując najstarszym bogaty program bardzo różnorodnych zajęć – poczynając od gimnastyki i zajęć komputerowych, przez wykłady i spotkania autorskie, a kończąc na uczestnictwie w chórach, zespołach muzycznych i teatralnych, kabaretach. Seniorzy o różnorodnych wydarzeniach kulturalnych i edukacyjnych informowani są przez tzw. *Tytkę seniora* – wydawaną w wersji papierowej (dostępnej w miejscach publicznych, w których bywają seniorzy) i elektronicznej. Poza tymi ogólnomiejskimi inicjatywami osobne przedsięwzięcia dla seniorów przygotowują też łódzkie ośrodki i domy kultury, dla przykładu – Ośrodek Kultury Górna realizuje program *60+ Czas na kulturę*, którego kulminacją jest doroczna *Parada Seniorów „Srebrna Fiesta”*. Z kolei Poleski Ośrodek Sztuki organizuje *Ogólnopolski Festiwal Artystyczny Ruchu Seniorów „Piernikalia”*, unikatowe przedsięwzięcie prezentujące twórczość seniorów.

### **Edukujące festiwale**

Festiwale, a więc ta najbardziej spektakularna, ale też silnie krytykowana dziś forma prezentowania kultury (krótkotrwałość, kosztochłonność, populistyczny charakter części z tego rodzaju przedsięwzięć) przybiera w przypadku niektórych wydarzeń tego typu organizowanych w Łodzi formę nie tylko bardzo wartościową pod względem poziomu artystycznego, ale też obecnego w nich silnego potencjału edukacyjnego. Mam tu na myśli takiego rodzaju przedsięwzięcia, jak unikalny *Festiwal Sztuki Małego Dziecka*, którego XIX edycja odbyła się w tym roku, a który jest połączeniem warsztatów dla najmłodszych dzieci, prezentacji ich dokonań plastycznych i teatralnych, spotkań nauczycieli najmłodszych wychowanków, wystaw oraz pokazów. Innym przykładem jest zapoczątkowana w Łodzi, a dziś ogólnopolska (ale nadal koordynowana przez łódzkie instytucje: najpierw Teatr Nowy im. K. Dejmka w Łodzi, następnie Poleski Ośrodek Sztuki, a obecnie Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych) akcja *Dotknij Teatru* organizowana dorocznie z okazji *Międzynarodowego Dnia Teatru*. W jej trakcie odbywają się przedstawienia, warsztaty, publiczne czytania dramatów, uliczne akcje i happeningi, wystawy, otwarte próby oraz wiele innych wydarzeń pozwalających teatrowi zbliżyć się do nas, a nam do teatru. Taki edukacyjny potencjał zawiera też w sobie *Międzynarodowy Festiwal Komiksu i Gier*, którego już 30. edycja odbyła się w tym roku.

Trudno przecenić zasługi tego wydarzenia dla destygmatyzacji komiksu i gier jako niskich form tworzenia, ale też dla ich doskonalenia i dla kreowania możliwości ich rozwoju również w Polsce.

### *Poszerzanie pola działania*

Jak staraliśmy się wskazywać powyżej, jednym z ważniejszych problemów edukacji kulturalnej w Łodzi jest bardzo nierównomierne rozłożenie w przestrzeni podmiotów, które są w stanie proponować mieszkańcom tego rodzaju działania. Skutkiem tego zjawiska jest nierówny dostęp do nich mieszkańców peryferyjnych rejonów Łodzi. Dlatego też tak cenne są takie inicjatywy, jak *Strefa Kultury*, którą realizuje Ośrodek Kultury Górna. Polegają one na pączkowaniu swojej działalności w miejscach, w których istnieje utrudniony dostęp do kultury i na inicjowaniu tam tymczasowych, ale systematycznie powtarzających się co roku przedsięwzięć artystycznych, animacyjnych i edukacyjnych, aż do momentu, w którym w miejscach tych powstają niewielkie, ale trwałe filie Ośrodka. Tak stało się na osiedlu Olechów, gdzie od 2012 do 2017 roku w dwu tamtejszych szkołach podstawowych odbywały się tymczasowe działania Ośrodka. Okazały się one na tyle potrzebne, iż pozyskał on na tym osiedlu stałą siedzibę, która od 2017 roku funkcjonuje jako filia Górnej pod nazwą *Strefa Kultury Otwartej*. Podobny proces zachodzi obecnie w ramach projektu *Strefa Kultury Nowosolna*, który od kwietnia do listopada, oferuje mieszkańcom osiedla Nowosolna oraz podłódzkich wsi Natolin i Teolin różnego rodzaju imprezy kulturalne i zajęcia edukacyjne. W tym roku odbyła się trzecia edycja tego projektu.

Podobnie poszerzający charakter ma inicjatywa *Latający Dom Kultury* łódzkiej fundacji Form.art, której istotą jest organizowanie w okresie wakacyjnym, w przestrzeniach miejskich Łodzi (parki, przestrzenie pomiędzy blokami) absorbujących wydarzeń i zajęć, warsztatów dla dzieci, które spędzają ten czas w mieście. W tym roku odbyła się piąta edycja tego przedsięwzięcia.

Nowe przestrzenie działań edukacyjnych, wychodzące do potencjalnego uczestnika i zaskakujące go w trakcie codziennych działań, praktykuje też Fundacja Tworzenia i Promowania Sztuki – ależ Gustawie! w ramach akcji *Parkatoniki*, a więc mikro-przedstawień teatralnych dla jednego widza wystawianych za pomocą specjalnych skrzynek umieszczonych w przestrzeniach publicznych czy letniej akcji teatralno-warsztatowej *Rower do opowiadania bajek*. Podobnie publiczny charakter ma inny projekt tej fundacji, a mianowicie *Czy mogę się do Pani/ Pana przysiąść?*

Niezwykle wartościową formą poszerzania obecności kultury i dostępu do niej, a poprzez to walki z negatywnymi zjawiskami społecznymi obecnymi w Łodzi, są też wspomniane już wcześniej *Świetlice Artystyczne*, a więc przedsięwzięcie rozwijane od 2015 roku przez łódzką Fundację Działania z licznymi partnerami, a skierowane do podopiecznych domów dziecka, świetlic socjoterapeutycznych, pogotowia opiekuńczego i innych placówek opiekuńczo-wychowawczych, a więc do dzieci i młodzieży, których uczestnictwo w kulturze i edukacji jest bardzo utrudnione. W ciągu czterech lat udało się zbudować sieć świetlic na terenie całej Łodzi, powiązać w ich działaniu władze samorządowe, liczne instytucje kultury i te oświatowe, organizacje pozarządowe oraz niezależnych animatorów, artystów i edukatorów. Inicjatorzy projektu wyraźnie podkreślają, iż jego celem jest wyrównywanie szans życiowych przez działania twórcze i że postrzegają go jako istotne narzędzie zmiany społecznej. Trudno nie zauważyć, iż przedsięwzięcie to jest nie tylko doskonale

pomyślanym pod względem organizacyjnym formatem, który pączkuje w coraz to nowych miejscach (obecnie Fundacja współtworzy je z ponad 20 ośrodkami opiekuńczo-wychowawczymi na terenie całej Łodzi), ale również, że w jego obrębie mamy do czynienia z bogactwem oferty zajęć na wysokim poziomie – poczynając od tych związanych ze sztukami wizualnymi, przez dziennikarskie, ekologiczne, filozoficzne, a na kulinarnych kończąc.

W podobnym duchu realizowany jest też projekt *Punkty kultury* Teatru Pinokio w Łodzi, skierowany do grup o utrudnionym dostępie do kultury, podopiecznych łódzkich streetworkerów, dzieci zagrożonych marginalizacją. Jego istotą jest tworzenie terenowych, stałych *Punktów Kultury* w najbliższym otoczeniu tych dzieci, w taki sposób, by dawać im możliwość spotkań z artystami, poznawania świata kultury, odwiedzania miejsc związanych ze sztuką, by tworzyć własne prace.

Łódź jest też jedynym polskim miastem, w którym w latach 2015-2017 realizowany był *Beit Project* (<https://thebeitproject.org/>), ponadlokalne przedsięwzięcie zapoczątkowane w 2011 roku przez francuskiego architekta i konserwatora zabytków Davida Stoleru i obecne dziś w wielu europejskich miastach. Jego istotą jest tworzenie specyficznych szkół działających w przestrzeni miejskiej i łączących dzieci i młodzież, które się dotąd nie znały, bo uczęszczają do odmiennych placówek edukacyjnych, mieszkają w odmiennych dzielnicach, przynależą do różnych środowisk, odmiennych kultur i klas. Dzieci najpierw w przestrzeniach publicznych budują swoje tymczasowe nowe, szkoły, które stają się miejscem spotkań i pracy, a przede wszystkim punktem wyjścia do poznawania miasta, poszukiwania śladów jego historii, realizacji na jej temat filmów, prowadzenia wywiadów z okolicznymi mieszkańcami. Choć projekt nie ma charakteru stałego, ale realizuje się głównie poprzez powtarzane dorocznie kilkudniowe warsztaty, to jego wartość polega niewątpliwie na tym, iż próbuje się w nim jednocześnie integrować lokalne zbiorowości, dawać im możliwość poznawania własnej historii i mówienia o niej, stwarzać dzieciom szanse i możliwości kreowania własnych narracji na temat miasta, w którym żyją. W Łodzi projekt realizowany jest przez Stowarzyszenie Topografie, we współpracy z Centrum Dialogu im. Marka Edelmana oraz przy wsparciu Urzędu Miasta Łodzi.

### **Synergie**

Cechą charakterystyczną Łodzi wydaje się być zdolność do *grania zespołowego*, współdziałania bardzo wielu podmiotów o różnym charakterze. Jej efektem są działania i inicjatywy, które nie byłyby możliwe do osiągnięcia przez żaden pojedynczy podmiot. Rezultatem takiej współpracy jest Program, wobec którego diagnoza ta ma mieć pomocniczy charakter, a którego partycypacyjny model powstawania został opisany wcześniej. Rezultatem takiego współdziałania są też niezwykle ambitne i progresywne działania wspomagające rewitalizację społeczną i kulturową Łodzi, ale też niewielki, kameralne projekty edukacyjne realizowane w łódzkich szkołach i przedszkolach. Jak wskazaliśmy też wyżej, wiele działań łódzkich podmiotów nakierowanych jest na sieciowanie, a tym samym wzmocnienie możliwości działania i poszerzania jego pola. Oczywiście otwartym pozostaje pytanie, na ile synergia to zjawisko pozytywne, wynikające z silnie zinternalizowanego przez ludzi kultury w Łodzi etosu współpracy, solidarności i poczucia wspólnoty, a na ile to fenomen zrodzony przez brak środków i wymuszoną przezeń konwersję różnego rodzaju kapitałów (np. zastępowanie tego finansowego tym społecznym). Wiele wskazuje na to, iż część pozytywnych działań realizowanych w Łodzi odbywa się raczej pomimo istniejącego systemu wsparcia ze strony

władz samorządowych i państwowych, niż dzięki nim. Oznacza to, iż powinniśmy przyglądać się różnorodnym formom działań edukacyjnych (realizowanych nie tylko w Łodzi) pod kątem tego, czy nie są one raczej symptomami kryzysu, braku, niedostatku, nie zaś miejscami, w których afirmowana jest wola współpracy. Warto też pytać o koszty (indywidualne, społeczne) realizacji poszczególnych rodzajów działań edukacyjnych w taki sposób, by za ich pięknem, innowacyjnością i społeczną doniosłością, nie kryła się (auto)eksploatacja.

## Spis tabel, wykresów i rysunków

### Tabele

Tabela 1. Formy edukacji kulturalnej w łódzkich placówkach oświatowych (synteza).....	10
Tabela 2. Wydatki na inwestycje w sferę kultury i ochrony dziedzictwa w Łodzi (w tysiącach złotych).....	24
Tabela 3. Środki pozyskiwane z zewnątrz przez łódzkie instytucje kultury (w tysiącach złotych) .....	24
Tabela 4. Koła zainteresowań, zajęcia pozalekcyjne i ponadobowiązkowe w szkołach województwa łódzkiego.....	40
Tabela 5. Liczba kół artystycznych w szkołach województwa łódzkiego w latach 2013-2018.....	40
Tabela 6. Podstawowe formy zajęć z zakresu edukacji kulturalnej prowadzone w miejskich instytucjach kultury w Łodzi.....	44
Tabela 7. Formy edukacji kulturalnej w łódzkich placówkach oświatowych.....	45
Tabela 8. Koła zainteresowań, sekcje i kluby w łódzkich placówkach oświatowych oraz miejskich instytucjach kultury .....	47
Tabela 9. Najpopularniejsze formy edukacji kulturalnej w miejskich instytucjach kultury w Łodzi .....	48
Tabela 10. Bariery dla rozwijania edukacji kulturalnej w łódzkich placówkach oświatowych oraz miejskich instytucjach kultury .....	50
Tabela 11. Sugestie zmian dotyczących edukacji kulturalnej w Łodzi.....	52

### Wykresy

Wykres 1. Udział wydatków na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w wydatkach budżetu jednostek samorządu terytorialnego ogółem.....	26
Wykres 2. Liczba imprez oświatowych w muzeach na 10 tys. mieszkańców (2003-2018) .....	28
Wykres 3. Liczba imprez oświatowych w łódzkich muzeach w latach 2013-2018.....	29
Wykres 4. Liczba centrów, domów i ośrodki kultury, klubów i świetlic (2003-2018) .....	29
Wykres 5. Liczba osób na jedno centrum, dom i ośrodek kultury, klub i świetlicę w 2018 roku.....	30
Wykres 6. Liczba grup artystycznych w łódzkich domach i Centrach kultury oraz świetlicach i klubach (2009-2018).....	31
Wykres 7. Grupy artystyczne w łódzkich centrach, domach i ośrodkach kultury w latach 2014-2018.....	32
Wykres 8. Liczba poszczególnych grup artystycznych w łódzkich centrach, domach i ośrodkach kultury w 2018 roku .....	32
Wykres 9. Liczba grup artystycznych na 10 tys. mieszkańców w 2018 roku .....	33
Wykres 10. Liczba klubów, kół i sekcji w łódzkich centrach, domach, klubach i świetlicach kultury (2013-2018) .....	34
Wykres 11. Kluby, koła i sekcje w łódzkich centrach, domach, klubach i świetlicach kultury (2013-2018) .....	35
Wykres 12. Liczba klubów kół i sekcji na 10 tyś. mieszkańców w 2018 roku .....	36
Wykres 13. Rodzaje pracowni w centrach, domach i ośrodkach kultury w 2018 roku .....	37
Wykres 14. Pracownie specjalistyczne w łódzkich centrach, domach, klubach i świetlicach kultury (2013-2018).....	38
Wykres 15. Kursy ogółem w łódzkich centrach, domach, klubach i świetlicach kultury (2013-2018).....	38
Wykres 16. Kursy realizowane w łódzkich domach, centrach i ośrodkach kultury w latach 2015-2018 .....	39

### Rysunki

Rysunek 1. Mapa podmiotów zajmujących się w Łodzi edukacją kulturalną .....	52
---	----

# Bibliografia

## Opracowania, raporty, artykuły

1. Diagnoza społeczności na podstawie wyników badań ilościowych oraz jakościowych realizowanych w ramach projektu „Wykaż inicjatywę. Zoom na Górną”, Łódź 2018.
2. DNA Miasta. PRK 2020+ Ewaluacja, ŁÓDŹ 2017.
3. Drozdowski R., Frąckowiak M., *Smutek konkretny* [w:] *Smutek konkretny. Materializacja idei / Dziury w całym.*, Warszawa 2015.
4. Gminny Program Rewitalizacji miasta Łodzi, 2016 (dokument elektroniczny: [https://rewitalizacja.uml.lodz.pl/files/public/PORTAL\\_REWITALIZACJA/GPR/Uchwała\\_ws.\\_przyjęcia\\_Gminnego\\_Programu\\_Rewitalizacji\\_\\_28.09.2016\\_.pdf](https://rewitalizacja.uml.lodz.pl/files/public/PORTAL_REWITALIZACJA/GPR/Uchwała_ws._przyjęcia_Gminnego_Programu_Rewitalizacji__28.09.2016_.pdf) (wersja zaktualizowana w 2018 r. [https://rewitalizacja.uml.lodz.pl/files/public/PORTAL\\_REWITALIZACJA/GPR/1980.pdf](https://rewitalizacja.uml.lodz.pl/files/public/PORTAL_REWITALIZACJA/GPR/1980.pdf)))
5. Jastrzębska-Gzella H., Raport i wyniki badania ankietowego dla szkół podstawowych na temat edukacji kulturalnej, Łódź 2017.
6. Karta realizacji Polityki Rozwoju Kultury 2020+ dla Miasta Łodzi, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018.
7. *Kultura w 2017 r.*, GUS 2018.
8. Krajewski M., Pierwszy etap badań diagnostycznych realizowanych na potrzeby Programu wsparcia i rozwoju edukacji kulturalnej w Łodzi. Zdefiniowanie podstawowych pojęć wykorzystywanych w trakcie badań, Łódź 2019.
9. Kurpacz A., Łódź jedynym polskim miastem w Beit Project. Dzieci szukają śladów, „Gazeta Wyborcza”, Łódź, 19.10.16 (<http://lodz.wyborcza.pl/lodz/1,35136,20860296,lodz-jedynym-polskim-miastem-w-beit-project-dzieci-szukaja.html>).
10. Łódź. Rewolucja wyobraźni. Europejska Stolica Kultury 2016. Wniosek aplikacyjny, Łódź, niedatowany.
11. Łuszcz-Kujawiak L., Wyniki badania ankietowego dla szkół ponadgimnazjalnych na temat edukacji kulturowej (z uwzględnieniem działań w roku 2016), Łódź 2017.
12. Madziara A., Raport z badania ankietowego dotyczącego edukacji kulturalnej w łódzkich przedszkolach, Łódź 2017.
13. Manifest Wolnej Kultury Łodzi, Petycje Online, <http://tiny.cc/e229dz>
14. Mielcarek R., Raport z badania kapitału kulturowego i społecznego mieszkańców dzielnicy Górna w mieście Łodzi przeprowadzonego w ramach realizacji projektu animacji kultury „Generator Twórczej Energii”, Łódź 2018.
15. Mielcarek R., Raport z badania potrzeb kulturalnych, zasobów i potencjału społeczności lokalnej Widzewa przeprowadzonego w ramach realizacji projektu „Widzewski bank pomysłów na kulturę”, Łódź 2017.
16. Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2017/2018, GUS, Warszawa 2018 ([https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5488/1/13/1/oswiata\\_i\\_wychowanie\\_w\\_roku\\_szkolnym\\_2017\\_18.pdf](https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5488/1/13/1/oswiata_i_wychowanie_w_roku_szkolnym_2017_18.pdf))
17. Model Programu Animacji Społecznej (PAS). od Animacji do Rewitalizacji, <http://centrumwiedzy.org/wp-content/uploads/2016/10/PILOTA%C5%BB-%C5%81%C3%93D%C5%B9-l-RAPORT-KO%C5%83COWY-PROGRAM-ANIMACJI-SPO%C5%81ECZNEJ.pdf>
18. Polityka Rozwoju Kultury 2020+ dla Miasta Łodzi, Łódź 2012.
19. Protokoły otwartych konkursów ofert w formie wsparcia realizacji zadań publicznych w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego, edycje: 2014, 2015, 2016, 2017, 2018.
20. Raport końcowy z realizacji programu pilotażowego NASZA ŁÓDŹ, <http://centrumwiedzy.org/wp-content/uploads/2016/10/PILOTA%C5%BB-%C5%81%C3%93D%C5%B9-F-RAPORT-KO%C5%83COWY-PROGRAM-EDUKACYJNY-NASZA-%C5%81%C3%93D%C5%B9-zanonimizowany.pdf>
21. Raport o stanie miasta Realizacja Strategii Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+, Łódź, edycje: 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018.

22. Raport z badania „Oferta kulturalna Łodzi. I edycja (2011)”, Jakub Zasina, Mariusz E. Sokołowicz, Marcin Feltynowski (red.), Łódź 2012.
23. Raport z badania ilościowego. Uczestnictwo mieszkańców Łodzi w kulturze filmowej, Kantar, Łódź 2017.
24. Raport z badań diagnostycznych wśród odbiorców kultury na Bałutach prowadzonych w ramach projektu „Bałuty ożywione – bazar pomysłów”, Łódź 2017.
25. Roczne sprawozdania łódzkich instytucji kultury przygotowywane dla Wydziału Kultury Urzędu Miasta Łodzi, edycje: 2015, 2016, 2017, 2018.
26. Sektorowe badania teatru łódzkiego w latach 2007–2012 prowadzone w oparciu o analizę danych zastanych. Raport z badań, Łódź 2013.
27. Sprawozdanie z wykonania budżetu miasta Łodzi za rok 2018, Łódź, marzec 2019, [https://bip.uml.lodz.pl/files/bip/public/BIP\\_SS\\_19/WBd\\_spraw\\_18\\_zesttab\\_20190409.pdf](https://bip.uml.lodz.pl/files/bip/public/BIP_SS_19/WBd_spraw_18_zesttab_20190409.pdf)
28. Statystyka Łodzi, Urząd Statystyczny w Łodzi, edycje: 2016, 2017, 2018.
29. Strategia Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+, <https://uml.lodz.pl/dla-mieszkancow/o-miescie/strategia-lodzi-i-planowanie/strategia-zintegrowanego-rozwoju-lodzi-2020/>
30. Sytuacja społeczno-gospodarcza Łodzi, Urząd Statystyczny w Łodzi, nr 1, 2/2019.
31. Świetlice Artystyczne. Program edukacyjno-artystyczny dla dzieci i młodzieży dotkniętej wykluczeniem społecznym na terenie Łodzi, Łódź 2018.
32. Tarkowska E., *Łódzka szkoła badań ubóstwa*, „Kultura i społeczeństwo”, 4/2013.
33. Tomczyk M., Opracowanie danych z badania ankietowego dla gimnazjów łódzkich i innych placówek edukacyjnych na temat edukacji kulturalnej, Łódź 2017.
34. Ty i Ośrodek Kultury Górna. Raport z wyników badania, Łódź 2018.
35. Warzywoda-Kruszyńska W., *Badania nad ekologią i dziedziczeniem biedy w wielkim mieście*, Warszawa 2011.
36. Warzywoda-Kruszyńska W., Jankowski B, *Ciągłość i zmiana w łódzkich enklawach biedy*, Łódź 2013.
37. Wenger E., *Communities of Practice: Learning, Meaning and Identity*, Cambridge 1998.
38. Wykaz innowacji pedagogicznych kontynuowanych i zgłoszonych do wprowadzenia w szkołach/placówkach w roku szkolnym 2016/2017. Kuratorium Oświaty w Łodzi (<http://www.kuratorium.lodz.pl/wp-content/uploads/2017/09/kuratorium-oswiaty-w-lodzi.doc>)
39. Wyniki ankiet na temat edukacji kulturowej (z uwzględnieniem działań w roku 2016) przeprowadzonych w łódzkich instytucjach kultury, Łódź 2017.
40. Zeszyt dramowy powstały w ramach projektu Akademia Dramy realizowanego przez stowarzyszenie ŁAD Łódzka Akademia Dramy ze środków Wydziału Kultury Urzędu Miasta Łodzi w ramach konkursu „Upowszechnianie kultury”, Łódź, niedatowane.

## Bazy danych, portale i strony internetowe

1. Bank Danych Lokalnych: <https://bdl.stat.gov.pl>
2. Baza Organizacji Pożytku Publicznego: <https://www.e-pity.pl/baza-opp-wykaz-organizacji-pozytku-publicznego>
3. Centrum Informatyczne Edukacji: <https://cie.men.gov.pl/sio-strona-glowna/>
4. Centrum Wiedzy Rewitalizacja: <http://centrumwiedzy.org>
5. Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/home>
6. Główny Urząd Statystyczny: <https://stat.gov.pl>
7. Kuratorium Oświaty w Łodzi: <https://www.kuratorium.lodz.pl/>
8. Polska w liczbach: <http://www.polskawliczbach.pl/>
9. Portal Organizacji Pozarządowych <https://www.ngo.pl/>
10. Portal Strateg: <https://strateg.stat.gov.pl/>
11. System Monitorowania Rozwoju, GUS, <http://strateg.stat.gov.pl>
12. Urząd Miasta Łodzi: <https://uml.lodz.pl>
13. Urząd Statystyczny w Łodzi: <https://lodz.stat.gov.pl/opracowania-biezace/>